

Gİ DE MOPASSAN

**HEKAYƏLƏR
VƏ
NOVELLALAR**

M. F. Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kutubxanası
"ŞƏRQ-QƏRB"
BAKI-2006

*Bu kitab "Gi de Mopassan. Hekayələr və novellalar" (Bakı, Yazıçı, 1980)
nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Tərcümə edənlər:

**İsmayıl Şıxlı
Hamlet Qocayev**

843.7-dc22

AZE

Gi de Mopassan. Hekayələr və novellalar, Bakı, "Şorq-Qorb", 2006,
176 səh.

Gi de Mopassan XIX əsrin məşhur hekayə ustalarındandır. O, yeddi roman və üç yüzdən çox hekayənin müəllifidir. "Tonhaliq", "Soadot", "Daş-qas", "Boyunbağı", "Ehtiras", "Atılmış uşaq", "İvetta", "Qadının etirafı" və s. hekayə və novellalarında cəmiyyətin eybəcərlikləri, dəbdəbəli zadəgan həyatının boşluğu, çürüklüyü, insanların əxlaqındakı naqislik – ikiüzlülük, tamahkarlıq, yalançılıq, əxlaqsızlıq, pul horisliyi, var-dövlət ehtirası, meşşanlıq və s. iyrənc sifətlər böyük ustalıqla ifşa olunur.

Ümumiyyətlə, Gi de Mopassan yaradıcılığına xas olan koskin tonqid, öldürücü satira və şirin yumor hekayələrini xarakterizə edən əsas məziyyətlərdəndir.

Bu kitaba görkəmli fransız yazıçısının məhz həmin qəbildən olan hekayə və novellaları daxil edilmişdir.

ISBN10 9952-34-032-X

ISBN13 978-9952-34-032-7

© "ŞƏRQ-QƏRB", 2006

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

"Azərbaycan dilində latın qrafikası

ilə kütləvi nəşrlərin həyata

keçirilməsi haqqında"

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı

ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına

hədiyyə edilir

ÖN SÖZ

Fransanın məşhur realist yazıçısı Gi de Mopassan XIX əsrin səksəninci illərində yaradıcılığa başlamışdır. O, Fransa tənqidi realizminin görkəmli nümayəndələrindən biri kimi tanınmışdır.

Gi de Mopassan (Anri Rene Alber) 5 avqust 1850-ci ildə Dənizsahili Sena departamenti, Turvilyasüz – Ark yaxınlığındakı Miromenil qəsridə, kasıblamış zadəgan ailəsində doğulmuşdur. Onun uşaqlıq illəri Normandiyanın mənzərəli bir guşəsində, meşələr arasında, dəniz sahilində keçmişdir. Təbiətə, dəniz gəzintisinə, balıq ovuna olan həvəsi, sadə adamlarla ünsiyyəti, onların adətləri, kobud, lakin duzlu zarafatları sonralar yazıçının yaradıcılığında öz bədii əksini tapmışdır.

Mopassanın həyat və yaradıcılığına irihəcmli tədqiqat əsərləri həsr edilib, lakin qələm dostu, məşhur fransız yazıçısı Emil Zolyanın 1893-cü il iyulun 7-də onun dəfn mərasimindəki ürək yanğısı və səmimiyyətlə dolu çıxışı da Mopassan haqqında geniş məlumat almağa imkan verir:

“Mopassanı ilk dəfə on səkkiz-iyirmi il əvvəl Qustav Floberin evində görmüşəm. O vaxtkı Mopassan hələ də gözümün qabağındadır... Səmimi, həmişə gülümsəyən, ustadın qarşısında təvazökarlıqla susan bir gənc idi. O, bütün axşamı bizi dinləyir, təsadüfi hallarda kəlmə kəsirdi. Amma bu ürəyiaçıq, mərd və sağlam görkəmli oğlanda həmişə şənlik və həyat eşqi duyulurdu. Məclisimizə gətirdiyi təravət üçün onu sevirdik.

Mopassan macəranı sevirdi. Onun macəraları və igidliyi barədə maraqlı söhbətlər yayılmışdı. Heç birimizin ağlına gəlmirdi ki, bir gün o, öz yaradıcılığı ilə də bizi heyran qoyacaq.

“Gonbul” hekayəsi meydana çıxdı. Bu, onun əsil şah əsəri idi, satira, məhəbbət və həyatla dolu bir əsər idi. Mopassan elə ilk dəfədən dəyərli əsərlə çıxış edib, ustadlar sırasına keçdi. Biz çox sevindik, çünki dühasından xəbərsiz olduğumuz, gözlərimiz qarşısında böyümüş bu gənc bizə qardaş oldu. Həmin vaxtdan o, ara vermədən yaradıcılıqla məşğul olur, bizi heyran qoyan bir həvəslə, inamla, qüvvə ilə yazırdı. Mopassan bir neçə qəzetlə əməkdaşlıq edir və müxtəlif məzmunlu, hamısı da maraqlı nağıllar, hekayələr çap etdirirdi. Onların hərəsi kiçik həcmli yeni bir komediya, məzmunca dolğun, həcmcə kiçik bir pyes, həyata geniş pəncərə açan əsərlər idi. Onları

oxuyarkən adam güllür, ağlayır və düşündür. Mopassanın xırda həcmli ələ əsərləri var ki, ecradakı mövzunu başqa yazıçılar qalın cildli bir kitaba zorla sığışdırı bilərdi. Məsələn, gotirmək istəsək, görək bütün əsərlərin adımi cökək. Məgər bu əsərlərin bəziləri Fontenin təmsili, yaxud Volterin nağılı kimi klassik əsərlər sayılmır?

Onu yalnız hekayə ustası kimi tanıyanlara cavab vermək üçün Mopassan yaradıcılıq sahəsini genişləndirdi. Özünəməxsus enerji və dönməz iradə ilə işləyib gözəl romanlar yazdı. Bu əsərlərdə onun yazıçılıq qabiliyyəti daha qabarıq və həyat eşqi ilə cilalanmış şəkildə özünü göstərdi. Ona ilham gəlmişdi, gözəl və canlı əsərlər yaratmağa sövq edən yazıçı ilhamı.

“Həyat”dan başlanan “Bizim qəlbimiz”ə qədər yazdığı romanlarda – “Mont-Oriol”, “Gözəl dost”, “Ölüm kimi güclü”, “Parisli burjuanın bazar günləri” romanlarının hamısında həyat həqiqəti güclü və adi gözəl görünəndir. Bu romanlarda hadisələr inandırıcı şəkildə təhlil edilir, fikir sadə dillə söylənir. Yazıçı ləyaqəti və mərdliyi adamı heyran edir. “Pyer və Jan” romanını xüsusi qeyd etməyə istəyirəm. Məncə, bu, bir gözəllik nümunəsi, bədii naxış, həyat həqiqəti ilə dolu, tayt-bərabəri olmayan bir əsərdir. Bizə – Mopassanı sevmə-sevmə izləyənləri təəccübləndirən məsələ onun ürək-ləri belə tez fəth etməsi idi. O, hər yeni yazı ilə oxucu kütləsini özünə cəlb edirdi. Mən belə bir xoşbəxt başlanğıc, belə tez və yekdil qazanılmış ikinci bir müvəffəqiyyət tanıyıram. O nə yazırdısa, alqışlanırdı. Başqasının qələmində həmin yazılar ancaq təbəssüm doğura bilərdi.

O, müxtəlif düşüncəli adamları qane edir, hər cür hissiyyətə toxuna bilərdi. Birə çıxışla adamları heyran edən, tanınmış sənətkarların şöhrətlənməsinə xəsisliklə imkan verən ziyalıların da, adi kütlənin də rəğbətini qazanmış mərd və iradəli bir dahinin ucalmasını qeyri-adi bir tamaşa kimi izləyirdik.

Mopassanın dahiliyi onun qeyri-ədiliyindən irəli gəlirdi. Mopassan ona görə ilk addımdan sevilmiş və tanınmışdı ki, ədəbiyyata dəyəri və keyfiyyətinə görə millətin fəxri sayılan fransız üroyu gətirmişdi. Onu hamı başa düşürdü, çünki o, aydınlıq, sadəlik və güclülük kimi xüsusiyyətləri özündə toplamışdı... Onu sevirdilər, çünki o, gözəlliyə, böyük məharətlə yumşaldılmış dərin satiraya və göz yaşları altında gizlənmiş zərif yumura malik idi. O, dilimizin yeni təşəkkül dövründən indiyə qədərki ali irsin nümayəndəsidir. Onun babaları ədəbiyyatımızın baniləri və işığı olan Rable, Monten, Molyer, La Fonten kimi güclülər və çirəqbanlar idi. Oxucular, pərəstışkarlar yanılmurdular, onlar ruhi ehtiyaclarının izi ilə gəlib bu şəffaf və sərini çəsməyə, bu gözəllik və üslub bolluğuna müraciət edirdi-

lər. Oxucular əsərlərinin aydınlığı ilə onlara müvazinət və inam bağışlamış bədbin yazıçıya minnetdar idilər.

Aydınlıq! Bu elə bir çeşmədir ki, istərdim bütün nəsillər öz ürok yanğılarını onun sörin suyu ilə söndürsünlər. Mən Mopassanı çox sevirdim, çünki onun damarlarında ulu babalarımızın canı axırdı, həm də o, böyük ədəbiyyatın nümayəndəsi idi. İncəsənətə hədd qoymaq olmaz: qarışıq, zəif, qaranlıq əsərləri də qəbul etmək lazımdır. Zənnimcə, onlar müəyyən bir dövrdə, qarışıq, hay-küylü bir dövrdə yaşaya bilərlər... Hər halda, insanın əsas yeməyi olan, bizi heç vaxt zara gətirməyən çörəyə müraciət etdiyimiz kimi ədəbiyyatda da adi, anlaşılan əsərlərə müraciət etməli oluruq. Elə gözəllik də, sağlamlıq da, sadəlik də hamının sevdiyi şoflaflıqdadır. Yəqin bizim seve-seve oxuduğumuz əsərləri yazarkən Mopassan çox əmək sərf edib, yorulub. Əgər bu yorğunluq oxuda duyulmursa, əsərdən qəlbimizə gözəllik axırsa, ondan qüvvə alırıqsa, deməli, sərf edilən əmək özünü doğruldub. Mopassanın əsərini oxuyub başa vuranda adam təmiz havada gəzintidən qayıdımış kimi özünü şən və gümrah hiss edir”.

Gri de Mopassan 6 iyul 1893-cü ildə Paris şəhərində vəfat etmişdir.

GONBUL

Bir neçə gün idi ki, əzilmiş ordunun qalıqları arasıkəsilmədə səhərin içindən keçib gedirdi. Bu, ordu yox, başıpozuq bir dəstə idi. Əsgərlərin üzünü tük basmışdı. Uzanmış saç-saqqalları kir-pas içindəydi. Paltarları cırılmışdı. Bayraqsız, nizamsız şəkildə, yorğun-ərgin halda irəliləyirdilər. Açıq-aşkar görünürdü ki, əziləblər, əldən düşüblər, nə fikirləşməyə təqətləri qalıb, nə də bir iş görməyə. Ayaq üstə güclə dayanırlar, özləri də bilmir ki, hara gedirlər. Bir balaca dayansalar, yorğunluqdan yerə səriləcəklər.

Nizami qoşun hissələrindən daha çox dünənə qədər sakit dolanan, indi isə tufəngin ağırlığından belləri əyilmiş, qaçmağa da, hücumə keçməyə də eyni dərəcədə hazır olan, gah qorxub, gah da ruhlanan silahlı camaat daha çox gözə dəyirdi. Böyük döyüşlərdə əzilmiş diviziyanın qalıqları: qırmızısalvarlı əsgərlər, müxtəlif polklardan qalan piyadalar, qaşqabaqlı topçular, özlərini piyalalara güclə çatdırən süvarilərin-draquonların parıldayan dəbilqələri bu qarma-qarışıqlıq içində gözə dəyirdi.

“Məğlubıyyətin intiqamını alanlar”, “Ölüm köməkçiləri”, “Məzar vətəndaşları” kimi qəribə qəhrəmanlıq adı daşıyan, lakin görkəmlərindən əməlli-başlı quldura oxşayan könüllü nişançılar dəstəsi də gəlib keçirdi.

Onların dünənə qədər mahud, yaxud taxıl alveri edən, piy və sabun satan, indi təsadüfən, ya pulla, ya da uzun bıqlarına görə zabıt rütbəsi alıb zər baftalı paltar geyinmiş, yaraqlı-yasaqlı rəisləri hay-küy salıb planlar müzakirə edir, özlərindən razı halda söyləyirdilər ki, məhv olmaqda olan Fransanın yeganə dayağıdır. Əslində isə çox vaxt ipə-sapa yatmayan canılərdən, oğruların və pozğunlardan ibarət olan öz əsgərlərindən qorxurdular.

Söz yayılmışdı ki, prussiyalı Ruana çatmışdır.

Son iki ayda yaxındakı meşədə qorxa-qorxa kəşfiyyat aparan: çox vaxt da öz keşikçilərinə atəş açan və kolluqda bir dovşan tər-pənib şıqqıltı salan kimi hücumə keçməyə hazırlaşan milli qvardiya

indi evlərinə dağılmışdı. Onların bir az əvvəl adamları üç verstlikdən qorxuya salan tüfəngləri, mundirləri, dəhşətli od saçan silahları birdən-birə yoxa çıxmışdı.

Sen-Sever və Bur-Aşardan adlayıb Pont-Odemərə doğru irəliləyən axırıncı fransız əsgərləri, nəhayət, Sena çayını keçdilər, hamıdan axırda isə general, özünün iki yavəri ilə birlikdə, qoşunun arxası ilə payı-piyada sürünürdü. O tamamilə ruhdan düşmüşdü və pəren-pəren olmuş bu adamlarla nə edəcəyini bilmirdi. Həmişə qələbə çalmağa vermiş edən və indi özünün əfsanəvi qoçaqlığına baxmayaraq, birdən-birə dəhşətli məğlubiyyətə uğrayan xalqın vəziyyəti generalı sarsıtmışdı.

Sonra şəhərə sükut çökdü, hamı dinməz-söyləməz, qorxu içində yaxınlaşan düşməni gözlədi. Dükanda, daxıl dalında oturmaqdan piylənmiş və hər cür cəsarəti itirmiş burjualar, ət qızartdıqları şişləri və iri mətbəx bıçaqlarını prussiyalıların silah hesab edib, onlara cəza verəcəklərindən qorxa-qorxa qaliblərin gəlməsini həyəcanla gözlədilər.

Elə bil şəhərdə heyat ölmüşdü, dükanlar bağlanmışdı, küçələrdən səs-səmir gəlmirdi. Bu məşum sükutdan qorxuya düşən və divar dibi ilə kölgə kimi sürünən tək-tük adamdan başqa gözə heç nə dəymirdi.

Gözləməkdən cana gəlmişdilər, istəyirdilər ki, düşməni tez gəlib çıxsın və intizardan canları qurtarsın.

Fransız qoşunlarının geri çəkilməsindən bir gün sonra axşam-üstü, hardansa çapıb gələn bir neçə atlı-ulan şəhərdə göründü. Bir azdan sonra isə Sen Katrinin döşü ilə qara bir sel axını irəliləməyə başladı. Darnetal və Buaqiyom yolları tərəfdə də iki sel axını göründü. Üç korpusun avanqardı cyni zamanda şəhər bələdiyyə idarəsinin qarşısındakı meydançaya gəldi. Bunların ardınca alman nizami qoşunlarının əsgərləri qonşu küçələrə doluşdular. Əsgərlərin ahəngdar ayaq tappılıtlarından küçələr uğuldamağa başladı.

Şəhər ölü sükutuna qerq olmuş və sakinsiz kimi görünürdü, əslində isə qapalı pəncərə taxtalarının arxasından, müharibə qanunlarına görə şəhərin, burada yaşayan insanların və bütün var-dövlətin sahibi hesab olunan fətehləri qorxa-qorxa gizlicə süzürdülər. Küçələrdə, həmin evlərin divarları boyunca isə hərəkət edən alman əsgərlərinə, yerlilərə tanış olmayan "gığıltılı" səsle komandalar

verilirdi. Yarımqaranlıq otaqlarda gizlənən obivatellər¹ insan müdrikliyini və qüdrətini aciz qoyan kortəbii fəlakətlər, hər şeyi məhv edən böyük geoloji dağıntılar qarşısında aciz qalan adamlar kimi dəhşətə gəlmişdilər. Belə hisslər hər dəfə yaradılmış qayda-qanunlar devrildikdə, təhlükəsizlik duyğuları itirildikdə, təbiətin və insanların qanunları ilə qorunan hər şeyin mənasız və qəzəbli qüvvələr qarşısında qaldığı zaman baş qaldırır. Şəhərliləri uçub dağılan evlərin altında dəfn edən zəlzələlər, kəndliləri ölmüş öküzləri və evinin damının çatması ilə birlikdə aparın, yatağından oynayıb daşan çaylar, ya da təslim olmaq istəməyənlərin hamısını qıran, qalanlarını isə əsir alan, qılıncının şöhrəti naminə hər şeyi talayan, top gurultuları altında hansı bir ilahi qüvvəyə əlifat göstərmək istəyən qalib ordu – bütün bu dəhşətli fəlakətlər, göylərin ədalətinə və insan zəkasının qüdrətinə uşaqlıqdan bizzə təlqin edilən bütün qədim etiqadları və ümidləri büsbütün yox edir.

Artıq qapıları bir-bir döyürdülər. Kiçik dəstələrlə içəri doluşurdular. Hücumdən sonra zəbtetmə başlayırdı. Məğlub olanların boynuna yeni vəzifə düşürdü: onlar qaliblərə mehribanlıq göstərməli idilər.

Aradan xeyli keçdi. Qorxu canlardan çıxdı və hər şey əvvəlki qaydasına düşdü. Prus zabitləri ailələrdə ev sahibləri ilə birlikdə süfrə arxasında oturub, rahatca nahar etməyə başladılar. Bu zabitlərin bəziləri ədəbli çıxır, nəzakət xatirinə Fransanın məğlubiyyətinə acıyır və belə bir müharibədə iştirak etdiyinə görə əzab çəkdiyini söyləyirdi. Fransızlar almanlara bu cür alicənablıqlarına görə minnətdarlıqlarını bildirirdilər, bu bir də ona görə edilirdi ki, almanların himayəsinə sığınmaq hər an lazım ola bilərdi.

Zabitlərin qılığına girməklə evə doluşan əsgərlərin sayını da azaltmaq olardı. Bir də asılı olduğun adama toxunmağın nə mənası vardı? Belə hərəkət etmək qoçaqlıq yox, ağılsızlıq olardı. Ruan burjuaları keçmiş zamanlarda, şəhərə şöhrət gətirən müdafiə illərində olduğu kimi, ehtiyatla hərəkət edirdilər. Onlar fransız nəzakət qaydalarına qəti riayət edərək, belə bir qərara gəlmişdilər ki, evin içində xarici qəsbkarlara mehribanlıq göstərmək olar. Ancaq elə etmək lazımdır ki, bu yaxınlıqdan başqaları xəbər tutmasın. Küçədə

¹ Ancaq öz mənafeyini düşünən adamlar

almanlara üz göstərmirdilər. Amma axşamlar, evdə onlarla şirin-şirin söhbət edirdilər. Bu mehribanlığa alışan almanlar isə axşamlar özlərini buxarının istisinə verərək oturur, gecəyarısına qədər yerlərindən qalxmaq istəmirdilər.

Şəhər yavaş-yavaş əvvəlki adı görkəmini alırdı. Fransızlar hələ evdən çıxmağa ehtiyat edirdilər, amma küçələrdə prus əsgərlərinin əlindən tərpenmək olmurdu. Bununla belə öz uzun qılınclarını küçələrdə lovğa-lovğa sürüyən mavi paltarlı qusarlar¹ bir il bundan əvvəl həmin qəhvəxanalarda kef sürən fransız yeger² zabitləri kimi, yoxsul, adı şəhərlilərə həqarətlə baxırdılar.

Bununla belə havada sezilməsi çətin olan ağır, xoşagəlməz, yad bir əhvali-ruhiyyə hiss edilirdi. Elə bil hər yere hücum, basqın qoxusu hopmuşdu. Bu qoxu evlərə, ictimai yerlərə dolmuşdu. Yeməklərə xüsusi dad-tam vermiş, insanlarda elə bir hiss əmələ gətirmişdi ki, guya sən uzaq-uzaq ölkələrdə, qan hərəsi olan vəhşi qəbilələr arasında dolaşırsan.

Qaliblər pul, həm də çoxlu pul tələb edirdilər. Obivatellər varlı idilər və onlara dinməz-söyləməz istədikləri qədər pul verirdilər. Amma varlı norman tacirləri buna dözmürdülər. Onların xasiyyəti idi, balaca bir ziyana düşəndə, gəlirlərinin kiçik bir damlası başqasının əlinə keçdiyini hiss edəndə daha çox əzab çəkirdilər.

Bütün bunlarla yanaşı, şəhərdən iki-üç lye aralıda, çayın aşağılarında, Kruasse, Dyepdal və Byessarın yaxınlığında, qayıqçılar və balıqçılar daşla başı əzilmiş, ya yumruqla öldürülmüş, bıçaqla doğranmış, ya da sadəcə körpüdən başıaşağı çaya atılmış alman paltarlı köpmüş meyitləri dəfələrlə suyun dibindən tapıb çıxarırdılar. Günün günortaçağı aparılan açıq döyüşlərdən daha təhlükəli olan bu hayharaysız, səsiz-küysüz, gizli, vəhşicəsinə, lakin qanuni intiqam hissindən doğan, sirlə qəhrəmanlıqla edilən döyüşlərin qurbanı olan meyitlər çox vaxt çayda lillənib qalırdı.

Çünki yadellilərə nifrət hissi ta qədimlərdən başlayaraq məslək yolunda ölümə hazır olan və cəmiyyətin cüzi hissəsini təşkil edən cəsurları həmişə ayağa qaldırır.

Qəsbkarlar öz dəyişməz qayda-qanunları ilə şəhəri özlərinə tabe etsələr də, heç bir dəhşətli hadisə törətmədilər. Halbuki onların

¹ Macar geyimli süvari əsgər

² Nişançı polku əsgəri

qələbə ilə irəlilədikləri yerlərdə çox amansızlıqlar etdikləri haqqındakı şayiələr şəhərə yayılmışdı. Bunu gören yerli əhali axırda cəsərləndi və tacirlər ticarətə başlamaq ehtiyacı duydular. Onların bezilərinin fransız qoşunlarının tutduğu Qavr limanı ilə böyük pul alverləri vardı. İndi onlar bu əlaqəni bərpa etmək məqsədilə Dyepaya qədər piyada getmək, orada gəmiyə minmək və sonra özlərini Qavr limanına salmaq təşəbbüsündə bulundular. Bu məqsədə çatmaq üçün tanış alman zabitlərinin təsirindən də istifadə etdilər və şəhər komendantı onların getməsinə icazə verdi.

On nəfərin yazıldığı bu səfərə çıxmaq üçün dörd at qoşulmuş kareti ayırdılar və camaatın gözündən yayınmaq məqsədi ilə heftənin ikinci günü, səhər tezdən, işıqlaşmamışdan yola düşmək qərara alındı.

Axır günlər şaxta yeri dondurmuşdu. Bazar ertəsi isə saat üç radələrində Şimaldan qara buludlar axıb gəldi, qar yağdı və bu qar axşamdan başlayıb səhərə qədər ara vermədi.

Səhər tezdən, saat beşin yarısında müsafirlər kareti ilə yola düşmək üçün "Normand mehmanxanası"nın həyətinə toplaşdılar. Onlar yuxulu idilər. Böyük yun şala bürünmüşdülər. Soyuqdan tirtir əsirdilər. Qaranlıqda bir-birlərini güclə seçirdilər. Əyinlərindeki qalın qış paltarları onları uzun əbəli kök keşişlərə oxşadırdı. Nəhayət, kişilərin ikisi bir-birini tanıdı, üçüncü də onların yanına gəldi.

– Mən arvadımı da özümlə aparıram, – deyər kişilərdən biri dilləndi.

– Mən də.

Birinci kişi əlavə etdi:

– Biz daha Ruana qayıda bilmərik, əgər prussiyalılar Qavra gəlsələr, oradan da İngiltərəyə gedərik.

Bu adamlar eyni ictimai təbəqədən olduqlarına görə fikirləri də bir-biri ilə düz gəlirdi.

Kareti nədənsə qoşmurdular. Mehtərin əlindəki çıraq qaranlıqda qapıların birində işıldayırdı, dərhal da yox olur, sonra o biri tərəfdə görünürdü. İçinə peyin səpilib, saman döşənmiş tövlədən at ayağının tappılısı və mehtərin söyüşü eşidilirdi. Zınqırovların cingiltisindən başa düşmək olurdu ki, atları qoşurlar. Bu cingiltilər azacıq sonra gücləndi, atların hərəkətinə uyğun olaraq aydınca səslənməyə

başladı. Bu zıncırov səsləri bəzən eşidilməz olur, sonra birdən, nallı at ayağının tappıltısı ilə bərabər güclənirdi.

Birdən qapı açıldı. Hamı səsinə içinə saldı. Üşümüş yolçular soyuqdan donduqları üçün yerlərindən tərpenməyib susdular.

Ara vermədən lopa-lopa yağan qar adamın gözünü qamaşdırırdı. Bu soyuq, yumşaq qar pambıq kimi ətrafa səpələnir, evləri, çölləri bürüyür və hər şeyi bir-birinə qatıb, ağ örtük altında görünməz edirdi. Qış yuxusuna dalıb dərin səssizlik və sükut içində mürgüləyən bu şəhərin sakitliyini ancaq kainatı bürüyən sonsuz ənginliklərdən axıb gələn ağ zərrəciklərin – səssiz-səmirsiz yağın qarın pıçıltıya bənzər qarışıq xışıltısından başqa heç nə pozmurdu.

Əli çıraqlı faytonçu başını aşağı salıb dartınan və tövlədən çıxmaq istəməyən atın yüyənindən çəkib heyətə gəldi. Atı karetin yanına gətirdi, yan qayışını bağladı, xamutu boynuna keçirdi, bir əlində çıraq olduğundan, tək əli ilə xeyli əlləşdi, sonra ikinci atı gətirməyə gedərkən dönüb soyuqdan büzüşən və qarın altında qaldıqlarından ağappaq olmuş sənişinlərə baxdı:

– Niyə karetə minmirsiniz? – dedi, – heç olmasa, üstünüzə qar yağmaz.

Bu heç onların ağına gəlmirdi. Faytonçunun sözünü eşidən kimi dərhal, tələsik, karetə doluşdular. Kişilərdən üçü əvvəlcə arvadlarını karetə mindirdi, sonra da özləri çıxdılar. Onların arxasınca əlaqaranlıqda güclə görünən qaraltılar içəri keçib boş yerləri tutdular.

Karetin içinə ot döşənmişdi. Adam ayağını qoyanda topuğa qədər batırdı. Karetin dərinliyində oturan xanımlar özləri ilə kimyəvi kömürlə yanan mis qızdırıcılar götürmüşdülər. Onlar dərhal qızdırıcıları yandırdılar və uzun müddət bir-birinə bu cihazın çoxdan hamıya məlum olan üstünlüklərindən pıçıltı ilə danışmağa başladılar.

Nəhayət, yolların xarab olduğunu nəzərə alaraq karetə dörd at əvəzinə altı at qoşduqdan sonra bayırdan kiməsə soruşdu:

– Hamı yerindədirmi?

İçəridən cavab verdilər:

– Bəli.

Yola düşdülər.

Karet ağır-ağır, elə bil addım-addım irəliləyirdi. Təkərlər topuna qədər qara batır, karet ləngərlənib cırıldayır, atlar finxırıb dartın-

dıqca ayaqları sürüşür, onların bədənlərindən, burun perələrindən buğ qalxırdı. Faytonçunun qamçısı havada oynayır, ilan kimi qıvrılıb açılır və atlardan birinin titrəyən sağrısına dəyən kimi onlar gücünü toplayıb irəliləyirdilər.

Yavaş-yavaş işıqlaşdı. Xalis ruanlı olan sənişinlərdən birinin dediyi kimi, “pambıq yağışına oxşayan yüngül qar yağımı” azalıb ara verirdi. Alatoranlığın işığı qırov bağlamış uca ağacların və yastı-yapalaq daxmaların hərdən gözə dəydiyi sonsuz qarlı çöllərin üzərinə qatı kölgə salan iri, qara, ağır buludlara hopurdu.

Şəhərin bu üreksiz hüznlü işığında sənişinlər bir-birlərini maraqla süzməyə başladılar. Qran-Pon küçəsindən olan məşhur şərab alverçisi Luazo soyadlı ər-əravad karetin baş tərəfində, ən yaxşı yerdə, qabaq-qabağa oturub mürgüləyirdilər. Keçmiş nöker Luazo iflasa uğramış ağasının var-dövlətini ələ keçirmiş və bununla da çoxlu qazanc toplaya bilmişdi. O, ən zibil şərabi əyalət tacirlərinə lap ucuz qiymətə sırımaqda ad çıxartmış və beləliklə də, dost-tanışların arasında ən usta kələkbaz kimi, əsil mənada bic və kefcil normandiyalı kimi məşhurlaşmışdı.

Onun kələkbazlığı haqqında söhbət o qədər geniş yayılmışdı ki, bir dəfə prefektura idarəsində, axşam qonaqlığında, öz təmsil və seçirləri ilə, həmçinin hazırcavablığı ilə lovğalanan, bir sözlə, əyalətin məşhur şairi kimi tanınmış cənab Turnel, dərxdıqlarından mürgüləyən xanımlara təklif etmişdi ki, gəlin, “Quş uçdu”¹ oyunu oynayaq. Bu zarafat ildırım sürəti ilə prefektin qonaq otağına, oradan da şəhərə, bütün evlərə yayıldı və düz bir ay, bütün əyalət sakinləri gülməkdən qırıldılar.

Bundan başqa Luazo cürbəcür məzəli əhvalatları ilə, həmçinin bəzən yerinə düşən, bəzən də mənasız görünən zarafatları ilə də şöhrət qazanmışdı. Onun haqqında kim söhbət eləsə axırda:

– Nə deyirsiniz deyin, Luazo hər halda tayı-bərabəri olmayan misilsiz adamdır, – deyərdi.

O gödəkboylu idi. Adama elə gəlirdi ki, onun bədəni iri, deyirmi qarından və bir də onun üstünə yapışdırılmış gicgahlarına dən düşən qırmızı sifətdən ibarətdir.

¹ Fransızca “L'oiseau vole” (“quş uçar”) “L'oiseau vole” (“Luazo oğurlayır”) kimi də səslənir.

Luazo özlərinin ticarət evlərini məzəli hərəketləri ilə şənləndirirdisə, onun ucaboy, cüssəli, yoğun səslı, sərt təbiətli və qətiyyətli arvadı evin bütün səliqə-sahmanını öz əlinə almışdı.

Onların yanında özünün cəmiyyətdəki yüksək mövqeyindən və şəxsi ləyaqətinin üstünlüyündən lovğalanan fabrikant cənab Karre-Lamadon oturmuşdu. Onun üç iplik fabriki vardı və pambıq-parça istehsal edən sənaye sahəsində xüsusi mövqə tutmuşdu. Həm də fəxri legionun zabiti və Baş şuranın üzvü idi. İmperiya dövründə, özünün dediyi kimi, ədəb və nəzakət qaydalarını gözəyə-gözləyə, xeyirxahlıq naminə, müxalifətə başçılıq edirdi ki, sonradan mübarizə apardığı quruluşa tərəfdar çıxsın və bununla da çoxlu mənfəət əldə etsin. Bu, onun yeganə məqsədi idi.

Öz ərindən xeyli kiçik olan xanım Karre-Lamadon Ruan hərbi qarnizonuna işləməyə göndərilən, mərifətli ailələrdən çıxmış cavan zabitlərin yeganə təsəllisi olan bir qadın idi.

Bu balacaboy, zərif, qəşəng qadın xəz paltosuna bürünərək əri ilə üzbəüz oturmuşdu və məyus baxışlarla karetin yoxsul görkəminə tamaşa edirdi.

Onlarla yanaşı Normandiyanın ən məşhur və qədim kübar nəslinə mənsub olan qraf Yuber de Brevil öz zövcəsi ilə oturmuşdu. Yaşa dolmuş, boylu-buxunlu bu qraf cürbəcür paltarlar geyinərək, özünün təbiətən kral IV Henrixə oxşadığını daha da nəzərə çarpdırmağa çalışırdı, çünki dedə-babalarının iftixarla söylədiklərinə görə de Brevil soyadlı bir xanım kral IV Henrixdən uşağa qalmış, bundan sonra onun əri qraf rütbesi və qubernator vəzifəsi almışdı.

Baş şurada Cənab Karre-Lamadonun həmkarı olan qraf Yuber departamentdə orleançılar partiyasını təmsil edirdi. Onun birdən-birə miyanə dolanan nantsalı gəmi sahibinin qızı ilə evlənməsi indi də sır olaraq qalır. Ancaq qrafıya özünü yuqarla aparmağı, hamıdan yaxşı qonaq qəbul etməyi bacardığına görə və vaxtilə Lui-Filippin oğlanlarından birinin aşnası kimi məşhurlaşdığı üçün əsilzadələr ona hörmət edirdilər və onun evi bütün departamentdə qədim nəzakət və ədəb qaydalarını saxlayan yeganə ev hesab olunurdu, oraya düşmək isə çox çətin idi. Deyilənə görə, Brevillərin ancaq yatardan ibarət olan var-dövləti onlara ildə beş yüz min livr gəlir gətirirdi.

Bu altı nəfər özlərinin cəmiyyətdə yüksək mövqə tutduqlarından, dinə sadıq, namuslu, hörmətli, nüfuzlu və varlı-hallı adamlar olmalarından razı halda, karetin yuxarı başında əyləşmişdilər.

Qərübə təsadüf nəticəsində qadınlar bir tərəfdə cərgə ilə oturmuşdular və qrafıyanın yanında uzun təsbəhlərini çevirən və tez-tez "Pater", "Ave"¹ deyə dodaqaltı dua oxuyan iki rahibə oturmuşdu. Onların biri yaşlı və çopur idi. Elə bil tufəngi düz üzünə tuşlayıb saçma doldurmuşdular. Üz-gözündən üzgünlük yağan o biri rahibənin sifəti gözəl olsa da, vərəmə oxşayırdı. Hər şeyi udan, fanatiklər və əzabkeşlər yetirən din, görünür, bu qıza da əzab verib iztirablar çəkdirirdi.

İçəridəkilərin hamısının diqqəti rahibələrlə qabaq-qənşər oturan kişi ilə arvadda idi.

Kişi hamının yaxşı tanıdığı və hörmətli adamların canına qorxu salan demokrat Korniyude idi. Düz iyirmi ildən artıq idi ki, bütün demokratik qəhvəxanaları dolaşır və özünün uzun, kürən saqqalını içdiyi pivələrlə isladırıdı. O vaxtilə şirniyyat satan atasından qalan külli var-dövləti öz dostları və tanışları ilə çoxdan göyə sovurmuşdu, indi isə böyük səbirsizliklə respublika quruluşunun yaranmasını gözləyirdi ki, inqilab yolunda düzəltdiyi içki məclislərinin və verdiyi şərab nəzirələrinin əvəzində layiq olduğu yerlərdən birini tutsun. Sentyabrın dördündə² kiminsə zarafatına inanaraq özünü prefekt vəzifəsinə təyin olunmuş hesab etdi və istədi ki, öz vəzifəsinə yerinə yetirməyə başlasın, prefektura əməkdaşlarından işdə qalan yeganə adam – katib, ona tabe olmaqdan imtina etdi və Korniyude məcbur oldu ki, dinməz-söyləməz çıxıb getsin. Ümumən sakit, heç kəsə zərəri dəyməyən, lütfkar adam olan Korniyude var qüvvəsini sərf edib şəhərin müdafiəsini təşkil etmək istədi. Onun başçılığı ilə çöllərdə xəndəklər qazdılar, qonşu meşədəki körpə ağacları doğradılar, yollarda pusquya durdular və bütün gördüyü bu işlərdən razı qalan Korniyude düşmən yaxınlaşan kimi tələsik şəhərə qayıtdı. İndi o belə zənn edirdi ki, Qavrda da xəndəklər qazmaqla ölkəyə daha çox xeyir verəcəkdir.

Qadın isə "yüngül, əxlaqsız arvadlardan" biri idi və vaxtından əvvəl kökəlib yumurlandığı üçün ona "Gonbul" deyirdilər. O, balacaboy, yupyumru, piy içində batmış cavan bir qadın idi. Ağ, yumşaq, totuq barmaqları ortasından iplə boğulmuş sosiska kimi buğumlar-

¹ Katolik dini duaları: "Ya Həzrət Məryəm", "İlahi ata"

² 4 sentyabr 1870-ci il – İkinci imperiyanın devrilməsi və Üçüncü respublikanın elan edilməsi günü

dan nazilirdi. Dərisi şəffaf və tərəm idi. Yupyumru döşləri sinəsini qabardır və paltarlarının altından dikəlirdi. O qədər təravətli və gözəgəlimli idi ki, ehtirasları coşdururdu və kişilər ondan gözlərini çəke bilmirdilər, az qalırdılar ki, gözləri ilə yesinlər. Yanaqları alma kimi qıpqırmızı idi, sifəti açılmaqda olan qırmızı pion çiçəyinin qönçəsinə bənzəyirdi. İri, qara, məftunedici, canalan gözləri vardı. Bu gözləri uzun, sıx, qara kirpiklər çəpərləmişdi və haşiyədən gözləri daha tünd görünürdü. Balaca ağzı, nəm dodaqları, inci kimi parlaq dişləri vardı. Elə bil Allah dodaqlarını yalnız öpüş üçün yaratmışdı.

Deyilənlərə görə, onun bunlardan başqa da çoxlu əvəzsiz, qiymətli məziyyətləri vardı.

Onu tanıyan kimi karetdə oturan abırılı, ismətli qadınlar dərhal "biabır olduq", "küçə qızı" – deyə pıçıldaşmağa başladılar, həm də bu sözləri elə tərzdə dedilər ki, Gonbul eşitdi və başını yuxarı qaldırdı. Qız yol yoldaşlarını elə sərt, qozəbli və bu saat döyüşə çağırmağa hazır olan amansız baxışlarla süzdü ki, biclik tökülən gözlərini ondan çəkməyən Luazodan başqa, hamı başını aşağı saldı və ortalığa dərin bir sükut çökdü.

Azacıq sonra xanımların üçü yenidən söhbətə başladı. Belə bir pozğun küçə qızının onlarla bir yerdə getməsi bu qadınları dərhal bir-birinə yaxınlaşdırıb dostlaşdırdı. Ləyaqətli xanımlar bu cür ayağı sürüşkən, pozğun küçə qıza qarşı birləşmək zəruriyyətini duyurdular, çünki kəbinli arvadlar bu cür qadınlara həmişə həqarətlə baxırlar.

Xanımlar birləşdiyi kimi, kişilərdən üçü Korniyudenin burada olduğunu görəndə qeyri-ixtiyari bir mühafizəkarlıq duyğusu ilə birləşdilər və dərhal puldan söhbət saldılar, onların danışığı tərzindən hiss olurdu ki, kasıblara həqarətlə baxırlar. Qraf Yuber prussiyalıların ona vurduğu ziyandan, heyvanlarının oğurlanması və məhsulun məhv olması nəticəsində çəkdiyi zərərdən danışsa da, belə ziyanların onun kimi varlı adama uzaqbaşı bir il təsir edəcəyini söyləyirdi. Pambıq-toxuculuq sənayesinin işlərindən əməlli-başlı xəbəri olan Karre-Lamadon qara gün üçün saxladığı altı yüz min franklıq ehtiyat pulunu sayıqlıq göstərərək, vaxtında İngiltərə banklarına keçirmişdi. O ki qaldı Luazoya, zirzəmisində saxladığı ucuz şərəblərin hamısını Fransa intendantlığına¹ nişyə satmışdı və

İndi Qavrda, hökumətin ona borclu olduğu külli miqdarda pulun hamısını almaq ümidində idi.

İndi onların üçü də bir-birini öteri mehribanlıqla süzürdülər. İctimai mövqeləri müxtəlif olsa da, var-dövlət onları bir-birinə yaxınlaşdırırdı. Onlar özələrini ciblərində qızıl cingildəyən bütün xüsusi mülkiyyətçiləri ətrafında birləşdirən böyük frankmason¹ təşkilatının üzvləri hesab edirdilər.

Karet o qədər yavaş hərəkət edirdi ki, saat ona qədər heç dörd lye də yol getməmişdilər. Karet yoxuşu çıxanda kişilər üç dəfə yerə düşüb dikdiri piyada getməli olmuşdular. Səmişinlər belə hesab etmişdilər ki, Totqa səhər yeməyini yeyərlər, ancaq belə getse, oraya heç axşam saat onda da çata bilməyəcəkdilər. Ona görə də səmişinlər narahat olmağa başlamışlar. Onlar yol üstündə bir aşxana görmək ümidi ilə tez-tez ətrafa boylanırdılar, amma tərs kimi, gözənlənmədən, karet qara batdı və düz iki saat əlləşdikdən sonra onu güclə çıxarda bildilər.

Aclıq öz işini görür, içəridəkilərin başı hərlənirdi. Yollarda isə tərs kimi nə bir aşxana, nə də bir meyxana gözə dəyirdi. Ona görə ki, prussiyalıların gəlişi və geri çəkilən ac fransız qoşunları alverçilərin hamısını qorxuya salmışdı.

Yol üstündə balaca kəndlərdə rast gələn kimi kişilər karetdən tökülüşüb yemək dəlincə getsələr də, əliboş geri qayıtmışdılar, hətta quru çörək də tapmamışdılar, çünki ehtiyatlı kəndlilər əllərinə keçəni talayan ac əsgərlərin qorxusundan, nələri vardısı, hamısını gizlətmışdilər.

Günorta, saat birə yaxın, Luazo acından qarnının qurulduğumu söylədi. O biriləri də ac idilər və aclıqdan dilləri söz tutmurdu.

Səmişinlər asta-asta əsnəməyə başladılar. Əsnək əsnək gətirdi və hər kəs öz xasiyyətinə, aldığı tərbiyyəyə, ictimai mövqeyinə uyğun şəkildə: kimisi alçaqdan, kimisi ağzını açaraq bərkəndən əsnədi və dərhal da içindən buğ qalxan yarığı əlləri ilə örtülər.

Gonbul bir neçə dəfə aşağı əyilib elə bil ətəyinin altında nə isə axtarırdı. Amma cəsaret eləmədi, qoşunlarına baxıb yenidən yerində sakitə oturdu

¹ Orduda təsərrüfat işlərinə baxan adamlar

¹ Mason – XVIII əsrdə meydana çıxmış dini-fəlsəfi cərəyan

Hamının sifəti ağarmışdı və üzlərində gərginlik vardı. Luazo dedi ki, bir parça çörəyə lap min frank verməyə hazırdır. Onun arvadı qaşqabağını töküüb, ərinə etiraz etmək istədi, lakin az keçməmiş sakitləşdi. Havayı pul xərclənməsindən söhbət belə düşəndə bu xanım doğrudan da narahat olurdu, hətta bu barədə edilən zarafatı belə xoşlamırdı.

– Heç özümün özümdən başım çıxmır, – deyə qraf söyləndi, – necə olub ki, yola azuqə götürməyi yaddan çıxarmışam?

Hamı elə buna görə üreyində özünü danlayırdı.

Kornyudenin, sən demə, bir flyaqa romu varmış. O, romu çıxartdı, ətrafdakılara təklif etdi, lakin hamı rom içməkdən boyun qaçırdı. Təkcə Luazo bircə qurtum içmək istədiyini bildirdi və qabı geri qaytarıb sahibinə təşəkkür edərək:

– Pis deyil, – dedi, – həm aclığımı qabağımı alır, həm də bədəni isidir.

İçki onun kefini açdı və təklif etdi ki, matros məhəmələrində oxunduğu kimi, gəlin, gəmidəki ən yağlı, kök sənişini yeyək. Abır-həyalı sənişinlər açıq-aşkar Gonbula edilən bu eyhamdan özlərini itirdilər. Cənab Luazonun zarafatına heç kəs cavab vermədi, bircə Kornyu de qımışdı. Rahiblər dualarına ara verib əllərini əbalarının gen qoluna saldılar, gözlərini yerə dikib yerlərindən tər pənmədilər, göylərdən göndərilmiş əzaba, iztiraba dözüb, sınaqdan çıxırlarmış kimi, sakitcə oturdular.

Nəhayət, saat üçdə, karetə kəndsiz-kəsəksiz, ucu-bucağı görünməyən düzənliklə gedəndə, Gonbul cəld əyilib skamyanın altından üstü ağ örtüklə örtülmüş iri bir səbət çıxartdı.

Əvvəlcə, səbətdən saxsı boşqabla gümüş stəkan, sonra içi doğranmış iki cücə əti ilə dolu olan iri bir cam çıxartdı. Səbətdə kağıza bükülmüş başqa dadlı yeməklər də vardı. Səbətin içi qoğal, meyvə, cürbəcür şirniyyat və bu kimi başqa ləziz yeməklərlə dolu idi. Bir sözlə, bu yeməkləri hazırlayan adam nəzərdə tutmuşdu ki, yemə-xanaya getmədən üç gün dolana bilsin. Bükülmüş yeməklərin arasından, səbətin içində dörd şüşə boğazı da görünürdü, Gonbul cücənin qanadını götürdü, Normandiyada “rejans” adlanan çörək-dən dişləyə-dişləyə yeməyə başladı.

Gözlər ona dikildi. Azacıq sonra karetə adamı iştaha gətirən yeməklərin iyi doldu. Burunlar pəreləndi, ağızların suyu axdı, çənə-

ləri sıxıb güclə dayandılar. Xanımların bu küçə qızına ürəklərində bəslədikləri həqarət hissi qəzəbə çevrildi və onlar bu qızı bu saat boğub öldürmək, ya da səbəti, stəkanı və yeməyi ilə birlikdə götürüb birbaşa karetədən qarın içinə atmağı arzuladılar.

Ancaq Luazo gözləri ilə camdakı cücələri yeyirdi. Axırda özünü saxlaya bilmədi:

– Hə, bu ağıllı işdir, görünür, xanım bizdən uzaqgörənmiş. Elə adamlar var ki, hər şeyin ehtiyatını əvvəlcədən görürlər.

Gonbul onun üzünə baxdı:

– Buyurun, cənab, bütün günü ac qalmaq asan iş deyil.

Luazo baş aydı:

– Sözü düz, boyun qaçırmaram. Çünki oldun dəyirmançı... elə deyilmi, xanım? – Yol yoldaşlarına öteri nəzər salıb əlavə etdi.

– Belə dəqiqələrdə ehtiyatlı adamlara rast gəlmək çox xoşdur. O, şalvarını bulamamaq üçün dizinin üstünə qəzet sərdi, həmişə cibində gəzdirdiyi qatlama bıçağı çıxartdı, ağızını açdı, toyuq budunun birinə sancdı, götürüb dişinə çəkib elə iştahla yedi ki, karetə hamı köksünü ötürüb udqundu.

Bunu gören Gonbul sakitcə, asta səsle, rahibələrə təklif etdi ki, onunla çörək yesinlər. Onların ikisi də dərhal razı oldular, dodaqaltı mızıldayıb təşəkkür etdilər və gözlərini qaldırmadan tələsə-tələsə yeməyə başladılar. Kornyu de yanaşı oturduğu qızın təklifini qəbul etdi və rahibələrlə birlikdə dizinin üstünə qəzet sərdi və beləliklə, stola bənzər bir şey düzəldilər.

Ağızlar açılıb örtüldü, tikələr çeynəndi, udqunulub içəri ötürüldü, Luazo küncdə oturub arvadını dilə tutur və pıçıltı ilə ona deyirdi ki, sən də mənim kimi elə. O xeyli razılıq vermədi, ancaq mədəsindən sancı qalxdığını hiss edəndə əlacı kəsildi. Luazo dərhal nəzakətlə, şirin sözlər seçərək, “qəşəng qızdan” soruşdu ki, “o et parçasından birini xanım Luazoya təklif etməyə lütfən razılıq verərmimi?” Gonbul dərhal cavab verdi:

– Bu nə sözdür, cənab, məmnuniyyətlə.

Və məhrabanlıqla gülümsəyərək, camı irəli uzatdı.

Birinci çaxır şüşəsini açanda bir az özlərini itirdilər, çünki cəmi bircə stəkan vardı. Ancaq azacıq sonra stəkanı silib bir-birlərinə ötürdülər. Təkcə Kornyu de nəzakətli kişi kimi hərəkət etdi: stəkanı qonşu qadının dodaqlarının yeri getməyən tərəfindən ağızına aparıb çaxır içdi.

Acgözlüklə yemək yeyən adamların arasında oturan və xörəyin ətrindən boğulan qraf və qrafıya de Brevil, eləcə də Karre-Lamadon öz zövcəsi ilə dəhşətli "tantal əzabı"¹ çəkməyə başladılar. Birdən fabrikantın cavan arvadı ələ derindən köks ötürdü ki, hamı dönüb baxdı. Onun rəngi çöldəki qar kimi dümağ ağardı, boynu çiyinə düşdü, gözləri qapandı və xanım huşunu itirdi. Əri qorxuya düşdü və ətrafındakılara yalvardı ki, kömək eləsinlər. Hamı özünü itirdi. Ancaq xanımın başını dizinin üstə qoyan yaşlı rahibə Gonbulun stəkanını onun dodaqlarına yaxınlaşdırdı və bir neçə damcı şərab içməyə məcbur etdi. Gözəl xanım dərhal tərpendi, gözünü açdı, gülümsündü və zəif səslə dedi ki, indi halı lap yaxşıdır. Lakin ürək- getməsinin təkrar olunmaması üçün rahibə onu dile tutdu və yenidən düz bir stəkan şərab içirdi.

– Bu, achiğin qabağını almaq üçündür, – dedi.

İşi belə görəndə Gonbul qızardı, özünü itirdi və dönüb üzünü hələ də yerlərində donub qalan dörd nəfərə tutdu:

– Ağalar, siz allah, buyurun, mənim sizə yemək təklif etməyə sadəcə cəsəretim çatmırdı.

Gonbul təhqiramiz rədd cavabı alacağından qorxub susdu. Luazo söz aldı:

– E, əslində, belə hallarda bütün insanlar qardaşdırlar və birbirlərinə kömək etməlidirlər. Siz allah, xanımlar, utanmayın razı olun, qalan şeylər qoyun cəhənnəm olsun! Ola bilsin ki, biz heç gecələməyə də yer tapınadıq. Bu gedişlə sabah günorta Tota çata bilsək, böyük işdir.

Ancaq tərəddüd davam edirdi. Heç kəs razılıq vermək məsuliyyətini boynuna götürmək istəmirdi. Qabağa düşməyə cəsəretləri çatmırdı.

Nəhayət, qraf məsələni həll etdi. O, üzünü özünü itirmiş Gonbula tutdu və ağayanaqla dedi:

– Xanım, biz sizin təklifinizi minnətdarlıqla qəbul edirik.

Çətini ilk addım atanacan idi. Elə ki ara açıldı, ondan sonra heç kəs utanmadı. Səbət boşaldı. Səbətdə yuxarıda adlarını çəkdiyimiz yeməklərdən başqa ciyər qiyməsi, hisə verilmiş dil parçası, krasson armudu, ponlevək pendiri, qalet və ağzınacan turşuya qoyulmuş

¹ Həsretü çəkilən bir şeyin əldə edilə bilməsindən duyulan ağır əzab

xiyar və sarımsaqla dolu olan iri bir şüşə qab vardı. Görünür, Gonbul da bütün qadınlar kimi turşuya qoyulmuş yeməkləri sevirdi.

Bu qızın yola götürdüğü bütün azuqəsini yeyib onunla danışımaq olmazdı. Ona görə də söhbət qızışdı. Əvvəlcə təmkinlə söhbətə başladılar, sonra Gonbulun özünü çox ədəbli apardığını gördülər və tam sərbəst şəkildə söhbət getdi. Yüksək cəmiyyətin qaydalarını çox gözəl bilən qrafıya de Brevil və xanım Karre-Lamadon çox incə bir mehribanlığa başladılar. Xüsusən qrafıya kiminlə söhbət edir etsin, öz ləyaqətini itirməyəcəyinə əmin olan bir zadəgan xanımı kimi özünü çox füsunkarcasına aparıb iltifat göstərməyə başladı. Amma jandarma kimi amansız qəlbi olan xanım Luazo inadından dönmədi, söhbətə o qədər də qarışmadı, lakin yeməyindən qalmaq.

Söhbət, heç şübhəsiz, müharibədən gedirdi. Prussiyalıların qəddarlığından, fransızların qoçaqlığından danışırdılar. Baş götürüb qaçmaqla düşmənin əlindən yaxalarını qurtaran bu cənablar əsgərlərin cəsəretinə lazımi qiymət verirdilər. Sonra mövzunu dəyişdirib öz şəxsi vəziyyətlərindən söhbət açdılar. Gonbul dərhal pozğun qadınlara xas olan həqiqi həyəcan və hərarətlə başına gələn işlərdən, keçirdiyi sarsıntılardan danışırdı və Ruandan nə üçün qaçdığını səbəbini izah etdi.

– Əvvəlcə, heç yerə getmək istəmədim. Evimdə yemək-ichmək vardı, hər şey bol idi. Baş götürüb qaçmaqdaysa evdə qalar, iki-üç əsgeri də saxlayar, onları yedirdib-ıçirdə bilərdim. Amma onları, bu prusları görəndə özümü ələ ala bilmədim, hirsimdən dişlərim bağırsaqlarımı kəsdi və mən bütün günü axşamacan evdə oturub acığımdan, həyadan ağladım. Allahın altında kişi olaydım, onda onların başına bir oyun açardım ki! Mən onlara – şiş uclu dəbilqə geyinmiş bu axtalanmış donuzlara pəncərədən baxırdım. Qulluqçu əllərimdən yapışmışdı. Qorxurdu ki, evdə nə varsa, hamısı götürüb onların başına tökerəm. Sonra onlar mənim cvimə gəldilər, içəri girən kimi qabağıma çıxanın boğazından yapışdım. Almanı boğmaq başqasını boğmaqdan çox asandır. Mən onu boğub öldürəcəkdım, amma saçımdan dartırdı. Bundan sonra qaçıb gizləndim və fürsət tapan kimi aradan çıxdım. İndi də gördüyünüz kimi, sizinlə bir yerdəyəm.

Onu tərifləməyə başladılar. Gonbul o qədər də qoçaqlıq göstərməyən yol yoldaşlarının gözündə böyüdü və Korniyude, dindar bir adamın Allaha minnətdarlıqla dolu olan duasına qulaq asan ruhani

kimi, apostol iltifatı və təqdiri ilə dodaqlarında təbəssüm qıza qulaq asmağa başladı. Ona görə ki, uzun saqqallı demokratlar, dini məsələləri öz əlinə alan əbəli ruhanilər kimi, vətənpərvərlik məsələlərini, göz dəyməsin, tam inhisarda saxlayırdılar. Korniyude danışmağa başladı, özü də nəsihətəməz tərzdə, hər gün divarlara yapışdırılan bəyannamələrdən götürülən təmtəraqlı cümlələrlə danışdı və öz monoloqunu “əclaf Badenqə”¹ divan tutmağa çağırışlarla qurtardı.

Amma Gonbul Bonapart tərəfdarı olduğu üçün dərhal özündən çıxdı. Gilenar kimi qıpqırmızı oldu. Hirsindən dili topuq çala-çala sözləri yağdırmağa başladı:

– Mən sizin kimi ağaları onun yerində görmək istərdim. Bə nə, göz dəyməsin, sizin hamımız çox yaxşı adamlarsınız! Axı onu siz satdınız! Əgər ölkəyə sizin kimi araqarışdıranlar başçılıq etsə, ağıllığı öz əllərinə alsın, Fransadan baş götürüb qaçmaqdan başqa çıxış yolu qalmaz.

Korniyude təmkinini pozmadı. Təkəbbür və nifrətlə gülümsündü. Bir az da keçsəydi, söhbətin axırı söyüşə çevriləcəkdi. Qraf bunu hiss edib işə qarışdı, özündən çıxmış qızı güc-bəla ilə sakitləşdirdi və amirana tərzdə dedi ki, hər hansı bir səmimi fikrə hörmət etmək lazımdır. Amma qrafınyə ilə fabrikantın arvadı respublika quruluşuna qeyri-iradi nifrət bəsləyən bütün yüksək mənsubiyyətli adamlar kimi, eləcə də qadınlara məxsus bir məftunluqla, kortəbii şəkildə, müstəbid quruluşlu hökumətə pərəstiş etdiklərinə görə, istər-istəməz özünü bu cür ləyaqətlə aparın və təxminən onların üreyindən keçənləri deyən bu qıza rəğbət bəsləməyə başladılar.

Səbət boşaldı. On nəfər asanlıqla onun içindəki yeməkləri aşırıdılar və səbətin balaca olmasına təəssüf etdilər. Yemək qurtarandan sonra əvvəlki kimi maraqla olmasa da, xeyli söhbət etdilər.

Axşam düşür, şər qarışırdı. Yeyilənlərin həzm olunması zamanı daha çox hiss edilən soyuq, köklüyünə baxmayaraq Gonbula təsir etdi və titrəməyə başladı. Xanım de Brevil bayaqdan bəri bir neçə dəfə kömür qoyduğu qızdırıcı cihazı Gonbula təklif etdi. Gonbulun ayaqları donmuşdu, ona görə də xanımın təklifini dərhal qəbul etdi. Xanım Karre-Lamadon və Luazo öz qızdırıcılarını rahibələrə verdilər.

¹ III Napoleonun gülünc ləqəbi. O, növbəti siyasi fırtınalardan sonra bu soyadı altında gizlənmişdir.

Faytonçu fənəri yandırdı. Ortadakı atların sağrısından qalxan buğ, yolların kənarındakı qarın işığında aydınca göründü. Çöllərin üzərinə sərilmiş ağ örtük – karet irəlilədikcə elə bil titrəşən işıqda bükülüb açılmağa başladı.

Karetin içində göz-gözü görmürdü. Birdən Gonbul ilə Korniyude tərpəndilər və qaranlıqda onlara göz qoyan cənab Luazoya elə gəldi ki, uzunsaqal Korniyude böyrünə səssiz, lakin ağır dürtmə dəymiş adam kimi, dik atılıb qızdan aralandı.

İrəlində, yolda işıq göründü. Bu Tot kəndinin işıqları idi. On bir saat idi ki, yolda idilər. Əgər buraya, yolda, atların yemləmək və dincəlmək üçün dörd dəfə dayandıqlarına sərf edilən iki saatı da əlavə etsək, düz on üç saat idi ki, yol gəlirdilər. Karet kəndə daxil oldu və “Ticarət mehmanxanası”nın önündə dayandı.

Qapı açıldı. Birdən səmişinlər onlara yaxşı tanış olan: yerlə süründüyündən cingildəyən uzun qılınc səsinə eşidib dik atıldılar, dərhal da almanca danışan adamın sərt səsinə çitdilər.

Karet dayanmışdı, amma heç kəs qorxusundan yerindən tərpənmirdi. Hamıya elə gəlirdi ki, içəridən çıxan kimi, dərhal onları tutub güllələyəcəklər. Faytonçu əlində fənər gəldi və karetin içinə işıq düşdü. Bu işıqda qorxudan və dəhşətdən bərəlməmiş gözlər, açılmış ağızlar və yerlərində tir-tir əsən iki cərgə adam göründü.

İşıq zolağında, faytonçunun yanında, uzun, sarı, həddindən artıq arıq, cavan bir alman zabiti dayanmışdı. Korsət bağlayan qızlar kimi, kəmərlə mundirinin belini boğmuşdu, çəpəki qoyduğu günlüyü düz, laklı furajkası onu ingilis mehmanxanalarındakı buyruqçu uşaqlara oxşadırdı. Hədsiz dərəcədə uzun olan bığlarının ucu getdikcə nazilir və gözlə güclə görünən napnazik, ağımtıl tüklə qurtarırdı. Bu bığlar elə bil zabitin ağızının büküləcəklərini basıb sıxır, yanaqlarını, dodaqlarının küncünü basıb aşağı dartırdı.

O, fransızca və aşkar hiss edilən Elzas ləhcəsində, qətiyyətlə emr etdi ki, karetdən düşsünlər.

– Cənablar, düşmənilər münasib deyilmi?

Hamıdan əvvəl, həmişə itaət etməyə öyrənmiş rahibələr səssiz-səmirsiz karetdən düşdülər. Sonra qrafla qrafınyə göründü, onların arxasınca fabrikantla arvadı, daha sonra öz qamətli arvadını irəli itələyən Luazo düşdü. Düşən kimi də nəzakətli olduğu üçün yox, qorxusundan zabitə salam verdi:

– Axşamınız xeyir, cənab.

Zabit bir qəsbkar həyasızlığı ilə ona baxdı və heç nə demədi.

Gonbul ilə Kornyude qapının ağzında otursalar da hamıdan sonra çıxdılar və düşmənin önündə özlərini şax tutdular. Gonbul özünü ələ almağa və sakit aparmağa çalışırdı. Demokrat xəfifcə titrəyən barmaqları ilə uzun, sarımtıl saqqalını faciəli şəkildə didişdirirdi. Gonbul ilə öz ləyaqətini saxlamaq istəyirdi və başa düşürdülər ki, belə şəraitdə, burada qismən də olsa vətəni təmsil edirdilər, ələ ona görə də yol yoldaşlarının üzüyolalığı onları qəzəbləndirirdi. Həm Gonbul özünü nəcabətli xanımlardan daha məğrur aparırdı. Kornyude isə yolları qazdırmağa başladığı vaxtdan boynuna müqavimət hərəkətinin başçılığını götürdüyünü nəzərə çarpdırmaq və başqalarına nümunə göstərmək məqsədi ilə özünü çəkir və bütün görkəmi ilə şax qalmaq istəyirdi.

Hamı karvansaranın geniş mətbəxinə gəldi, alman zabiti sənişinlərin adı, soyadı, peşəsi, əlamətləri qeyd olunan Ruan komendantının verdiyi icazo kağızını aldı, kağızda yazılan nişanələri adamların heqiqi əlamətlərini yoxlamaq məqsədi ilə bir-bir, uzun-uzadı, diqqətlə onların üzünə baxdı.

Sonra qətiyyətlə “yaxşı” – dedi və bayıra çıxdı.

Sənişinlər nəfəslərini dərdilər. Acmışdılar, yemək sifariş etdilər. Xörəyin hazırlanması yarım saat çəkdi. İki qulluqçu qız ciddi-cəhdlə biş-düşlə məşğul olduqları vaxt, sənişinlər binaya baxmağa getdilər. Otaqlar, – sonu qərribə və müəmmalı bir otağın şüşə qapısında qurtaran uzun dəhliz boyu cərgələnmişdi.

Nəhayət, yemək hazır olub, adamlar süfrə arxasına əyləşəndə, vaxtilə at alveri edən karvansara sahibinin özü də göründü. Bu, astma xəstəliyinə tutulmuş kök bir kişi idi. Sinəsi daim xışıldayı, belgəm boğazında poqquldayırdı. Atasının soyadını götürmüşdü: Folanvi¹.

– Madmazel Elizabet Russe kimdir? – deyə soruşdu.

Gonbul diksindi və qanrılıb baxdı:

– Mənəm.

– Madmazel, prus zabiti dərhal sizinlə danışmaq istəyir.

– Mənimlə?

– Madam ki madmazel Elizabet Russe sizsiniz, demək sizinlə.

Qız özünü itirdi, ani olaraq nəşə düşündü və qətiyyətlə dilləndi.

– Bir bu çatırdı!.. Getmirəm!

Ətrafdakılar həyəcanlandılar. Belə bir təklifin səbəbini bilməyə çalışdılar. Mübahisə başladı. Qraf qıza yaxınlaşdı:

– Düz eləmirsiniz, xanım, ona görə ki, sizin rədd cavabınız təkcə özünüze yox, yol yoldaşlarınıza da zərər vura bilər. Heç vaxt sizdən güclü olan adama müqavimət göstərməyin. Şübhəsiz, bu çağırışda ələ bir qorxulu şey yoxdur, yaqin ələ-belə rəsmiyyət üçündür.

Hamı qrafın səsine səs verdi. Qızı dilə tutdular, yalvarıb-yaxardılar, öyüd-nəsihət verdilər və nəhayət, inandırdılar. Axı hamı belə bir axmaq hərəkətdən sonra vəziyyətin mürəkkəbləşə biləcəyinə qorxurdu.

Nəhayət, Gonbul dilləndi:

– Yaxşı, razıyam, ancaq yadınızda saxlayın, yalnız sizə görə razılıq verirəm.

Qrafıya onun əlini sıxdı:

– Bilirsinizmi, sizə nə qədər minnətdarıq!

Gonbul getdi. Hamı yenidən süfrə arxasına əyləşmək üçün onun otaqdan çıxmasını gözlədi.

Hamı zabitin onu yox, məhz bu hirsli, kəmhövsələ qızı çağırmasından dilxor olmuşdu və əgər, işdir onları çağırması olsa, xəyallarında cavab vermək üçün şit-şit cavablar hazırlayırdılar.

Nəhayət, on dəqiqədən sonra Gonbul qayıtdı. Onun sifəti qıpqır-mızı idi, həyəcandan güclə nəfəs alırdı, özündən çıxmışdı və öz-özünə söylənirdi:

– Əclafın biri əclaf, bir bunun iştahından keçənə bax!

Nə baş verdiyini bilmək üçün hamı qızın üstünə atıldı. Amma o bir kəlmə də demədi, nəhayət, qraf təkid etdikdə böyük bir ləyaqətlə:

– Bunun sizə dəxli yoxdur, – deyə cavab verdi, – mən onun sözlərini sizə deyə bilmərəm.

Belə olduqda hamı, içindən ətrafa kelem qoxusu yayılan iri kasanın ətrafına cəmləşdi. Belə bir həyəcanlı hadisənin baş verməsinə baxmayaraq, iştahla çörək yedilər. Alma şərabi ləzzətli idi və Luazo ilə arvadı, həmçinin rahibələr bu ləzzətdən tez məhrum olmamaq üçün şərabi qurtum-qurtum içirdilər. Qalanları başqa çaxır sifariş etdilər, Kornyude isə pivə istədi. O, özünəməxsus xüsusi bir əda ilə şüşənin tıxancını açar, pivəni köpükləndirər, stəkanı əvvəlcə öyər,

¹ Fransızca “Follenvi Folle envil” (çılğın arzu) kimi səslənir.

sonra yuxarı qaldırıb içkinin rəngini daha yaxşı görmək üçün çıraqın işığına tutardı. O içki içəndə şəraba, ya da pivəyə bulaşib rəngini dəyişən uzun saqqalı xəfifcə titrəyər, gözünü qıyıb krujkaya zilləyər və bu an elə bil dünyaya ancaq yeganə bir iş üçün: şərab içmək üçün gəldiyini dərk edib, vəzifəsini böyük bir ləzzətlə yerinə yetirərdi. O, həyatını dolduran iki böyük ehtirası: şəffaf el¹ içməyi və inqilabi fəaliyyəti xəyalən birləşdirir və birinin dadına baxanda o birini yaddan çıxartmırdı.

Cənab Folanvi arvadı ilə birlikdə stolun lap qurtaracağında oturub şam edirdi. Kişi köhnə parovoz kimi fısıldayırdı. Sinəsi elə xışıldayırdı ki, yemək zamanı ağzını açıb bir söz deyə bilmirdi, amma arvadı birçün an danışığına ara vermirdi. O, prussiyalılara rast gələndən sonra gördüyü bütün məsələlərdən: onların nə etdiklərindən, nə söylədiklərindən danışır və iki oğlu orduda olduğuna görə, həm də prussiyalılar onu böyük xərcə saldıqları üçün onlara nifrət edirdi. Danışanda ən çox da qrafiniyaya müraciət edirdi, çünki belə bir necəbətli qadınla söhbət etməkdən xoşu gəlirdi.

O, gülməli bir şey danışanda səsini alçaldırıdı, əri isə tez-tez onun sözünü kəsirdi.

– Madam Folanvi, danışmasan yaxşı olar.

Ancaq o, ərinə əhəmiyyət vermədən sözüne davam edirdi.

– Bəli, xanım, bunlar ancaq donuzu kartofla, kartofu da donuzla yeməkdən başqa bir şey bilmirlər. Onların təmiz, mədəni insanlar olması haqqında deyilənlərə inanmayın. Qətiyyənlər elə deyil, ayıb olmasın, hər yeri murdarlayırlar. Siz onların bütün günü, səhərdən axşama qədər necə təlim keçdiklərini birçün görəydiniz: hamısı düzənlilik yığışır, sonra irəli-geri gedirlər, o yana dönürlər, bu yana gəlirlər. Bundansa yaxşı olardı ki, evlərində oturaydılar, yer şumlayaydılar, yol salaydılar. Eh xanım, hələ dünyada bu hərbiçilərdən heç kəs xeyir görməyib. Bilmirəm, bu bədbəxt camaat, əlindən adam öldürməkdən başqa heç bir iş görməyən bu adamlara niyə müftə yerə çörək verirlər? Mən savadsız qoca arvadım, mən heç, amma səhərdən axşama qədər onların əldən düşərək, ayaq döydüklerini görəndə öz-özümə fikirləşirəm: “Bax, elə adamlar var ki, camaata xeyir verməkdən örtü cürbəcür kəşflər edirlər, bəs belələri – xatqə ziyan vurmaqdan ötrü

dəridən-qabıqdan çıxanlar kimə və nəyə lazımdır?” Məgər kim olur olsun: istər prus, istər ingilis, istər polyak, istərsə də fransız olsun, adam öldürmək mənfuruluq deyilmə? Əgər səni bir adam təhqir etdiyinə görə ondan intiqam alıb öldürsənsə, sənə cəza verirlər, demək adam öldürmək pis şeydir, amma bizim övladlarımızı quş kimi qırıb tökürlər, buna heç kəs, heç nə demir, əksinə, çoxlu adam öldürənlərə orden verirlər. Demək, onlar yaxşı iş görürlər? Yox, elə deyil, bilirsizmi, mən bu işlərdən heç nə başa düşə bilmirəm.

Kornyude ucadan dilləndi:

– Dinc dolanan qonşuya hücum edib müharibə başlamaq vəhşilikdir, amma vətəni müdafiə etmək müqəddəs borcdur.

Qarı başını aşağı saldı.

– Düzdür, vətəni müdafiə etmək lazımdır, amma öz xeyri üçün müharibə törədən kralların hamısını qırmaqdan yaxşı şey yoxdur.

Kornyudenin gözləri oynadı:

– Afərin, xanım! – deyər qışqırdı.

Cənab Karre-Lamadon çəşib qalmışdı. O, məşhur sərkərdələri ilahiləşdirib pərəstiş etsə də, bu qoca kəndli arvadının sözlərindəki ağıllı fikirləri dinlədikdən sonra düşünməyə məcbur olurdu ki, doğrudan da, bu saat mənasız yerə çəkilən zəhmətlər gərəklilik bir işə sərf edilərsə, qurub-yaratmaq əvəzinə vurub dağıdan əllər xeyirli bir işdən yapışsa, boş yerə çəkilən zəhmətlərin hamısı həyata keçirilməsi yüz illərlə vaxt lazım olan böyük işlərə sərf edilərsə, insanlara nə qədər firavanlıq gətirərdi.

Luazo yerindən qalxdı, aşxana sahibinin yanında oturdu və pıçılı ilə danışmağa başladı. Yekəqarın aşxana sahibi qonşusunun zarafatından qəşş etdi, boğulub öskürdü, güldükcə piyli qarı atılıb düşünməyə başladı. Aşxana sahibi ilə Luazo dərhal sövdələşdilər. Aşxana sahibi ondan altı çəllək bord şərabı aldı və qərara gəldi ki, yazda gətirər. O, əmin idi ki, prussiyalılar yazda qədər çıxıb gedəcəklər.

Yemək qurtaran kimi səmişinlər dağılışıb yatmağa getdilər.

Bəzi şeylərə göz qoyan və ürəyinə şübhə daman Luazo arvadını yorğan-döşəyə uzandırdıqdan sonra astaca qapıya yaxınlaşdı, gah açar yerindən bayıra baxdı, gah qulağını deşiyə yaxınlaşdırıb dinlədi və özünün dediyi kimi “dəhlizin sirrini” öyrənməyə çalışdı.

Təxminən bir saatdan sonra şıqqılı eşitdi, tez açar yerindən baxdı, mavi kişmiri parçadan ağ krujevalı xəlet geymiş və bu paltarda

¹ El – içki növüdür

daha yaraşlıq görünən Gonbulu gördü. Onun əlində şam vardı və dəhlizin sonundakı müəmmalı otağa doğru gedirdi. Elə bu vaxt lap yaxındakı qapılardan biri açıldı və azacıq sonra Gonbul geri qayıdanda aşırma şalvar geyinmiş Komyude qızın dalınca düşdü. Onlar pıçıldadılar və dayandılar. Belə başa düşmək olardı ki, Gonbul öz qapısını ləyaqətlə qoruyur və heç kəsi içəri buraxmaq istəmir. Çox təəssüf ki, Luazo onların nə danışdığını ayırd edə bilmirdi. Amma azacıq sonra onların səsi ucaldı və Luazo bezi sözləri aydın eşitdi. Komyude qızı dilə tuturdu, onu yola gətirməyə çalışırdı:

– Bura bax, axmaqlıq eləmə, burada nə var ki?

Onun bu hərəkətinə Gonbul açıq-açıq hirsələnmişdi:

– Yox, mənim əzizim, elə anlar olur ki, belə şeylərə yol vermək olmur. İndiki halda, belə vəziyyətdə belə şeyə yol vermək ən azı rüsvayçılıqdır.

O, deyəsən qızın dediklərini başa düşmədi və “axı niyə?” deyə soruşdu. Gonbul onun sözlərini eşidəndə açıq-aşkar hirsələnib səsini qaldırdı:

– Niyə? Başa düşmürsünüz, niyə? Bəlkə, binada, elə lap qonşu otaqda prussiyalı var?

Komyude susdu. Fahişə qızın vətənpərvərlikdən doğan bir həya hissi ilə düşmən olan yerdə kişini özünə yaxın qoymamağı görünür, onda zəifləməkdə olan şəxsi ləyaqət hissini oyatdı, elə buna görə də qızı öpməklə kifayətləndi və səssizcə çıxıb öz otağına gətdi.

Bu səhnəyə tamaşadan bədəni istiləşən Luazo açar yerindən uzaqlaşdı, havada ayaqlarını bir-birinə vuraraq hoppandı, gecə papağını geyindi, arvadının yorğanını qaldırıb yanına girdi, onu öpüşlərlə oyatdı və ehtirasdan titrəyən səslə pıçıldadı:

– Canım-ciyerim, sən məni sevirsenmi?

Bundan sonra binaya dərin bir sükut çökdü. Amma azacıq sonra ya çardaqda, ya da zirzəmidə, haradasa şiddətli, yeknəsəq, ahəngdar bir xorultu başladı. Elə bil poqquldayan buxar qazanından boğuq, uzun bir uğultu qopdu. Bu cənab Folanvinin xorultusu idi.

Səhər saat səkkizdə yola düşmək qərara alındığından, düz vaxtında hamı mətbəxə topladı. Lakin üstünə qar yağmış kəret heyətin ortasında dayanmışdı. Nə at qoşulmuşdu, nə də faytonçu gözə dəyirdi. Onu tövlədə, samanlıqda, ot tayalarının arasında axtardılar, tapa bilmədilər. Belə olduqda kişilər ətrafı yoxlamağı qərarlaşdılar

və karvansaradan çıxdılar. Gəzə-gəzə gəlib bir meydançaya çatdılar. Meydançanın sonunda kilsə, yanlarında isə iki cərgə alçaq evlər vardı. Evlərdə prus əsgərləri görünürdü. Onlar gördülər ki, əsgərlərdən biri kartof soyur, o biri bir az aralıda dəllək dükanının döşəməsini yuyur, üz-gözünü saqqal basmış bir başqası isə ağlayan bir uşağın üzündən öpür, dizinin üstünə alaraq onu sakitləşməyə çalışırdı. Ərləri “döyüşən orduda” olan kök kəndli arvadları tez-tez işarələr edib, özlərini müti qaliblərinə nə iş görmək lazım gəldiyini: odun yarmaq, qəhvə əzmək, şorba bişirmək – göstərirdilər. Əsgərlərdən biri hətta qocalıb əldən-ayaqdan düşmüş bir qarının paltarlarını yuyurdu.

Təəccüblənmiş qraf keşişin evindən çıxan bir ruhanidən bunun nə iş olduğunu soruşdu. Kilsənin köhnə qurdu cavab verdi:

– Bu əsgərlər o birilərinə oxşamırlar, sakitdirlər, özləri deyilənə görə heç prussiyalı da deyillər. Düzünü bilmirəm hardandırlar, ancaq onu bilirəm ki, uzaqdandırlar, bir az o tərəflərdəndirlər. Onların özlərinin də evdə arvad-uşaqları qalıb, həm də müharibədən bir şey qazanmırlar. Yəqin ki, bunların arvadları da orada ərlərindən ötrü göz yaşları axıdırlar. Burada olduğu kimi oralar da qarmaqarışlıqdır. Hələlik bizim bu əsgərlərdən şikayətlənməyə əsasımız yoxdur. Bizo bir pislikləri keçməyib, başlarını aşağı salıb, öz evlərindəki kimi işləyirlər. Necə olursa olsun, ağa, gerek kasıblar bir-birinin əlindən tutsun... Özünüz yaxşı bilirsiniz ki, müharibəni kasıblar yox, varlılar törədir.

Komyude qaliblərlə məğlublar arasında yaranan bu cür səmimi ünsiyyətdən hirsələndi, burada faytonçunu axtarmaqdansa qayıdıb aşxanada oturacağı lazım bildi və getməzdən əvvəl zarafatla ürəyindəkini dedi:

– Onlar doğub törəyənlərə kömək edirlər.

Cənab Karre-Lamadon ciddi tərzdə etirazını bildirdi:

– Onlar kainatın boş qalmaması üçün əlləşirlər.

Faytonçu görünürdü. Nəhayət, onu kənd meyxanasında, bir zabıt nökrəi ilə oturub qardaşcasına yeyib-içən yerdə tapdılar.

Qraf:

– Məgər, sizə saat səkkizdə atları qoşmağı əmr etməyiblər? – deyə soruşdu.

– Bəli, ancaq sonra əmri dəyişdirdilər.

– Nə dedin?

- Dedilər ki, atları heç qoşmayacaqsan.
- Bunu kim əmr edib?
- Necə yəni kim? Prus komendantı.
- Niyə?
- Mən haradan bilim? Gedin, özündən soruşun, icazə vermirlər, mən də atları qoşmuram, vəssalam!
- O bunu sənə özü dedi?
- Yox, cənab, əmri onun adından aşxana sahibi dedi.
- Nə vaxt?
- Dünən axşam, yatmadan əvvəl.

Sərnişinlərin üçü də böyük həyəcanla geri qayıtdı.

Cənab Folanvini çağırmağı qərara aldılar, ancaq qulluqçu qız dedi ki, astması olduğundan o saat ondan tez yuxudan durmur. Dönə-dönə tapşırıb ki, birçə yangından başqa, qalan vaxtlarda onu tez oytamasınlar.

İstədilər zabitlə görüşsünlər, amma o burada, karvansarada yaşasa da, onunla görüşmək müşkül iş idi, çünki belə məsələlər barədə zabitlə danışmaq ixtiyarı yalnız cənab Folanviyə verilmişdi.

Gözləməyi qərara aldılar. Arvadlar öz otaqlarına çəkilib xırdaxuruş işlər görməyə başladılar.

Kornyude mətbəxdə, alovlanan ocağın yanında yerini rahatladı. O əmr etdi ki, yemək otağından bir stol və bir şüşə pive gətirsinlər, dərhal da demokratlar arasında sahibi qədər hörmət qazanmış qəlyanını çıxartdı. Elə bil bu qəlyan sahibinə xidmət göstərəndə birbaşa vətənin özünə də xidmət göstərirdi. Oda davamlı ağacdən qayrılmış bu qəlyan çoxdan çəkildiyindən sahibinin dişi kimi qaralmışda, amma əyri müştüklü bu qəlyan indi parıldayırdı, ətrafa ətir saçırı, sahibinin əlində yaraşlıq görünürdü, qəlyan ona, o da qəlyana yaraşırı və onu qəlyansız təsəvvür etmək çətin idi. Gözünü gah ocağın alovuna, gah da pivənin rənginə zilləyib dayanırdı. Hər dəfə pivədən bir qurtum içəndən sonra sümüyü çıxmış uzun barmaqlarını yağlanmış, pırpız saqqalının tükləri arasına salır və dili ilə bıqına bulaşmış pivə köpüyünü yalayır.

Luazo ayaqlarının üyüşüyünü almaq bəhanəsi ilə karvansaradan çıxdı. Əslində, onun məqsədi yerli alverçilərlə görüşmək və onlarla sövdələşib çaxır satmaq idi. Qrafla fabrikant siyasətdən söhbət etməyə başladılar. Fransanın gələcək taleyi haqqında öz mülahizələ-

rini söylədilər. Biri orleanlara ümid bəsləyirdi, o biri isə ən ağır dəqiqələrdə peyda olacaq xilaskara. Kim bilir, bəlkə, yeni bir dü Qeklen, Janna d'Ark və ya I Napoleon meydana çıxacaqdı? Kaş, imperatorun oğlu balaca olmayaydı. Kornyude onlara qulaq asaraq taleyin işini əvvəlcədən bilən bir adam kimi gülmüsünürdü. Onun qəlyanının iyi mətbəxə dolmuşdu.

Saat onda cənab Folanvi gəldi. Dərhal onu sorğu-suala tutdular. O, eyni sözləri, bir kəlmə də dəyişmədən, bir neçə dəfə təkrar etdi:

– Zabit mənə belə dedi: “Cənab Folanvi, bu sərnişinləri aparın faytonçuya atları qoşmağa icazə verməyin. Mənim xüsusi sərəncamım olmadan onların getməsinə istəmirəm, başa düşdünüz? Vəssalam”.

İş belə olanda zabitin yanına getməyi qərarlaşdırdılar. Qraf ona vizit kağızını göndərdi, cənab Karre-Lamadon da həmin kağıza öz adını, soyadını və bütün rütbələrini yazdı. Prus zabiti cavab göndərdi ki, onları yalnız səhər yeməyindən sonra yeni saat birdən sonra qəbul edə bilər.

Xanımlar da gəldilər. Qanları qara olsa da sərnişinlər yüngülca yemək yədilər. Gonbul deyəsən xəstələnmişdi və çox həyəcanlı idi.

Qəhvə içəndən sonra zabitin nökeri qrafla fabrikantın dalınca gəldi.

Luazo onlara qoşuldu və zabitin yanına gedən dəstənin daha əzəmətli görünməsi üçün Kornyudeni də özləri ilə aparmaq istədilər. Ancaq o, almanlarla heç bir danışığa girmək niyyətində olmadığı qürurla elan etdi və bir şüşə də pive sifariş edib, ocağın kənarında əyləşdi.

Üç kişi ikinci mərtəbəyə qalxdı. Zabit onları ən yaxşı otaqda, heç şübhəsiz, evini qoyub qaçmış və o qədər də incə zövqə malik olmayan bir burjua mənzilindən oğurladığı par-par parıldayan xələtə bürünmüş halda, uzun saxsı qəlyanını tüstülədə-tüstülədə, ayağını baxarıya dirəyib kresloya yayxanmış vəziyyətdə qəbul etdi. O yerindən tərpənmədi, salanı almadı və heç onların üzünə də baxmadı. O öz hərəkətləri ilə qalib pruslara məxsus böyük bir ədəbsiz olduğunu nümayiş etdirirdi və nəhayət, dilləndi:

– Siz nə istəyirsiniz?

Qraf cavab verdi:

– Cənab, biz getmək istəyirik.

– Olmaz.

– Cəsərət edirəm, bunun səbəbini bilmək olar?

– Kefim belə istəyir.

– Cənab, cəsərət edirəm, ehtiramla nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm ki, sizin komendant bizə Dyeppaya qədər getməyə icazə vermişdir və biz, zənnimcə, sizi bu qədər qəzəbləndirən, belə bir ciddi qərar vermənizə səbəb olan, elə bir pis iş görməmişik.

– Kefim belə istəyir, vəssalam, gedə bilərsiniz.

Hər üçü baş əyib çıxdı.

Gün darıxdırıcı keçdi. Almanın şıltaqlığı anlaşılmaz idi. Hərənin ağına bir fikir gəlirdi. Mətbəxdə oturub vəziyyətlərini hey müzakirə edir və arayıb cürbəcür səbəblər tapırdılar. Bəlkə, onları girov saxlamaq istəyirlər? Ancaq nəyə görə, nə səbəbə? Nə məqsədlə? Bəlkə, onları əsir eləmək istəyirlər? Bəlkə də, azad olmaq üçün onlardan çoxluca pul istəyəcəklər? Bu fikirdən dəhşətə gəldilər. Ən çox qorxanlar varlılar oldular. Onlar canlarını qurtarmaq üçün bu həyasız, kobud zabitə qızıl dolu kisələri necə verəcəklərini təsəvvürlərinə gətirdikcə, halları xarab olurdu. Onlar varlı olduqlarını gizlətmək, kasıb, həm də lap kasıb adamlar olduqlarını sübut etmək üçün ağlabatan yalanlar uydurmağa çalışdılar. Luazo saatının zəncirini çıxarıb cibində gizlətdi. Hava qaraldıqca, onların qorxusu daha da çoxaldı. Çırağı yandırdılar. Nahar vaxtına hələ iki saat qaldığından xanım Luazo “otuz bir” oynamağı təklif etdi. Bu, bir az onların başını qata bilərdi. Hamı razı oldu. Hətta Korniyude də ədəb və nəzakət naminə qəlyanını söndürüb onlara qoşuldu.

Qraf kartları qarışdırıb payladı, Gonbul dərhal otuz bir xal yığdı. Oyuna başları qarışdı, qorxu yadlarından çıxdı. Ancaq Korniyude gördü ki, Luazo ilə arvadı bir-birinə qaş-göz eləyir və oyunda kələk işlədirdilər.

Nahar eləməyə yığışanda cənab Folanvi yenidən göründü. Onun xırıltılı səsi eşidildi:

– Prus zabiti mənə dedi ki, öyrənim, madmazel Elizabet Russe hələ də öz fikrindən dönməyib?

Gonbul yerindəcə donub qaldı, rəngi ağappaq oldu və sonra qıpqırmızı qızardı. Hirsindən nəfəsi daraldı və dili söz tutmadı. Axırda dözə bilməyib partladı:

– Gedin o mürdara, o həyasız prus köpəkoğluna deyin ki, mən onun dediyinə heç vaxt razı ola bilmərəm, eşitdimmi, heç vaxt, heç vaxt, heç vaxt!

Yekəqarın, kök mehmanxana sahibi getdi. Dərhal Gonbulun başına toplaşdılar, hərə bir tərəfdən sual verdi və qızı dilə tutdular ki, zabitlə aralarında olan söhbəti, bu sirri açıb desin. Əvvəlcə Gonbul inad etdi, heç demək istəmədi, amma əsəbləri dözmədi:

– Nə istəyir?.. Nə istəyəcək, mənimlə bir yorğan-döşəkdə yatmaq istəyir, bildinizmi, onun iştahından keçən budur!

Bu sözdən heç kəs pert olmadı, çünki həddindən artıq hiddətli idilər. Korniyude qəzəbindən krujkanı stola elə hirsle çırpdı ki, krujka çilik-çilik oldu. Bu əclaf zabitin hərəkətləri hamını qeyzləndirdi. Onların qəzəbdən ağızlarından od tökülməyə başladı. Ona, bu həyasız zabitə cavab vermək üçün birləşdilər, elə bil Gonbuldan tələb olunan məsələdə iştirak etmək və hərə öz payını vermək üçün hazır olduqlarını bildirdilər. Qraf ikrah hissi ilə dedi ki, bunlar özlərini qədim vəhşilərdən də pis aparırlar. Xüsusilə qadınlar Gonbulun halına yanib dərdinə şərək oldular. Öz otaqlarından ancaq yeməkdən-yeməyə çıxan rahibələr başlarını aşağı salıb susdular.

Aradan bir az keçdikdən və əsəbləri bir qədər sakitləşdikdən sonra nahar eləməyə başladılar. Nə qədər çalışdırsa da, bir sözün ucundan tutub söhbət edə bilmədilər. Hamı düşüncəyə dalmışdı.

Xanımlar nahardan sonra tələsik öz otaqlarına getdilər. Papiros çəkməyə qalan kişilər isə qumar oynamağa başladılar, zabitə inandından döndərmək üçün məsləhət almaq məqsədilə cənab Folanvini də oyuna dəvət etdilər. Amma mehmanxana sahibindən heç ne öyrəne bilmədilər. O, heç nə eşitmir, heç kəsə cavab vermir, oyuna girişərək tez-tez:

– Cənablar, oynayın, oyununuzu oynayın! – deyirdi.

O elə qızıışmışdı ki, hayxırağını tüpürməyi belə unutmuşdu. Ona görə də dolmuş sinəsi körük kimi xışıldayırdı. Onun sinəsindən cürbəcür səslər çıxırdı. Gah yoğun xırıltı, gah da yenicə banlamaq istəyən xoruz-beçə səsi kimi cır səslər çıxırdı.

Yorğunluqdan ayaq üstə güclə dayanan arvadı dalınca gəlib onu yatmağa çağıranda da Folanvi getmədi. Arvadın əlacı kəsilib özünü təkə yatmağa yollandı, çünki o, budaqda yatan quş kimi səhər tədən, gün doğmamış yuxudan durardı. Əri isə gec yatar, dostları ilə lap səhərə qədər oturmağı sevdi. Folanvi arvadının arxasınca: “Mənə qoqlu-moqlu çal və sobanın üstünə qoy”, deyər qışqırdı və yenə də oynamağa başladı. Səmişinlər ondan söz qoparmağın müm-

kün olmadığını gördükdə yatmağın vaxtı çatdığını qərara aldılar və dağılışıb hər kəs öz otağına getdi.

Bu iyrenc karvansarada bir gün də ləngiyə biləcəklərindən qorxuya düşən və ona görə də getmək arzusu daha da şiddətlənən sərnişinlər ertəsi günü, ümidləri az olsa da, səhər tezdən oyandılar. Əfsus ki, atlar yenə tövlədə idi və faytonçu gözə dəymirdi. Əlacsız qalıb karetin ətrafında xeyli dolandılar.

İştahsız və könülsüz halda səhər çöreyini yedilər. Hiss olunurdu ki, Gonbula münasibət bir az soyumuşdu, deyəsən, gecə götür-qoy etmişdilər və fikirlər dəyişmişdi. İndi, demək olar ki, onların hamısı qızın necə xəlvətcə prus zabiti ilə görüşüb yoldaşlarının oyanmasına qədər xoş bir sürpriz hazırlamadığına görə hirsələnmişdilər. Burada çətin nə vardı ki? Bir də bu işdən axı kim xəbər tutacaqdı? O, prus zabitinə el gözüne deyə bilirdi ki, bu işə məyuslaşmış yol yoldaşlarının xatirinə razılıq verir. Bu Gonbuldan ötrü çox asan və mənasız işdir. Ancaq hələ heç kəs ağılından belə şeylər keçdiyini boynuna almaq istəmirdi.

Günortadan sonra darıxıb əldən düşdüklerine görə, qraf bir az çıxıb dolanmağı təklif etdi. Buxarının qırağında oturacağı hər şeydən üstün tutan Korniyude və bütün günü kilsədə, ya da keşişin yanında keçirən rahibələrdən başqa qalanları möhkəmcə bürünərək yola düşdülər.

Gündən-günə şiddətlənən şaxta qulaqları, burunları kəsirdi. Ayaqları donduğundan addım ata bilmirdilər. Onlar düzənliyə çatan-da ağ örtük altına sərilmiş çöllər elə meşum göründü ki, dərhal onları qüسس bürüdü, ürəkləri sıxıldı və geri döndülər. Xanımlar qabağa düşdülər, üç kişi isə onların dalınca addımladı. Vəziyyəti gözəl başa düşən Luazo birdən:

– Bu fahişənin ucbatından biz bu viranxanada çoxmu qalacayıq?
– deyə soruşdu.

Həmişə ədəb-ərkan gözləyən qraf:

– Belə bir təhqiramiz işə qadını məcbur etmək olmaz, – dedi. –
Bu iş gerek xoşluqla olsun, onun öz razılığı ilə.

Ancaq cənab Korre-Lamadon qeyd etdi ki, əgər deyilən kimi olsa, yəni fransızlar Dyepadan keçib əks hücumla başlasalar, vuruşma mütləq Totda olacaq. Bu fikir onun müsahiblərini qorxuya saldı.

– Piyada qaçıb getsək, necə olar? – deyə Luazo dilləndi.

Qraf çiyinlərini çəkdi:

– Nə danışsınız, belə qarlı havada, özü də arvadlarla? Bundan başqa dərhal dalımızca adam göndərər, onca deqiqədən sonra tutub əsir alarlar və bizi əsgərlərin ixtiyarına verərlər.

Bu söz ağlabatan idi. Hamı susdu.

Xanımlar geyim-kecimdən söhbət edirdilər. Amma deyəsən aralarında pertlik vardı.

Birdən küçələrin qurtaracağında bir zabıt göründü. Üfüqə qədər uzanan qarlı çöllərin işığında, onun eşşəkərisinə oxşayan uzun bədəni aydınca seçilirdi. O, silinib təmizlənmiş uzunboğaz çəkmələrinin palçığa bulanmasından ehtiyat edən bir hərbiçiyə vərdişi ilə dizlərini qatlaya-qatlaya irəliləyirdi.

Zabıt xanımlara yaxınlaşanda təzim etdi və kişilərə şübhə ilə baxdı. Onlar isə şəxsi ləyaqətlərini saxlayıb şlyapalarını çıxartmadılar. Təkcə Luazo az qalmışdı ki, əlini papağına uzatsın.

Gonbul qulağının dibinəcən qızardı. Onunla yanaşı gedən ərli üç xanim isə kobud zabitin onları, bir yataqda yatmaq istədiyini küçə qızı ilə bir yerdə görməsindən özlərini təhqir olunmuş sayırdılar.

Dərhal zabitin görkəmi, onun sir-sifəti, boy-buxunu haqqında söhbətə başladılar. Həyatı boyu çox zabitlər görüb yola salan və onların yaxşı-pisindən başı çıxan xanim Karre-Lamadon dedi ki, bu prus zabiti o qədər də pis kişi deyil, hətta təəssüfləndi ki, əgər o fransız olsaydı, arvadların ağılı yerindən oynadan gözəl bir qusar ola bilirdi.

Gəzintidən qayıtdıqdan sonra bilmədilər nə iş görsünlər. Hətta hər balaca, mənasız məsələdən ötrü bir-birlərini acılamağa başladılar. Sakitcə və tələsik nahar etdilər və dərhal da otaqlara dağılışıb yatmağa getdilər ki, vaxtı öldürsünlər.

Ertəsi gün səhər tezdən, sərnişinlər yuxudan durub yemək otağına toplaşanda yorğun və qəzəbli görkəmləri vardı. Xanımlar Gonbulun üzünə baxıb onunla kəlmə belə kəsmək istəmədilər.

Kilsə zəngi çalındı. Deyəsən, uşaqları xaç suyuna çəkmək mərasimi olacaqdı. Gonbulun bir uşağı vardı. İvetoda bir kəndli qadınına saxlamağa vermişdi. Onun üzünü ildə bircə dəfə ancaq görürdü və çalışırdı ki, balasını yadına salmasın. Amma indi kilsədə zəng sədaları altında kiminsə körpə uşağının xaç suyuna çəkiləcəyini bildikdə, birdən-birə Gonbulun qəlbində doğma balasına qarşı mehriban

anahıq duyğusu baş qaldırdı və kilsədə keçirilən ayində mütləq iştirak etmək fikrinə düşdü.

Gonbul gedən kimi otaqdakılar bir-birinin üzünə baxdılar və dərhal qərara gəlmək vaxtının çatdığını hiss edərək, baş-başa verdilər. Luazonun beyninə belə bir fikir gəldi: prus zabitinə demək lazımdır ki, təkçə Gonbulu tutub saxlasın, qalanlarına isə getməyə icazə versin.

Cənab Folanvi onların sözünü zabite çatdırmağa razı olub yuxarı çıxdı və dərhal da geri qayıtdı. İnsanların təbiətinə yaxşı bələd olan prussiyalı mehmanxana sahibini qapıdan qovmuş və demişdi ki, onun arzusu yerinə yetirilməyincə, səmişinlərin heç birini buraxan deyil.

Bu sözü eşidən kimi xanım Luazonun mərifəti bütün çıpaqlığı ilə meydana çıxdı:

– Biz burada qocalana qədər oturub gözləyəsi ha deyilik? Bu qəhbənin sənəti rastına gələn kişilərlə bir yorğan-döşəkdə yatıb durmaq deyilmi, indi niyə özünü çəkir, niyə zabitin təklifini rədd edir, buna onun nə ixtiyarı var? Sən bir buna bax, Ruanda yorğanın altına salmadığı kişi qalmayıb, üzü üzlər görüb, hətta faytonçularla yatıb durub, indi buna nə olub? Bəli, xanımlar, mən onun dabbağda gönünə bələdəm, onu lap yaxşı tanıyıram, həmişə bizim dükandan çaxır alır, öz gözümle görmüşəm onun faytonçularla mazaqlaşdığını! Amma indi, bizi bu vəziyyətdən çıxartmaq lazım olanda bu həyasız özünü xam qız kimi aparır. Zabit çox mərifətli adamdır. Hər şey onun əlindədir. İstəsə, elə lap bizim üçümüzdən birini seçə bilərdi, amma o, bütün kişilərin altına yıxılmağa hazır olan bu təbiyyətsizdən yapışıb. Kişi qanacaqlı adamdır, ərli qadınlara hörmət eləyir, yoxsa ixtiyar sahibidir, nə istəsə edə bilər. Bircə dəfə “mən bunu istəyirəm”, – desə, bizi əsgərlərin qabağına salıb yanına apardırdı və zora salıb başımıza istədiyi oyunu açmağa bilər.

Xanımlar diksindilər. Qəşəng xanım Karre-Lamadonun gözləri parıldadı, rəngi ağardı, ona elə gəldi ki, prus zabiti onu bu saat zorlayır.

Kənarda söhbət eləyən kişilər qadınlara yaxınlaşdılar. Luazo özündən çıxmışdı və bu yaramaz qızın əl-ayağını sarıyıb düşməne verməyə hazırı. Ancaq üç arxadan dolananları səfir olan və zahiri görkəmindən diplomati xatırladan qraf incə bir yolla hərəkət etməyin tərəfdarı idi:

– Qızı yola gətirmək lazımdır.

Və onlar sözü bir yerə qoydular.

Arvadlar baş-başa verdilər. Səslərini alçaltdılar və hər kəs öz fikrini söyləməyə başladı, özü də hər şeyi qaydasında elədilər. Ən pis, nalayiq işlərdən danışanda da çox incə ifadələr tapıb işlədir və ədəblə danışdılar. Onlar sözləri elə ehtiyat və diqqətlə seçirdilər ki, işdən halı olmayan adam onların danışığından heç nə başa düşə bilməzdi. Əslində kübar qadınlara bürüdükləri nazik ismət və həya örtüyü ancaq zahiri görkəm və gözden pərdə asmaq üçündür. İndi isə onlar özlərini çox sərbəst hiss edir, prus zabiti ilə Gonbulun əhvalatından əməlli-başlı ləzzət alır, ürəklərində əylənir və baş-qasına yemək hazırlayan aşxana aşpazı ehtirası ilə bu məhəbbət əhvalatını quraşdırırdılar.

Bütün bu əhvalatlar o qədər əyləncəli və ləzzətli idi ki, səmişinlərin kefi açılmışdı. Qraf əslində çox şit zarafatlar edirdi. Ancaq bu zarafatlara elə incə don geydirirdi ki, hamı gülümsünürdü. Luazo da bir neçə dəfə açıq, ikibaşlı atmaca atdı. Onun belə bayağı sözlərindən heç kəs incimədi. Hamı xanım Luazonun kobud şəkildə dediyi: “Bu qəhbənin sənəti kişilərlə bir yorğan-döşəkdə yatmaq deyilmi, indi özünü niyə çəkir?” sözləri düşünür və bu barədə fikirləşirdi. Qəşəng xanım Karre-Lamadon, hətta deyəsən Gonbulun yerinə mən olsaydım, başqalarını rədd etsəm də, bu prus zabitinin sözünü yerə salmazdım, – deyə xəyalından keçirdi də.

Sui-qəsdçilər elə bil mühasirəyə salınmış bir qalanı alacaqlarmış kimi, uzun-uzadı tədbirlər tökürdülər. Hərə boynuna bir iş götürürdü və kimin nə vaxt, nə cür hərəkət edəcəyi, nə kimi inandırıcı sözlər tapıb söyləyəcəyi haqqında əvvəlcədən şərtləşirdilər. Cürbəcür hücumlar düzəltmək, gözlənilməz basqınlar etmək, kələklər qurmaq haqqında əməlli-başlı tədbir tökürdülər ki, bu canlı qalanı düşməne təslim olmağa məcbur etsinlər. Təkçə Korniyude əvvəlki kimi kənarda dayanaraq, bu sui-qəsdə iştirak etməzdi.

Onların başı bu işə o qədər qarışmışdı ki, Gonbulun içəri girməsindən xəbər tutmadılar. Təkçə qraf bunu gördü və “sss” – deyə yoldaşlarını xəbərdar etdi. Onlar gözlərini qıza zillədilər. Gonbul onların qarşısında dayanmışdı. Qızın yol yoldaşları özlərini itirib, səslərini kəsdilər və bir xeyli ağızlarını açıb ona söz deyə bilmədilər. Kübar saxtakarlığına başqalarından daha çox bələd olan qrafınaya:

– Xaç suyuna çəkilmə mərasimində maraqlı bir şey varmı? – deyə soruşdu.

Hələ də gördüklərinin təsirindən xilas ola bilməyən Gonbul hamısını: kilsəni, adamları, onların sir-sifətini, oturuş-duruşunu yoldaşlarına təsvir etdi və axırda: – Bəzən ibadət etmək adama elə ləzzət verir ki, – deyə əlavə etdi.

Xanımlar səhər yeməyinə qədər onun ürəyini almaq, sonra da yola gətirmək ümidi ilə qızla çox ehtiyatla davrandılar. Ancaq yemək stolunun arxasına keçən kimi hücumla başladılar. Əvvəlcə ümumən fədakarlıqdan danışdılar. Qədim dövrlərdən misallar gətirdilər, Yudif və Oloferni yada saldılar, sonra heç dəxli olmadığı halda Lukretsi və Sekstin adını çəkildilər, daha sonra isə bütün düşmən sərkərdələri yatağına sahib öz əsirinə çevirən Kleopatranı xatırladılar, bu tərbiyəsiz milyonlar hətta Kapuya gedib öz ağışlarında Hannibali, onun sərkərdələrini və müzdlü əsgərləri oxşayan Roma qadınları haqqında öz təsəvvürlərində canlandırdıqları əfsanəvi əhvalatları danışdılar, sonra öz bədənlərini qüdrətli silaha, hökmranlıq alətinə, döyüş meydanına çevirən, öz fədakar nəvazişləri ilə eybəcərləri, ya da nifrət etdikləri hökmdarları özünə ram edən, öz ismət və bəki-rəliklərini intiqam hissəsinə qurban verən bütün cəsur qadınlardan söhbət etdilər.

Həmçinin kübar ailəsindən olan bir ingilis xanımının Bonapartı pis xəstəliyə salmaq məqsədilə qəsdən özünü xəstələndirməsi və məşum görüş vaxtı, qərribə təsadüfün: Bonapartın birdən-birə haldan düşməsi nəticəsində, bu bələdan xilas olması haqqında dumanlı bir əhvalat da danışdılar.

Bütün söhbətlər çox incə şəkildə, ədəb dairəsində aparılırdı. Ancaq hərəndəbir söhbəti daha da qızıqdırmaq məqsədilə qəsdən valehedici, heyranlıq bildirən səslər çıxarılırdı.

Deyilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olurdu ki, qadınlar ancaq arasıkəsilməyən fədakarlıqlar və yer üzündə yalnız murdar əsgərlərə kef vermək üçün yararlıblar.

Rahibələr özlərini elə aparırdılar ki, guya dərin fikrə gediblər və heç nə eşitmirlər. Gonbul susurdu.

Ona düz bir gün fikirləşməyə imkan verdilər. Amma indi ona əvvəlki kimi “madam”, – deyə yox, sadəcə “madmazel”, – deyə müraciət edirdilər. Amma heç kəs nə üçün belə etdiklərinin səbəbini əməlli-başlı bilmirdi. Çox ehtimal ki, qızın yol yoldaşları arasında əvvəllər əldə etdiyi hörmətini bir qədər itirdiyini və peşəsinin biabırçı bir iş olduğunu onun nəzərinə çatdırmaq istəyirdilər.

Süfrəyə şorba verilən kimi, cənab Folanvi göründü və əvvəlki sualını təkrar etdi:

– Prus zabiti soruşur ki, madmazel Elizabet Russe öz fikrini hələ dəyişməyib ki?

Gonbul qəti cavab verdi:

– Yox.

Nahar vaxtı təşkil olunmuş ittifaq zəifləməyə başladı. Luazo bir neçə yersiz söz işlətdi. Dərindən-qabıqdan çıxaraq, hərə yeni bir yol axtarır, yeni bir şey fikirləşib tapmağa çalışır və qızın iradəsini qırmaq üçün yeni ibrətamiz bir nümunə tapmağa çalışırdı, lakin heç nə fikirləşə bilmirdilər. Elə bu vaxt qrafinya təsadüfənmi, yoxsa dumanlı şəkildə də olsa dinə hörmət etmək niyyəti iləmi, nədənsə, müqəddəslərin ibrətamiz həyat tərzlərinə toxunaraq, yaşlı rahibəyə müraciət etdi. Axı müqəddəslərin çoxu elə işlər görüblər ki, bu işlər bizim gözümüzdə cinayət hesab edilə bilərdi, amma bu işlər Allah yolunda və ən yaxın adamlarına kömək məqsədi ilə edilərsə, kilsə onların günahından dərhal keçib. Bu çox güclü dəlil idi, qrafinya bundan istifadə etdi. Bax, bunun ruhaniliyə xas olan üstüörtülü razılıq hissindənmi, yoxsa xoşbəxt bir axmaqlıq üzündənmi, yoxsa səfehçəsinə baş verən xilaskarlıq duyğusundanmi, nədənsə qoca rahibə qıza qarşı edilmiş incəlik və tədbirlə düzəlmiş sui-qəsdə şiddətlə müdafiə etdi. Rahibəni utancaq hesab edirdilər. Sən demə, o çənədən yaman saz, amansız və fikrindən dönməz imiş. Danışılan hadisələr arasındakı incə, eyhamlı əlaqə onu narahat etmirdi. Onun iradəsi dəmir kimi idi. Əqidəsi möhkəm, vicdanı şübhədən uzaq idi. O, İbrahimin verdiyi qurbanı çox təbii hesab edirdi. Çünki hətta göylərdən əmr olsaydı o öz əlləri ilə ata-anasını da öldürərdi. Onun fikrincə, xeyrixah bir niyyətlə edilən cinayətin heç biri Allahın qəzəbinə səbəb ola bilməz. Qrafinya gözlənilmədən onu müdafiə edən bu dini müttəfiqinin dediklərindən çox istifadə etmək məqsədi ilə rahibəni daha çox “Məqsəd vasitəyə bəraət qazandırır” kimi adi, əxlaqi aksiomadan ibrətamiz izahat və nəticə çıxartmağa doğru yönəldir və tez-tez belə suallar verirdi:

– Müqəddəs ana, demək, siz bu fikirdəsiniz ki, əgər günah xeyrixahlıq məqsədi ilə işlənsə, Allah onu bağışlayır, eləmi?

– Buna heç şübhə eləmək olarmı, xanım? Əslində məzəmmətə layiq olan bir sıra hərəkətlər xoş niyyətlə edildiyinə görə təriflənir.

Və onlar elə bu cür: Allahın iradəsini əvvəlcədən duymağa, onun verəcəyi qərarı qabaqcadan bilməyə və Allahın ona heç bir dəxli olmayan işlərə qarışacağını yəqin etməyə çalışa–çalışa söhbətlərinə davam etdilər.

Bütün bunlar üstüörtülü şəkildə, ustalıqla, ədəb dairəsində edilirdi. Ancaq rahibə libaslı bu mömin qadının dediyi hər söz Gonbulun iradəsini sarsıdır, inadını sındırırdı. Sonra söhbətin mövzusu bir qədər dəyişdi, rahibə təsbehini asta–asta çevirərək mənsub olduğu ordenin monastırlarından, baş rahiblərindən, özündən müqəddəs Nikifor cəmiyyətinin sevimli bacısı – rahibəsi olan yanındakı cavan rahibədən danışdı. Onları Qavra hərbi xəstəxanalarında yatan çiçək xəstəliyinə tutulmuş əsgərlərə yardım etməyə, qulluq etməyə çağırmışdılar. Rahibə xəstəlik haqqında dəqiq söhbət açıb, bədbəxt əsgərlərdən danışdı. Bir prus zabitinin şıltaqlığına görə onlar burada qalıblar. Amma vaxtında çatsaydılar, bəlkə də bu rahibələr neçə fransıza şəfa verir, onları ölümdən qurtarardılar. Hərbçiləri müalicə etmək onların sənəti idi. O, Kırmda, İtaliyada, Avstriyada olmuşdu. O öz işlərindən danışa–danışa sübut edirdi ki, qoşun arxasınca gedən, qızğın döyüş zamanı yaralıları xilas edən, ipə–sapa yatmayan əsgərləri birçə sözlə, onların öz komandirlərindən də yaxşı sakitləşdirməyi bacaran cəsur, qorxmaz rahibələrdən biridir. Sübut edirdi ki, o əsil şəfəqət bacısıdır. Onun eybəcərleşmiş çopur–çopur sifəti elə bil müharibənin dəhşətlərinin nəticəsini sübut edən bir nümunə idi.

Onun dedikləri elə bir təsir göstərmişdi ki, heç kəs dinib–danışmırdı.

Yeməkdən sonra tələm–tələsik dağılışıb öz otaqlarına çəkildilər və ancaq ertəsi günü, gün xeyli qalxandan sonra bayıra çıxdılar.

Səhər yeməyi çox sakit keçdi. Hamı dünən səpdikləri toxumun cücərməsini və meyvəsini gözləyirdi.

Günorta qrafınyə gəzməyə çıxmağı təklif etdi. Qraf, əvvəlcədən şərtləşdikləri kimi, Gonbulun qoluna girdi, camaatdan bir az aralayıb dala qaldı.

O, yenilməz ləyaqətindən, yüksək ictimai vəziyyətindən tənəzzül edərək, küçə qızları ilə söhbət edən, onlara “mənim əziz balam” deyən təmkinli kişilər kimi, Gonbul ilə açıq, saymazyanə, atasayağı söhbət edirdi. O, dərhal məsələnin mahiyyətini izah etdi:

– Demək siz, işdir–şayəd, prus ordusu məğlub olsa, özünüzü də, bizi də hər cür təhqirə, zorakılığa mütəlak düşər etmək üçün burada saxlamaq niyyətindəsiniz? Siz bütün bunlara dözməyə hazırsınız? Ona görə ki, yumşaqlıq, lütfkarlıq eləmək istəmirsiniz, eləmi? Halbuki, ömrünüz boyu kişilərə yumşaqlıq eləmişiniz.

Gonbul heç nə demədi.

Qraf qıza öz dəlilləri, hissiyyatı və nəvazişi ilə təsir göstərirdi. O, özünü həm qraf kimi aparmağı bacarır, həm də nəzakətli olmağı, füsunkarcasına təsir göstərməyi, şirin sözlər yağdırmağı bacarırdı. Qraf qızın eadə biləcəyi yaxşılığı şişirdir, özlərinin minnətdarlığını əvvəlcədən bildirirdi.

Qraf birdən qıza “sən” deyər müraciət etməyə başladı.

– Bilirsənmi, əzizim, prus zabiti səninlə yaxınlıq etdikdən sonra ilk dəfə lovğalanacaq ki, ömründə belə bir qız görməyib. Onun vətəninə belə qıza çox az təsadüf etmək olar.

Gonbul heç nə demədi, dərhal sürətini artırıb qabaqda gedən yoldaşlarına çatdı.

Geri qayıdan kimi o, öz otağına çəkildi və bir daha gözə görünmədi. Hamı bərk narahət oldu. Görəsən nə qərara gələcək?

Əgər inadından dönməsə, cvimiz yıxıldı.

Nahar vaxtı çatdı, hamı intizarla qızı gözlədi. Nəhayət, cənab Folanvi gəldi və xəbər verdi ki, mədmazel Russe özünü pis hiss edir, onu gözləməyib nahara başlamaq olar. Hamı ehtiyat eləməyə başladı. Axırda qraf mehmanxana sahibinə yaxınlaşdı və pıçılıtlı ilə soruşdu:

– Razi oldu?

– Hə.

Nəzakət naminə yoldaşlarına heç nə demədi, yüngülcə başını tərpətməkdə kifayətləndi. Dərhal nəfəslərini dərib yüngülləşdilər və sir–sifətləri açıldı.

Luazo bağırdı:

– Tra–lya–lya–lya! Əgər bu aşxanada şampan şərabi varsa gətirin, pulunu özüm verəcəyəm.

Mehmanxana sahibi əlində dörd şüşə şərab gələndə xanım Luazonun ürəyi sıxıldı. Amma başqalarının qaşqabağı açıldı, deyib–gülməyə, zarafata başladılar. Ürəklərində sevinc coşub daşdı. Elə bil qraf, xanım Karre–Lamadonun qəşəng arvadı olduğunun fərqi nə indicə vardı, fabrikant qrafınyaya qulluq etməyə başladı. Söhbət

qızıqıdı, getdikcə daha canlı şəkil aldı, mənali, yerinə düşən zara-
fatlar başladı.

Birdən Luazo sifətinə dəhşətli bir ifadə verdi, əllərini yuxarı
qaldırıb fəryad etdi:

– Sakit olun!

Hamı qorxub təəccüb içində susdu. O isə əllərini oynadıb
sakitliyə çağırırdı, gözlərini tavana zillədi, yenidən qulaq asdı və
sonra sakitcə dilləndi.

– Rahat ola bilərsiniz, hər şey öz qaydasındadır.

Heç kəs söhbətin nədən getdiyini üzə vurmaq istəmədi, amma
dodaqlarda təbəssüm göründü.

On beş dəqiqədən sonra Luazo həmin zarafatı yenidən təkrar
etdi və bütün axşamı bu zarafata dönə-dönə qayıtdı. O, guya üst
mərtəbədə kiməsə müraciət edir, alverçilərin işlətdiyi sözlərdən,
ikibaşlı, eyhamlı ifadələrdən istifadə edərək elə bil kiməsə məs-
ləhət verirdi. Bəzən sir-sifətinə yazıq, məzlumanə görkəm verir,
“yazıq qız”, – deyə köksünü ötürür, bəzən də qəzəbli hal alıb dişlə-
rini qıcıyır və “ax, əclaf prussiyalı”, – deyə hirsini bildirirdi. Adam-
lar bu hadisəni yadlarından çıxardanda da Luazo yenidən bir neçə
dəfə titrək səslə fəryad qoparıb “bəsdir, bəsdir!” – deyə qışqırırdı və
sonra öz-özünə danışmış kimi əlavə etdi:

– Kaş, onu bir də görmək səadəti bizə nəsib olaydı, kaş, o
yaramaz qızı əldən salıb öldürməyeydi!

Zarafatlar şit və pis niyyətlə edilsə də, heç kəsə toxunmur, əksinə
hamının xoşuna gəlirdi. Hər şey hiddət də, zarafat da adamların
münasibətindən asılıdır. Mehmanxanada isə tədricən sirtıqlıq emələ
gəlmişdi və açıq-saçıq sözlərdən heç kəs incimirdi.

Yeməkdən sonra çerez verildə arvadlar eyhamlı, ikibaşlı söz-
lər danışmağa başladılar. Çox içdiklərindən gözləri alışıb yanırıdı.
Hətta belə hallarda öz təmkinini saxlayan qraf özünə bir qədər
sərbəstlik verib indiki vəziyyətlərini polyusda qışlayanların
vaxtının qurtarması ilə müqayisə etdi və keçirdikləri halı gəmi qəza-
sına uğrayan, nəhayət, Cənuba doğru uzanan yolların üzlərinə açıl-
dığını görən insanların sevincinə bənzətdi. Qrafın zarafatı hamının
xoşuna gəldi.

Özündən çıxmış Luazo qədəh əlində ayağa qalxdı:

– Bizim xilas olmağımızın şərəfinə içirəm!

Hamı ayağa durdu və onun dediyinə şərik oldu, hətta rahibələr
də xanımların şirin dilinə uyub, ömürlərində dadını bilmədikləri
köpüklü şərəbdən bir-iki qurtum içdilər və dedilər ki, bu şərab
köpüklü limonada oxşayır, ancaq ondan dadlıdır.

Luazo deyilənləri yekunlaşdırdı:

– Heyif ki, fortepiano yoxdur, olsaydı, çalib oynayardıq!

Kornyude bir kəlmə də danışmadı, yerindən də tərpənmədi. O,
ağır düşüncələrə dalmışdı və hərdən bir uzun saqqalını dartışdırır,
elə bil onu bir az da uzatmaq istəyirdi. Nəhayət, gecə yarıya yaxın
dağılışmağa başlayanda ayaq üstə güclə dayanan Luazo gözlənil-
mədən onun qarına bir dürtmə vurdu və dili dolaşa-dolaşa:

– Niyə bu gün sizin kefiniz yoxdur? – dedi. – Niyə dinib danış-
mırsınız, vətəndaş?

Kornyude birdən başını qaldırdı, hamını qəzəblə və kəskin baxış-
larla süzdü:

– Bilirsinizmi, sizin hamınız əclaflıq elədiniz!

O, ayağa durdu, qapıya doğru addımladı, dönüb:

– Bəli, əclaflıq elədiniz! – deyə bir də təkrar etdi və yox oldu.

Əvvəlcə hamı pərt oldu. Karıxmış Luazo ağızını açıb yerindəcə
dondu, sonra özünə gəldi və qəhqəhə çəkdi:

– Gözü görür, ürəyi istəyir, ancaq əli çatmır!

Heç kəs heç nə başa düşmədiyinə görə “dəhliz əhvalatım”
danışdı. Yenidən hamı şaqqlı çəkdi. Xanımlar dəlicəsinə şadlan-
dılar. Qrafla cənab Karre-Lamadon gözləri yaşarınca qədər gül-
dülər. Bu hadisəyə inana bilmədilər.

– Neçə, yəqin bilirsən ki, o Gonbulu...

– Bəli. Sizə deyirəm ki, öz gözlərimlə gördüm.

– Gonbul onun dediyinə razı olmadı?

– Bəli, ona görə ki, prussiyalı qonşu otaqdaydı.

– Ola bilməz!

– And içirəm!

Qrafın nəfəsi tənqididi. Fabrikant iki əli ilə qarını tutdu. Luazo
sözünə davam etdi:

– Aydın məsələdir, bu axşam onun gülməyə heç halı yoxdur.

Üçü də yenidən sancılanana, nəfəsləri tutulana və gözləri yaşa-
rana qədər güldülər.

Bundan sonra dağılıdılar. Ancaq hiyləgər və məkrli Luazo xanım yatmağa hazırlaşanda ərinə dedi ki, “bu koramal” – yəni xanım Karre-Lamadon, bütün gecəni candərdi gülürdü.

– Bilirsənmi, qadın hərbi geyim vurğunu olanda, bu paltarı geyinəninin alman, ya fransız olmasının fərqi nə var. Şərəfsiz nacinslərə nə deyəsən!.. Allah, keç günahımdan! – deyə əri ona cavab verdi.

Bütün gecə, səhərə qədər, qaranlıqda, əhlizdən astaca xışıldılar, pıçıltılar, dərinədən nəfəs alıb köksötürmələr, yalın ayaqların döşəmə üzərindəki şappıltıları və güclə eşidilən cırıltı səsləri gəldi. Müsafirilər deyəsən, çox gec yadılar. Qapıların aşağısında yarıqdan süzülən işıq zolaqları uzun müddət sönmədi. Şampan şərəbini içəndən sonra belə şeylərin olması təbiidir. Deyirlər, bu şərəb adamın yuxusunu yaman qaçırdır.

Ertəsi gün hava aydın idi və şəffaf qış günəşinin şəfəqlərindən parıldayan qar adamın gözünü qamaşdırırdı. Şükür, axır ki, altı at qoşulmuş karet qapının ağzında gözləyirdi. Yumşaq tüklerini qabardan qırmızıgözlü, bəbəkleri qara xala oxşayan ağ göyərçinlər atların ayaqları arasında özlərini dartaraq dolayır, buğlanan peyinləri caynaqları ilə dağıdıb yem axtarırdılar.

Qoyun dərisindən tikilmiş kürkünə bürünən faytonçu qozlada oturub qəlyanını tüstüləyirdi. Sevincək olmuş səmişinlər isə yol azuqlələrini tələsik qablaşdırırdılar.

Bircə Gonbul yox idi. Nəhayət, o da gəlib çıxdı.

Qız həyəcanlı idi, utanırdı, qısıla-qısıla yol yoldaşlarına yaxınlaşdı, ancaq onların hamısı qızdan üz döndərdilər və özlərini elə apardılar ki, guya onu görmürlər. Qraf böyük ləyaqətlə arvadının qolundan yapışıb kənara çəkdi ki, bu murdar şeyə toxunmaqdan onu qorusun.

Gonbul təəcüb içində dayandı, sonra özünü ələ alıb fabrikanın arvadına yaxınlaşdı və sakitcə salam verdi.

– Salam, xanım!

Xanım ehmalcə təkəbbürlə başını tərpətdi və ləyaqəti təhqir olunmuş bir adam baxışı ilə onu süzdü. Hamı özünü məşğul kimi göstərirdi və çalışırdı ki, mümkün qədər ondan uzaq olsun, elə bil bu qız donunun altında yoluxucu xəstəlik gətirmişdi. Karetə doluşdular. Gonbul hamıdan sonra mindi, sakitcə əvvəlki yerində oturdu.

Elə bil daha onu görmürdülər, tanımırdılar. Yalnız xanım Luazo uzaqdan-uzağa hiddətlə baxaraq ərinin qulağına pıçıldadı:

– Nə yaxşı ki, mən ondan uzaqda oturmuşam.

Ağır karet yerindən tərpəndi və yola düşdü.

Əvvəlcə hamı susdu. Gonbulun gözünü qaldırmağa cəsarəti çatmadı. Qız öz yol yoldaşlarına həm hiddətlənirdi, həm də hiss edirdi ki, onların sözüne baxıb prus zabitinin öpüşlərini qəbul etdiyinə və onun qoynuna girdiyinə görə, mənlili tapdalanıb. Halbuki onu bu işə həmin bu əclaflar məcbur etmişdilər!

Azacıq sonra qrafınaya – xanım Karre-Lamadona müraciət edərək ortaya çökmüş cansıxıcı sükutu pozdu:

– Siz deyəsən xanım de Estreli tanıyırsınız?

– Bəli. Biz dostuq.

– Nə gözəl qadındır!

– Gözəl yox, füsunkardır! Allah gözəllik yaradanda qələmi birinci ona çəkib. Həm də tərbiyəli, təhsilli qadındır. Üstəlik tərpedən dırnağa qədər istedadlıdır. Elə gözəl oxuyur, elə qəşəng şəkillər çəkir!

Qrafla fabrikant da söhbət edirdilər. Karetin kiçik pəncərəsindən içəri dolan gurultu onların səsinə batırsa da, hərdənbir “kuponu ödəmək”, “vaxtında gəlir götürmək” kimi sözlər qulağa dəyirdi.

Luazo mehmanxanadan çırpışdırdığı, düz beş il çirkli stol üstündə oynanıdığından ləkə-ləkə olmuş kartı çıxartdı və arvadı ilə oynağa başladı.

Rahibələr kəmərlərindən sallanan uzun təsbehləri götürüb asta-asta çevirdilər. Xaç çəkildilər və bir-birləri ilə bəhşə giribləmiş kimi, dodaqlarının altında fasiləsiz pıçıldayaraq dua etdilər. Onların dodaqları sürətlə açılıb örtülürdü, vaxtaşırı xaçı öpürdülər və sonra yenidən, arası kəsilmədən dodaqlarının altında nə isə deməyə başlayırdılar.

Korniyude fikrə gedib sakitcə oturmuşdu.

Üç saatdan sonra Luazo qumarı yığışdırdı və:

– Bir az çörək yesək, pis olmaz, – dedi.

Bunu eşidən kimi arvadı kəndirlə sarınmış bağlamamı açdı və oradan bir parça dana əti çıxartdı. Nazik-nazik doğradı və ər-arvad yeməyə başladılar.

– Gəlsənə, biz də onlar kimi bir şey yeyək – deyə qrafınaya ərindən soruşdu.

Qrafın razılığını alandan sonra özləri üçün yola hazırladığı yemək bağlamasını açdı. Yeməklərin içində üstünə dovşan şəkli çəkilmiş

və qabda dovşan eti olduğuna işarə edilən dərin çini qabda hissə verilmiş yağlı ət vardı. Ağ piy zolağı xırda-xırda doğranmış müxtəlif ət parçalarının arasından seçilən şabalıdı rəngli yumşaq quş etinin üstündə donmuşdu. Bükülmüş qəzetdən çıxarılan ləzzətli İsveçrə pendirinin yağlı qabığının üstündə yazılmış "hadisə" sözü oxunurdu.

Rahibələr sarımsaqlı kolbasa çıxartdılar. Korniyude isə hər iki əlini torbaya oxşayan paltosunun cibinə salıb, dörd soyutma yumurta və bir parça çörək çıxartdı. O, yumurtaları sındırdı, qabığını ayağının altına, otun içinə tökdü və dişləməyə başladı. Yumurta sarısının qırıntıları onun saqqalına səpələnib ulduzlar kimi sayrırdı.

Səhərki qaçaqcaqdan və başına gələn əhvalatdan özünü itirdiyinə görə heç bir yol tadarükü görə bilməyən Gonbul indi qəzəb və hirsindən dişli bağırsaqlarını kəsə-kəsə sakitcə oturub gövşəyənlərə baxırdı. Əvvəlcə hirs onun beyninə vurdu və istədi ürəyinə yığılan və bu saat xirtdəyindən çıxmağa hazır olan sözlərin hamısını, söyüş-qarıışıq, düz onların gözünün içinə desin, ağzından çıxarıb söyləsin, amma o qədər hirsli idi ki, acığından ağzını açıb bircə kəlmə də deyə bilmədi.

Heç kəs ona əhəmiyyət vermir, heç kəs onu yada salmırdı. O başa düşürdü ki, əvvəlcə onu qurban verən, sonra isə gərəksiz çirkliliyi kimi kənara atan bu namuslu əclafı indi baxışlarındakı heçqərətlə onu qırmanclayırdılar.

Qız içi ağzınacan cürbəcür ləzzətli yeməklərlə dolu olan və bu əclafın acgözlüklə aşırıb boşaltdıqları iri səbətini yadına saldı. Yağ içində üzən iki cücəni, ciyər döyməsini, armudları və dörd şüşə bord şərəbini xatırladı. Həddindən artıq tarıma çəkilmiş sim kimi birdən-birə onun qəzəbi sındı və qız hiss etdi ki, bir azca da keçsə, hönkürtü ilə ağlayacaq. O, bütün gücünü verib hönkürtüsünü içəri salıb ağlamağını boğmaq istədi. Uşaq kimi göz yaşlarını uddu, amma olmadı, yaş əvvəlcə göz bəbəklerini örtüdü, sonra kirpikləri parladı, azacıq sonra isə iki damla iri gözyaşı gilələnilib yanaqlarına yuvarlandı, onun dalınca qayalardan sızan su kimi gözyaşı şoralanıb töküldü və Gonbulum irəli çıxmış sinəsi üstünə damcılamağa başladı. Gonbul ona heç kəsin əhəmiyyət vermədiyinə əmin halda, gözünü bir nöqtəyə zilləyərək, dinməz-söyləməz oturmuşdu. Onun rəngi ağappaq idi.

Təkcə qrafına onun göz yaşlarını gördü və işarə ilə qızı ərinə göstərdi. Qraf isə çiyini çəkdi və bununla da: "Nə etmək olar, –

demək istədi, – bu işdə mənim bir günahım yoxdur". Xanım Luazo isə için-için, ancaq şadyanalıqla güldü və:

– O, təhqir olunduğuna görə ağlayır, – deyə pıçıldadı.

Rahibələr artıq qalan kolbasaları kağıza büküb, yenidən dua oxumağa başladılar.

Elə bu vaxt Korniyude yediyi yumurtaları həzm edə-edə, uzun ayaqlarını qarşdakı skamyanın altına qədər uzadıb yerində yayxandı, qollarını sinəsində çarpazladı, birdən lap yerinə düşəcək bir zara-fatı xatırlayıb gülümsündü və "Marselyoza"nı fitlə çalmağa başladı.

Hamı qaşqabağını salladı. Görünür bu xalq mahnısı qonşuların heç birinin ürəyinə yatmırdı. Onlar əsəbiləşdilər və hirsənməyə başladılar, elə bil, şarmankanın səsinə eşidən it kimi ulaşmağa hazır oldular. Korniyude bunu başa düşdü, nəinki fit çalmağına ara verdi, əksinə, mahnının özünü oxumağa başladı:

Vətəne sevgimiz müqəddəs, ulu,
Doldursun qəlbləri intiqam hissi.
Ey əziz azadlıq, nişan ver yolu –
Qəti döyüşlərə sən apar bizi!¹

Yolların qarını tapdaladığından indi daha sürətlə irəliləyirdilər. Onlar Dyeppaya qədər çala-çuxur yollarda silkələnə-silkələnə, əvvəlcə axşamın alatoranında, sonra isə gecənin zil qaranlığında, saatlarla, uzun, cansıxıcı yol getdilər və bütün yolboyu Korniyude amansız bir inadkarlıqla, yeknəşək şəkildə hayıf almırmış kimi, fit çalmağında davam etdi, hirsələnmiş, yorulmuş sərnəşinləri mahnıya əvvəldən axıra qədər qulaq asmağa, onun sözlərini başdan-ayağa yada salmağa və hətta ürəklərində oxumağa məcbur etdi.

Gonbul isə elə hey ağlayırdı. Hər dənbir qız özünü saxlaya bilmirdi, oxunan mahnının beyləri arasında qaranlıqdan onun hıçqırıqları eşidilirdi.

¹ Tərcüməsi Ağacavad Əlizadəninindir.

SIMONUN ATASI

Saat on ikini vurdu. Məktəbin qapısı açıldı, uşaqlar tez çıxmaq üçün bir-birini itələyə-itələyə çölə tələsdilər. Amma həmişəki kimi müxtəlif səmtlərə və nahar üçün evə dağılışmaq əvəzinə bir neçə addımında dayandılar, bir yerdə toplaşib pıçıldağa başladılar.

Məsələ onda idi ki, bu gün səhər Blanşotun oğlu Simon birinci dəfə dərsə gəlmişdi.

Uşaqlar valideynlərindən Blanşot haqqında eşitmişdilər. Anaların onu səmimi qarşılamalarına baxmayaraq, öz aralarında ağız büzərək heqarətlə danışmaları uşaqlarda da həmin qadına qarşı anlaşılmaz bir nifrət oyatmışdı.

Simonu uşaqlar yaxşı tanımirdilər, çünki o evdən çıxmırdı. Uşaqlarla qəsəbənin küçələrində, çay qırağında ora-bura qaçmırdı. Buna görə də uşaqlar onu xoşlamırdılar. İndi isə təzə xəbər onlarda qərribə bir sevinc doğurmuşdu. Bu barədə çox şey bilən on dörd-on beş yaşlı bir oğlanın dediklərini bir-birinə söyləyirdilər. Oğlan bic-bic göz vurub deyirdi:

– Bilirsinizmi... Simonun... Hə, onun atası yoxdur.

Blanşotun oğlu qapıda göründü. Onun yeddi-səkkiz yaşı olardı. Solğun çöhrəli, üst-başı tərtemiz, utancaq bir uşaq idi.

O, evlərinə getmək istəyirdi. Amma təzə bir əyləncə qurmağa hazırlaşan yoldaşları, hiyləgər gözlərini ona zilləyib, pıçıldaşa-pıçıldaşa başına yığışdılar və nəhayət, onu tamam araya aldılar. Uşaq onların arasında, onunla nə edəcəklərini bilmədən donub qalmışdı. Xəbər gətirmiş oğlan lovğa-lovğa soruşdu:

– Bura bax, adın nədir?

– Simon.

– Bəs sonra?

Özünü itirmiş uşaq təkrar etdi:

– Simon.

Oğlan onun üstünə qışqırdı:

– Deyirlər ki, Simon filankəs... Təkcə Simon ad deyil.

Kövrəlmiş uşaq üçüncü dəfə təkrar etdi:

– Mənim adım Simondur.

Uşaqlar gülüşməyə başladılar. Qələbə çalmış oğlan səsini ucaltdı:

– Gördünüz, onun atası yoxdur.

Araya sükut çökdü. Uşaqlar görünməmiş, qeyri-adi əhvalata mat qalmışdılar – oğlanın atası yoxdur!

Uşaqlar görünməmiş bir varlığa, qeyri-təbii bir canlıya baxırmış kimi, ona tamaşa edirdilər. Anaların Blanşota nifrəti uşaqlarda daha ciddi əks tapmışdı.

Simon yıxılmamaq üçün ağaca söykəndi. O, başını itirmişdi, özünü təmizə çıxarmaq istəyirdi. Amma bu dəhşətli böhtanı, atasız olduğunu inkar etmək üçün onlara deməyə bir söz tapa bilmirdi.

Nəhayət, rəngi ağarmış Simon ürəklənib qışqırdı:

– Var, mənim atam var!

– Bəs hanı? – deyə oğlan soruşdu.

Simon susdu.

Uşaqlar gülürdülər; bir heyətin toyuqlarının yaralı bir toyuğu didməyə həvəsləndirən kimi, heyvana daha çox oxşayan, çöllərdə böyümüş bu uşaqlar Simonu sıxışdırmaqdan həzz alırdılar. Birdən Simon onun kimi atasız, balaca qonşusunu gördü.

– Heç sənin də, sənən də atan yoxdur, – dedi.

– Xeyr, mənim atam var! – deyə oğlan cavab verdi.

– Bəs hardadır?

Uşaq lovğalandı:

– Ölüb mənim atam, qəbiristanlıqdadır.

Cüvəllağılar, atasız Simonu sıxışdırmaq üçün atası ölmüş yoldaşlarını tərifləyirmiş kimi mənalı-mənalı pıçıldaşdılar. Əksəriyyətinin atası qəddar, içki düşkünü, oğru, arvadlarına zülm edən olan bu dəcəllər itələşə-itələşə sıxışdırırdılar; elə bil onlar – atalı uşaqlar, atasız uşağı mənəgenəyə salıb boğmaq istəyirdilər.

Birdən onunla üz-üzə durmuş bir uşaq dilini çıxardıb kinayə ilə qışqırdı:

– Atasız! Atasız!

Simon ikiəlli onun saçlarından yapışdı. Uşaq onun yanağını bərk dişlədi. Simon isə ayağı ilə onun qıçlarına döyəcləməyə başladı. Çaxnaşma düşdü. Vuruşanları ayırdılar. Simon döyülmüş, paltarı cırılmış, toz-torpağa bulaşmışdı. Ətrafına toplaşmış əl çalan dəcəllərin arasında yerə sərilib qalmışdı.

O ayağa qalxıb toza bulaşmış köynəyini tələsik çırpanda kim isə qışqırdı:

– Gət, atana xəbər ver!

Simona elə gəldi ki, ürəyi partlayır. Onlar güclü idilər, onu döymüşdülər. Uşaq deməyə söz tapmırdı, özü də yaxşı bilirdi ki, atası yoxdur. Göz yaşlarını bir anlıq ləngitməyə çalışdı. Nəfəsi tutuldu, sonra səsini çıxarmadan için-için ağlamağa başladı.

Simonun düşmənləri sevindilər. Vəhşi adamlar öz qorxunc şənlikləri zamanı etdikləri kimi, əl-ələ verib onun ətrafında dövrə vurdular.

– “Atasız, atasız!” – deyib oxuya-oxuya oynamağa başladılar.

Simon daha ağlamırdı, qəfildən dayanmışdı. Hirsindən pörtmüşdü. Ayağının altındakı daşları yığıb var gücü ilə düşmənlərinə tərəf fırlatdı. Daş döymiş iki-üç uşaq qışqıraraq qaçdılar. Simon elə qərribə görkəm almışdı ki, qalan uşaqların arasına da vəlvələ düşdü. Camaat həmişə özündən çıxmış adamdan qorxur, uşaqlar da hərəsi bir yana qaçdılar.

Tək qalmış atasız uşaq çay kənarına tərəf qaçmağa başladı. Yadına düşmüş bir əhvalat onu qəti qərara gətirmişdi. Uşaq özünü çayda boğmaq istəyirdi.

Yadına düşmüşdü ki, həmişə dilənməklə dolanan bir nəfər daha puf tapa bilmədiyi üçün səkkiz gün əvvəl özünü suda boğmuşdu. Onu sudan çıxararkən Simon orada idi. Həmişə çirkin və eybəcər görünən bu qocanın görkəmi, saralmış sifəti, uzun saqqalı, donuq, açıq gözləri uşağa ağır təsir bağışlamışdı. Yanındakılardan biri demişdi:

– O ölüb.

Başqa biri isə əlavə etmişdi:

– O, indi özü istədiyi kimi xoşbəxtdir.

Simon da özünü çayda boğmaq istəyirdi. Çünki həmin zavalının pulu olmadığı üçün onun da atası yoxdur.

O, çayın qırağına gəlib suya baxdı. Bir neçə balıq suda üzür, hərdən sıçrayıb suyun üzünü ilə uçan milçəkləri udurdu. Balıqlara başı qarışmış Simon daha ağlamırdı. Onların üzmləri Simonu əyləndirirdi. Ancaq aralıq tufanın sakitləşdiyi anda ağacları saqqıldadıb keçən güclü külək dalğalarına bənzər bir fikir tez-tez yadına düşüb ona əzab verirdi: “Mən özümü suda boğmalıyam, çünki atam yoxdur”.

Hava isti olsa da xoş idi. Günəş çəmənliyi qızdırır, su güzgü kimi parıldayırdı. Simon arabir dərini unudurdu. Ağlamaqdan yorulmuşdu, oradaca, otun üstündə, günəş altında uzanıb yatmaq istəyirdi.

Balaca, yaşıl bir qurbağa onun ayaqları altında hoppanıb qaçdı. Simon onu tutmaq istədi. Qurbağa yenə hoppandı. Simon üç dəfə onu tutmaq üçün əyildi, amma tuta bilmədi. Nəhayət, qurbağanın dal ayaqlarından tutdu və balaca heyvanın qaçmaq üçün etdiyi səylərə baxıb gülməyə başladı. Qurbağa dal qıçlarını yığır, sonra onları qoşa tir kimi açıb irəli atılır, qızıl haşiyəli sarı gözlərini bərəldir, qabaq pəncələri ilə havanı yarırdı. Bu, Simona bir oyunağı: çarpaz enli taxta parçalarından asılan ağac əsgərciklərin oyununu xatırladırdı.

O, evlərini yadına saldı. Sonra anasını xatırladı. Yenidən dərli-dərli ağlamağa başladı. Uşaq dizləri üstə çöküb yuxudan əvvəl deyilən duanı oxumağa başladı. Duanı bitirə bilmədi. Elə bərk hıçqırdı ki, dua yarımçıq qaldı. O, fikirləşə bilmir, heç nə görmür, hey ağlayırdı.

Birdən ağır bir əl uşağın çiyinə toxundu, kimsə yoğun səslə soruşdu:

– Balaca kişi, de görüm səni kim incidib?

Simon geri döndü. Qara-qıvrım, qarasaqqal bir fəhlə mehriban-mehriban ona baxırdı.

Boğazı qəhərlənmiş, gözləri yaşlı uşaq dedi:

– Onlar məni döydülər... çünki... mənim... mənim... atam.. atam yoxdur.

– Necə yəni, – deyər kişi gülümsəyərək soruşdu, – atasız da adam olar?

Uşaq boğula-boğula dedi:

– Mənim... mənim yoxumdur.

Fəhlə ciddiləşdi. O, Blansotun oğlunu tanımışdı. Buralara təzə gəlmiş olsa da, Blansot haqda azacıq məlumatı vardı.

– Qəm çökmə, bala, – gedək, gedək ananın yanına. Sənə də bir ata tapılar.

Onlar evə yollandılar. Fəhlə uşağın əlindən tutmuşdu. O gülümsəyirdi, çünki bu yerlərin ən gözəl qadınlarından sayılan Blansotu ilk dəfə görəndə xoşu gəlmişdi. Bəlkə də, fikirləşirdi ki, bir dəfə aldandırmış qadın yenə də aldana bilər.

Balaca, ağ, səliqəli bir evin qarşısına çatdılar.

Uşaq:

– Buradır, – dedi və qışqırdı: – Ana!

Bir qadın çıxdı. Fəhlənin dodağındakı təbəssüm qəflətən çəkildi. O, həmin saat başa düşdü ki, solğun bənizli, artıq hər şeyi anlayan bu qadınla zarafat etmək olmaz. O, qapının ağzında elə ciddiyyətlə durmuşdu ki, elə bil bir dəfə aldandığı bu evin qapısını bütün kişilərdən qoruyurdu. Fəhlə papağını əlində əzişdirərək, çəkinə-çəkinə dedi:

– Buyurun xanım, sizin balacanı gətirmişəm, çayın kənarında azmışdı.

Simon isə özünü anasının boynuna atdı və yenidən ağlaya-ağlaya dedi:

– Yox, ana, mən özümü çaya atıb ölmək istəyirdim, çünki uşaqlar mənə döymüşdülər... atam olmadığına görə... mənə döymüşdülər.

Gənc qadının yanaqları qıpqırmızı pördü. Ürəyi parçalanmış yazıq ana uşağını bərk-bərk bağına basdı. Gözünün yaşı sısqa bulaq kimi yanağından süzülürdü.

Bu vəziyyətdən karıxmış fəhlə bilmədi necə uzaqlaşsın, fikirləşə-fikirləşə elə yerindəcə durdu. Birdən Simon onun yanına qaçıb dedi:

– Mənim atam olmaq istəyirsinizmi?

Araya sükut çökdü. Xəcalətdən dili tutulmuş Blanşot əlləri qoyunda divara söykənib qalmışdı. Cavab verilmədiyini görən uşaq yenə dilləndi:

– Əgər istəmirsinizsə, onda mən gedirəm özümü çaya atım.

Fəhlə zarafata salıb gülə-gülə dedi:

– Əlbəttə, mən razıyam.

– Sənin adın nədir, uşaqlar adını soruşanda nə deyim?

– Filip, – deyərək fəhlə cavab verdi.

Simon bu adı yadında saxlamaq üçün bir qədər susdu. Sonra əllərini ona uzadıb arxayın-arxayın dedi:

– Çox gözəl! Filip, demək sən mənim atamsan.

Fəhlə onu yerdən qaldırıb hər iki yanağından öpdü, sonra iri addımlarla uzaqlaşdı.

Ertəsi gün uşaq məktəbə gələndə onu kinayəli gülüşlə qarşıladılar. Dərstdən çıxanda həmin dünənki oğlan yaxınlaşıb yenidən başlamaq istəyirdi ki, Simon əzbərdən dua oxuyurmuş kimi dedi:

– Mənim atamın adı Filipdir.

Uşaqlar şən-şən hırıldaşdılar:

– Hansı Filip?.. Nəçi Filip?.. Filip nə deməkdir?.. Bu Filipi haradan tapıb çıxardın?

Simon cavab vermirdi. Amma belələrinin qabağından qaçmaq-dansa əzişdirilməyi üstün tutub onlara gözləri ilə meydan oxuyurdu. Müəllimin gəlməsi onu xilas etdi. Simon anasının yanına qaçdı.

Üç ay idi ki, enlikürək Filip Blanşotun evinin yanından tez-tez keçirdi. Hərdən onu pəncərə qabağında tikişlə məşğul gördükdə cəsarətini toplayıb danışdı da. Blanşot həmişə ağıllı cavab verər, həmişə ciddi olar, heç vaxt onun üzünə gülməz və evə buraxmazdı. Bütün başqa kişilər kimi bir az özündən razı olan Filip hərdən fikirləşərdi ki Blanşot onunla danışarkən tez-tez qızarırdı.

Adı təmizə çıxarmaq çətindir, adamı ləkələməyə nə var ki.

Blanşot nə qədər özünü qorusa, ehtiyatlı olsa da, ətrafda dedi-qodu gəzirdi.

Simon isə öz yeni atasını çox sevirdi. Hər axşam Filip işini qurtarından sonra onu gəzməyə çıxarırdı. O, hər gün məktəbə gedir, saymazyana yoldaşlarının arasından keçir və onların atmacalarına cavab vermirdi.

Bir gün ona ilk hücum etmiş oğlan dedi:

– Yalan danışmısan, sənin Filip adlı atan yoxdur.

– Necə yəni yoxdur? – deyərək Simon narahatlıqla soruşdu.

Oğlan əllərini ovuşdura-ovuşdura dedi:

– Çünki əgər sənin atan varsa, ananın əri olardı.

Simon bu sözlərin qarşısında aciz qaldı. Lakin yenə cavab verdi:

– Necə olur olsun, o mənim atamdır.

Oğlan bic-bic hırıdayıb dedi:

– Ola bilər, çox şey ola bilər, amma o, əslində, sənin atan deyil.

Blanşotun oğlu başını aşağı salıb fikirli-fikirli Luazan əminin dəmirçixanasına – Filipin işlədiyi yerə gəldi.

Dəmirçixana elə bil qəsdən ağacların altında gizlədilmişdi. İçəri qaranlıq idi. Böyük bir manqalın qırmızı alovu dil-dil qalxıb qolu çirməkli beş dəmirçini işıqlandırır. Onların dalbadal endirdikləri zərbələr qorxulu gurultuya çevrilirdi. Onlar ayaq üstə alova bürünmüş divlərə bənzəyirdilər. Gözlərini döyəclədikləri inadkar demirə zilləmişdilər.

Simon gözə çarpmadan içəri girdi və astaca dostuna yaxınlaşıb otəyindən çəkdi. Filip geri döndü. Birdən iş dayandı. Kişilərin hamısı

uşağa baxmağa başladılar. Adət eləmədikləri sakitliyi Simonun zəif səsi pozdu:

– Bura bax, Filip, Mişodun oğlu indicə mənə dedi ki, sən mənim atam deyilsən.

– Niyə ki? – deyə fəhlə soruşdu.

Oğlan uşaq avamlığı ilə cavab verdi:

– Çünki sən mənim anamın əri deyilsən.

Heç kim gülmədi. Filip alını zindanın üstündə dik saxladığı çəkiin sapından yapışmış əllərinin üstünə söykəyib dayanmışdı. O fikirləşirdi. İş yoldaşlarının dördü də ona baxırdı. Bu nəhənglərin arasında çırdana oxşayan Simon isə həyəcanla cavab gözləyirdi. Birdən dəmirçilərdən biri yoldaşlarının da əvəzindən Filipə dedi:

– Doğrudan da, bədbəxthiyinə baxmayaraq, Blanşot gözəl, ağıllı, çalışqan, həm də həyalı qadındır. Onunla ailə qurmaq olar.

– Doğrudan belədir. – deyə qalan üç nəfər də dilləndi.

Fəhlə sözüünə davam etdi:

– O yazığın heç bir təqsiri yoxdur. Ona evlənmək vəd edib aldadıblar. Mən bir qadın tanıyıram ki, bu gün hörməti yerə-göyə sığmır, əvvəllər isə günahları aləmi bürümüşdü.

– Doğrudur! – deyə qalan üç nəfər bir ağızdan səsləndi.

Övvəlki fəhlə yenə dilləndi:

– Zavallı arvadın oğlunu mən özəblə böyütməsinə, daha kilsədən başqa heç yerə getmədiyinə, o vaxtdan bəri nə qədər ağlayıb özab çəkdiyinə bir Allah şahiddir.

– Bu da doğrudur, – deyə yoldaşları bir də təsdiq elədilər.

İndi körüyün fişiltısından başqa heç nə eşidilmirdi. Birdən Filip Simona tərəf oyıldı.

– Get, anana de ki, bu axşam onunla danışmağa gələcəyəm.

Sonra isə uşağın çiyindən tutub çölə çıxardı.

O qayıtdı və çəkiçlərin beşi də bir zərbə ilə zindanların üstünə endi. Beləliklə, gecə düşənə qədər dəmir döydülər. Hamısı güclü, qıvrıq və şən idilər. Bayram günlərində bir kilsə zənginin səsi başqa zənglərin səsini batırırdı kimi, Filipin də çəkiçi başqa çəkiçlərin səsini batırır, hər saniyə qulaqbatırıcı bir səslə enib-qalxırdı. O, qığılcımlar içərisində, ayaq üstə, gözləri odlu, həvəslə işləyirdi.

Filip Blanşotun qapısını döyəndə göy ulduzla dolu idi. Bazar günləri geydiyi təmiz köynəyini geymişdi. Saqqalını da qırxmışdı. Gənc qadın qapının ağzında göründü və tutula-tutula dedi:

– Belə gecə vaxtı gəlməyiniz yaxşı deyil, cənab Filip.

O cavab vermək istədi, mızıldadı, qadının qarşısında özünü itirdi.

Blanşot yenə dilləndi:

– Özünüz başa düşürsünüz ki, bir daha mənim haqqında danışılsa yaxşı düşməz.

O birdən dil açdı:

– Əgər arvadım olmaq istəsəniz, gəlişim eyib sayılmaz!

Cavab eşidilmədi. Amma ona elə gəldi ki, otağın qaranlığında Blanşot həyəcədən tövsüyyür. Filip cold içəri girdi. Çarpayısında uzanmış Simon öpüş səsi və anasının pıçıldadığı bir neçə sözü eşitdi. Sonra isə birdən-birə dostunun əllərində özünün yuxarı qalxdığını hiss etdi. Filip uşağı güclü əlləri üstə qaldırıb ucadan dedi:

– Onlara, öz yoldaşlarına deyərsən ki, sənin atan dəmirçi Filip Remidir və sənin incidənlərin qulağını buracaq.

Ertəsi gün uşaqların hamısı məktəbdə idi. Dərsin başlanmasına lap az qalmışdı, rəngi qaçmış balaca Simon ayağa qalxdı və dodaqları əsə-əso aydın səslə dedi:

– Mənim atam dəmirçi Filip Remidir, o söz verib ki, mənə incidənlərin qulağını buracaq.

Bu dəfə heç kim gülmədi, çünki dəmirçi Filip Remini hamı yaxşı tanıyırdı. Belə ata ilə hər kəs fəxr edərdi.

PYERO

Anri Rujona

Dul Löfevr xanım başına büzməli papaq qoyan, paltarına büzməli lent vuran kəndli qadınlardandı. Belə arvadlar danışanda iki sözü bir-birinə calaya bilmir, el içinə çıxanda isə ədalət aləmi bürüyür. Qırmızı, kobud əllərini cod ipək əlcəyin içində gizlətdikləri kimi, gülünc, zövqsüz paltarları da iddialı, tələbkər ürəklərini ört-basdır edir.

Roza adlı sadələvh bir kəndli arvadı onun xidmətçisi idi.

Onlar Normandiyanın Ko vilayətinin mərkəzində, kiçik bir küçədə, pəncərələri yaşıl çərçivəli balaca bir evdə yaşayırdılar.

Evin qarşısında ensiz, balaca bir bağ vardı, orada xırdaca bir dirrik salmışdılar.

Gecələrin birində onların bir lək soğanını oğurladılar.

Oğurluqdan xəbər tutan Roza, xanımının yanına qaçdı. Xanım ipək gecə paltarında özünü həyəətə saldı. Canına qorxu düşdü. Oğurluq olub, Löfevr xanımının malı oğurlanıb. Deməli, buralarda oğru var, o yenə gələ bilər.

Hər ikisi əlləri əsə-əsə ayaq izlərini ölçür, çənə döyür, nəticə çıxarırdılar: “Bax, buradan keçmişlər, ayaqlarını divarın üstünə qoymuşlar, çiçəkliyə tullanmışlar”.

Onlar işin gerisindən qorxurdular. Daha gecələr rahat yatmaq olmazdı!

Oğurluğun sorağı otrafa yayıldı. Qonşular da gəlib ölçüb-biçdilər, xeyli mübahisə etdilər. Xanımla qulluqçusu hər təzə gələndə bir-öz tədqiqatlarını və fikirlərini söyləyirdilər.

Qonşulardan biri məsləhət verdi:

– Gərək it saxlayasınız.

Bax, bu doğru idi, onlar it saxlamalı idilər, adamı yuxudan oyada biləcək bir it.

Allah eləməsin ki, böyük bir it olsun! Beləsi nəyə gərəkdir! Evdə yemək qoymaz, sahibini müflis edər. Balaca bir it (Norman-

diyada belələrinə “gən” deyirlər), hürməyi bacaran, balaca, lap balaca bir “gən” lazımdır.

Hamı çıxıb gedəndən sonra xanım Löfevr it saxlamaq məsələsini çox götür-qoy etdi. Bir dəfə razı olub, min dəfə inkar etdi. İtə verəcəyi qab dolu yeməyi gözünün qabağına gətirəndə lap dəli olurdu. O, tanışlara özünü göstərmək üçün küçə dilənçiləri və bazar günü ianələrinə qəpik-quruş paylayan xəsis kəndli arvadlardan biri idi.

Roza cürbəcür bəhanələr gətirdi və onları hiyləgərliklə müdafiə etdi. Nəhayət, qərara alındı ki, it saxlayacaqlar, özü də lap balacasından.

Axtarmağa başladılar. Amma tapdıqları hamısı qazan-qazan şorba içən, adamı qorxuya salan böyük itlər idi.

Rozagilin xırdavatçısında bapbalaca bir it vardı. Amma o, iti indiyə qədər böyüdüb saxladığı üçün iki frank istəyirdi. Xanım Löfevr deddi ki, iti saxlayıb yedirdə bilər, amma satın almayacaq.

Bir səhər, əhvalatdan xəbərdar olan çörəkçi, arabasında balaca, sapsarı, qəribə bir heyvan gətirdi. Bu, it idi. Onun qıçları görünmürdü, bədəni timsah bədəninə, başı isə tülkü başına oxşayırdı. Şələ quyruğu pırtlaşq kəkilə oxşayırdı – elə bütün bədəni boyda var idi. Sahibi onu başından eləmək istəyirdi. Pulsuz verilən bu mürdar heyvan, xanım Löfevrin xoşuna gəldi. Roza onu bağına basdı və adını soruşdu. Çörəkçi cavab verdi:

– Pyero.

İtə köhnə sabun yeşiyində yer clədilər. Əvvəlcə su verdilər. İçdi. Sonra bir parça çörək verdilər. Yedi. İtin iştahası Löfevr xanımı narahat elədi, sonra fikirləşib çarə tapdı: “Evə yaxşı öyrənəndən sonra, açıb buraxmaq lazımdır. Yan-yörədə veyllənib özünə yemək tapar”.

Doğrudan da, iti açıb buraxdılar. Amma nə fayda, o yalnız yeməyin vaxtı çatanda hürürdü, özü də elə qəzəblə mırıldanırdı ki.

Kim istəsəydi, bağa girə bilərdi. Pyero hər kəsin qarşısına çıxıb quyruq bulayır, ayağını yalayır, səs-səmir çıxarmırdı.

Amma xanım Löfevr itə öyrəşmişdi.

Bəzən heyvana mehribanlıq da edirdi, bir loğma çörəyi ot suyuna batırıb ona verirdi.

Xanım vergi barədə fikirləşməmişdi. Bir dəfə də olsun ağzını açıb əsil it kimi hürməmiş bu yönsüzdən ötrü ondan səkkiz frank istədikdə, – səkkiz frank, xanım, – deyər tələb etdikdə, az qaldı ürəyi getsin.

Fikirleşdilər ki, Pyerodan yaxa qurtarmaq lazımdır. Heç kəs itə yaxın durmadı. On lyö uzaqda yaşayan qonşular da boyun qaçırdılar. Axırda ələcsiz qalıb belə qərara gəldilər ki heyvanı “əksinlər”.

“Əkmək” – azdırmaq demək idi. Başdan edilən itlərin hamısını əkirdilər.

Düzənliyin ortasında daxmaya oxşayan balaca, küləşli bir dam vardı. Bura Mergel mədəninin girəcəyi idi. Dümdüz qazılmış quyu, iyirmi metr dərinlikdə idi. Quyunun dibində bir neçə mədən yolu birleşirdi. Bu karxanaya ildə bir dəfə, torpaq gübrələnen vaxt düşürdü.

Bütün qalan vaxtı quyu ölümə məhkum edilmiş itlərin qəbri olurdu. Onun yanından keçəndə şikayətli hürüşlər, qəzəbli, ümidli mırıltılar, ürək ağrından çıxırtılar eşidilirdi.

Ov və çoban itləri bu inilti quyudan yan qaçırdılar. Aşağı əyilib içəri baxanda adamı üfunətli bir iy vururdu.

Quyunun dibində dəhşətli səhnələr baş verirdi. On-on iki gün orda qalmış heyvan, özündən əvvəl atılmış yoldaşının sümüklərini gəmirir. Lakin qəflətən quyuya daha böyük, daha güclü başqa bir it atırlar. İtlər tək qalır, ac və parlayan gözlerini bir-birlərinə zilləyib durur. Bir-birini gözdən qoymur, fürsət axtarıb, tərəddüd edir və həyəcan keçirirlər. Aclıq güc gəlir, bir-birinə hücum edirlər. Uzun müddət didişir, qanlarına qəltan olurlar. Hansı daha güclüdürsə, zəif rəqibinə üstün gəlir, onu diri-diri yeyir.

Pyeronu başdan cləməyi qərara alıb, onu azdırması adam axtarırdılar. Belə işlərin ustası olan yol nəzarətçisi, iti azdırmaq üçün on su pul istədi. Xanım Löfevrə elə gəldi ki, çox bahadır. Qonşudakı bir maymaq beş suya razı idi. Amma bu da çox idi. Roza dedi ki, iti özləri aparsalar yaxşı olar. Onda Pyero yolda bədlük etməz, azdırılmağa aparıldığını başa düşməz. Beləliklə, razılaşırdılar ki, gecə düşəndə Pyeronu ikisi aparacaq.

Həmin axşam itə, üzündə bir barmaq yağ olan dadlı şorba verdilər. O, qabın dibini də yaladı. Heyvan razılıqla quyruğunu bulayanda Roza onu önlüyünə bükdü.

Xanımla qulluqçu oğru kimi iri addımlarla barmaqlarının ucunda gedirdilər. Az sonra quyuya çatdılar. Xanım Löfevr içəridən heyvan iniltisi gəlib-gəlmədiyinə qulaq asdı. Yox, səs-səmir yox idi. Pyero tək qalacaqdı. Roza ağlaya-ağlaya iti bağına basdı, sonra quyuya atdı. Hər ikisi aşağı əyilib qulaq verdilər.

Əvvəlcə boğuş bir guppultu eşitdilər. Sonra yaralı heyvanın zil, ürəkparçalayan şikayəti ucaldı. Onun ardınca kəsik-kəsik zingiltilər, ümitsiz çıxırtılar, başını yuxarı qaldıraraq yalvaran Pyeronun səsi eşidildi.

Ah, o indi hürürdü! Hürürdü!

Arvadlar əzab çəkirdilər. Birdən canlarına qorxu düşdü. Nədən qorxdularını özləri də bilmədən qaçıb uzaqlaşdılar. Roza bərk qaçırdı. Xanım Löfevr qışqıraraq onu səsləyirdi:

– Məni də gözlə, Roza! Dayan!

Onlar gecəni qorxulu, qarmaqarışq yuxular içərisində keçirdilər.

Xanım Löfevr yuxuda şorba yemək üçün stola əyləşdi. Qabın ağzını açanda gördü ki Pyero ordadır. İt atılıb onun burnunu dişlədi.

Xanım oyandı. Elə bildi ki, hələ də itin hürdüyünü eşidir. Diqqətlə qulaq asdı, başa düşdü ki, səhv edir.

Xanım yenidən yuxuladı, bu dəfə özünü böyük, sonsuz bir yolda gördü. Yolun ortasında bir səbət vardı, iri, ağır kəndli səbəti. Xanım qorxuya düşdü. Sonra ürəklənib səbətin qapağını qaldırdı. Pyero səbətin içində idi. O, xanımın əlindən yapışdı, heç təhərlə buraxmadı. Özünü itirmiş xanım qaçır, bərk-bərk əlindən yapışmış iti də özü ilə aparırdı.

Səhər açılar-açılmaz, xanım dəli kimi yerindən qalxdı, birbaş quyunun yanına yüyürdü.

İt hələ də hürürdü, görünür bütün gecəni hürmüşdü. Arvad hönkürüb ağladı və onu min cür şirin sözlə oxşadı. Pyero isə yazıq-yazıq zingildəyirdi.

Xanım, iti quyudan çıxarmaq fikrinə düşdü və özünə söz verdi ki, öləne qədər onu sıgallaya-sıgallaya saxlayacaq.

O, həmişə quyuya düşən adamın yanına qaçdı, əhvalatı ona danışdı. Kişi dinməzəcə axıra kimi qulaq asdı. Xanım danışmaq qurtardıqda isə dedi:

– Siz öz itinizi istəyirsiniz, eləmi? Dörd frank verəcəksiniz.

Xanım dik atıldı.

– Dörd frank! Gözlə, boğazında qalar sənə o dörd frank!

Kişi dedi:

– Yoxsa elə bilirsiniz sizə xoş getsin deyə, kəndirləri, nərdivanı dalıma şəlləyib oğlumla çölə gedəcəyəm? Hələ üstəlik sizin o mürdar “gən” əl-ayağını dişləyəcək. Görək heç tullamayadınız.

Xanım qəmli-qəmli çıxıb getdi:

– Dörd frank!

Evə qayıdan kimi o, Rozanı çağırırdı və quyuya düşən kişinin cavabını söylədi. Həmişə güzəştə gedən Roza indi:

– Dörd frank! Bu az pul deyil, xanım, – deyərək təkrar etdi. Sonra əlavə etdi: – Bəlkə aparıb zavallı “kən”ə yemək atmaq ölməsin?

Xanım Löfevr sevindi, tez bir parça yağ yaxmacı götürüb yola düzəldilər.

Onlar çörəyi loğma-loğma kəsib bir-birinin ardınca quyuya atır, növbə ilə Pyeroya dil-ağız edirdilər. İt isə hər loğmanı udduqdan sonra hürüb sonrakını tələb edirdi.

Axşam evə gəldilər, ertəsi gün də, o biri günlər də getdilər.

Bir səhər, elə birinci loğmanı tullamaq istəyirdilər ki, quyudan yoğun bir səs gəldi. Pyero tək deyildi. Oraya başqa, yekə bir it də atmışdılar!

Roza qışqırdı:

– Pyero! Pyero!

Pyero bir-iki dəfə zingildədi. Tez yemək atmağa başladılar. Amma hər dəfə quyunun dibinə çaxnaşma düşür, Pyeronun şikayətli zingiltisi eşidilirdi.

Arvadlar pay bölürdülər:

– Pyero, bax, bu sənin üçündür!

Pyero heç yaxın da düşə bilmirdi.

Ağlları çəşmiş arvadlar, bir-birinə baxa-baxa qalmışdılar. Axırda Löfevr xanım dilləndi:

– Bura atılan bütün itləri yedirdəsi deyiləm ki? Bu işi qurtarmaq lazımdır.

O, quyudakı itləri və onlara çəkəcəyi xərcləri xəyalına gətirdi, dəhşətə gəldi. Sonra yola düzəldi. Çörəyin qalanını da yol gedə-gedə yeməyə başladı.

Roza göy önlüyünün əyəyi ilə gözünü silə-silə arxada gəlirdi.

AY İŞİĞİ

Abbat Marinyanın¹ soyadı təbiətinə çox yaraşırdı. Bu arıq, uca-boy keşiş fanatik adam idi; ehtiraslı, həm də sərt təbiəti vardı. Öz inamında möhkəm idi, qəlbində heç bir tərəddüdə yol verməzdi. Keşiş inanırdı ki, Allahın dərgahına yol tapmış, artıq onun hikmətinə bələddir.

Kənd kilsəsinin həyatindəki kiçik bağçasında iri addımlarla gəzişdiyi vaxt keşiş hərdən öz-özünü sorğu-suala tuturdu: “Filan şeyi ilahi nə üçün yaradıb?” Sonra Allahın yerinə özü fikirləşir, demək olar ki, həmişə cavab tapırdı. O, mütiliklə: “Şükür kəramətinə, ilahi!” deyərək mızıldayanlardan deyildi. Başqa cür düşünürdü: “Mən Allahın xidmətçisiyəm, onun nə etdiyini bilməliyəm, bilmərəmsə, öyrənməyə can atmalıyam”.

Ona elə gəlirdi ki, təbiətdə nə varsa, hamısı dəqiq, gözəl bir ardıcılıqla yaradılıb. “Nə üçünlər” və “çünkilər” sarsılmaz tarazlığa tabedir. Səhərin şəfəqləri yuxudan ayılanları şənəndirmək üçündür, günün istisi – məhsulu yetişdirmək, yağış isə onu sulamaq üçündür, axşam – yuxu götürmək, qaranlıq gecə isə yatmaq üçündür.

Fəsillərin dördü də təsərrüfatın ehtiyaclarına uyğun gəlir. Keşişin heç ağlına da gəlməzdi ki, təbiətdə düşünülməmiş, məqsədsiz bir şey ola bilər, bütün canlılar dövrlərin, iqlimlərin və materiyanın ağır şərtlərinə özləri uyğunlaşmışlar.

Onun qadınlardan zəhləsi gedirdi. Heç özü də səbəbini bilmədən onlara nifrət edirdi. O, tez-tez İsa peyğəmbərin sözlərini təkrar edirdi: “Ey qadın, səninlə mənim nə yaxınlığım!” Sonra isə özü əlavə edirdi: “Deyirlər ki, Allahın özü də bu yaratdığından narazı imiş”. Qadın onun üçün, şairin dediyi kimi, ən natəmiz məxluqdur.

O, ilk kişini yoldan çıxarmış və özünün layiqsiz hərəkətlərini hələ də tərgitməyib. Bu zəif məxluq qorxuludur və adamı sehrləyir, həyəcanlandırır. Keşiş onların başgicəllədən zahiri görkəmlərindən də çox, sevən ürəklərinə nifrət edirdi.

¹ Marinyan – İtaliyanın Melanyano şəhərinin fransızca adıdır. Fransızlar (1815 və 1859-cu illərdə) buradakı döyüşlərdə qələbə qazanmışlar.

Hərdən qadınların ona meyil etdiyini duyurdu. Özünün iradəsinə inansa da, qadınlarda daim baş qaldıran sevmək ehtiyacı onu da narahat edirdi.

Onun fikrincə tanrı qadını, kişiləri sınaqdan keçirmək və yoxlamaq üçün yaradıb. Ona, tələyə yanaşdığı kimi yalnız ehtiyatla və qorxa-qorxa yaxınlaşmaq olar. Doğrudan da qadın kişiye tərəf açılmış qolları və öpüş gözləyən dodaqları ilə tələyə çox oxşayır.

Keşiş dua oxumaqdan süstləşmiş rahibələrindən ehtiyat etmirdi. Amma rahibələrlə də sərt dolanırdı. Çünki qadın ehtirasının rahibələrin də zəncirlənmiş, müti ürəklərinin dərinliyində kök saldığını və bu hissini onun özünə qarşı çevrildiyini duyurdu.

Keşiş, onların ehtiramlı, nəmli baxışlarında, cinsiyyətlərinə uyğun coşqunluqlarında, İsayə qarşı qızgın məhəbbətlərində də nə isə duyur və iyrenirdi. Qadın məhəbbəti – ehtirash məhəbbətdir. Keşiş bu lənətə gəlmiş hissi onların mütiliyində, onunla danışarkən söslərindəki mülayimlikdə, yerə dikilmiş gözlərində, onlarla sərt danışdıqda isə sakit-sakit axıtdıqları göz yaşlarında da hiss edirdi. Keşiş kilsə qapısından çıxarkən əsasını fırladır, təhlükədən yaxasını qurtarıbmış kimi, iri addımlarla uzaqlaşır.

Onun bir bacısı qızı vardı. O, anası ilə qonşu evdə yaşayırdı. Keşiş istəyirdi ki, qızı kilsəyə gətirib rahibə etsin.

Qız qəşəng, dəcəl və şən idi. Keşiş moizə oxuyanda o gülürdü; qoca acıqlandıqda isə qız onu bərk-bərk qucaqlayıb öpürdü. Qoca özünü qızın qolları arasından xilas etməyə çalışırdı. Amma bu qollar ona şirin bir sevinc gətirir, bütün kişilərə tanış olan atalıq hissi ürəyini döyündürürdü.

Keşiş kənd ətrafında bacısı qızı ilə gözə-gözə Allahdan – öz Allahından danışdı. Qız isə heç nə eşitmir, gözlərində həyat sevinci, göyə, otlara və çiçəklərə tamaşa edirdi. Hərdən kəpənək dalınca qaçır, tutanda isə qışqırırdı:

– Bir bax, dayıcan, gör nə qəşəngdir! Adam onu lap öpmək istəyir.

Qızın cücüləri, yasəmən ləçəklərini öpmək həvəsi keşişi narahat edir, qəzəbləndirirdi. O fikirləşirdi ki, qadınların ürəyində məskən salmış ehtirasın kökü kəsilən deyil.

Bir gün keşişin ov işlərinə baxan kilsə xidmətçisinin arvadı ona ehtiyatla xəbər verdi ki, bacısı qızı eşqə düşüb.

Keşişin boğazı qurudu, yerindəcə donub qaldı. O, özünü qırxırdı, üzünü sabunlu qaldı.

Nəhayət, özünə gəlib fikirləşməyə, danışmağa imkan tapdıqda qışqırdı:

– Ola bilməz, siz yalan danışsınız, Melani!

Kəndli qadın əlini ürəyinin üstünə qoyub dedi:

– Keşiş ağa, yalan deyirəmsə, qoy Allah mənim bələmi versin. Sizi əmin edirəm ki, bacınız yatan kimi qız hər axşam sahilə gedir. Onlar çayın qırağında görüşürlər. Saat onla on iki arasında oraya getməyiniz kifayətdir, özünüz görərsiz.

Keşiş çənəsini qırmaqdən əl götürüb həmişə qanı qaralanda gəzindi ki, cəld addımlarla var-gəl etməyə başladı. O, yenidən özünü qırmaq istəyəndə burnundan qulağının yanına üzünü üç yerden kəsdi.

O, bütün günü dinib-danışmadı. Əzabdan və hirsindən ikiqat oldu. Keşişin, məhəbbətin yenilməz gücünə qarşı çevrilmiş şiddətli qəzəbinə, hiyləgər qız tərəfindən aldadılmış ruhani atanın, qəyyunun təhqir olunmuş hissi də əlavə olundu. Böyüklərə məsləhət etmədən ər seçdiyini bildirən qızların valideynləri kimi, keşiş bərk hirsələnmişdi.

Nahardan sonra o, başını qarışdırmaq üçün bir az kitab oxumaq istədi, amma bacarmadı. Get-gədə daha çox əsəbiləşirdi. Saat onu vuranda, keşiş gecələr xəstəyə baş çəkmək istəyəndə, həmişə özü ilə gəzdirdiyi yoğun dəyənəyini əlində o yan-bu yana fırladıb, acı bir təbəssümlə iri düynləri hamarlanmamış ağaca baxdı. Qəfildən dişlərini qıçayaraq dəyənəyi stula çırpdı. Stulun söykənəcəyi parça-parça olub döşəməyə səpələndi.

O, qapını açıb çölə çıxmaq istədi. Amma ayın parlaq, sehrli ziyasını görəndə astanada quruyub qaldı.

Kilsə ataları xəyalpərvər şair kimi kövrək olurlar. Qəflətən o hər şeyi unutdu, işıqlı aydın gecənin valehedici gözəlliyinə məftun oldu.

İşığa qarq olmuş kiçik bağçada cərgə ilə ekilmiş meyvə ağacları ensiz xiyabana naxış-naxış kölgə salmışdı. Evin divarına dırmanmış iri yarpaqlı sarmaşıqların ötri ətrafa yayılmışdı, ətrafdakı mülayim, şəffaf toranlıq şirin yuxuya bənzəyirdi.

Keşiş acgözlüklə nəfəs almağa başladı. Kişi xumarlanmış, məst olmuşdu, aram-aram yeriyirdi. Bacısı qızını da yaddan çıxarmışdı.

O, bağçadan çıxan kimi, aydın gecənin valehedici gözəlliyinə qərq olmuş, adamı məftun edən işıqlı çölə tamaşa etmək üçün dayandı. Uzaqdan qurbağaların qurultusu, bülbüllərin insanı xəyala daldıran ahəngdar nəğmələri eşidilirdi. Onların ruhu oxşayan həzin musiqisi, elə bil ay işığında hərərətli öpüşlər üçün bəstələnmişdi.

Keşiş yoluna davam etdi. Nədənə ürəyi yumşalmışdı. O zəifləmiş, əldən düşmüşdü, bir yerdə oturmaq, uzun müddət tamaşa etmək, Allahın yaratdıqlarına valeh olmaq istəyirdi.

İrəlidə dolana-dolana axan kiçik çayın sahili boyunca qovaq ağacları düzülüşdü. Ayın şüaları çayın üzərindəki dumanı gümüş kimi parıldadır, zərif duman – yüngül, şəffaf pambıq qalağı kimi çayın üstünü örtürdü.

Bu gözəl təəssüratdan cuşa gəlmiş keşiş yenidən dayandı.

Qərribə bir həyəcan, narahatlıq onu yaxaladı. Hiss etdi ki, tez-tez təkrar olunan daxili sorğu-sual yenidən başlayır.

Axı Allah niyə bunları yaradıb? İndi ki, gecə-yuxu üçün xoş rahatlıq, istirahət, hər şeyi unutmaq üçün yaradılıb, onda nə üçün onu gündüzdən də valehedici, sübh çağından da, axşamdan da gözəl edib? Nə üçün gecə gündüzdən də şairanə olub! Elə bil ən məlahətli, ən sirli aləmi işıqlandırmaq ona tapşırılıb. Nə üçün bu zəif və cəlbedici işıq qaranlıqları bu qədər gözəlləşdirə bilir? Nə üçün nəğməkar quşların ən məlahətli başqaları kimi gecələr yatmır, səhri kölgədə cəh-cəh vurur?

Dünyanın üstünə çəkilməmiş bu toran nə üçündür? Bu ürək çırpıntıları, bu həyəcan, bu sərməstlik nə üçündür? Bu təmtəraq nədən ötrü imiş? Axı insanlar yatıblar. Onlar heç nə görmürlər. Bu gözəl tamaşa, göylərdən yerə səpilmiş bu şairanə gözəllik nə üçün imiş?

Keşiş suallara cavab tapa bilmirdi.

Birdən, çəmənləyin qurtaracağımda, gümüşü dumana bürünmüş ağacların altında, qol-boyun gəzən iki kölgə göründü.

Oğlan ucaboy idi. Qolunu qızın boynuna salmışdı. Hərdən əyilib qızın alnından öpürdü. Onlar bu sakit mənzərəni cana gətirmişdilər. Elə bil bütün bu gözəllik yalnız onlar üçün yaranmışdı. Gəzənlər ikisi bir varlığa oxşayırdı. Elə bir varlığa ki, bu gözəl və sakit gecə onun xatirinə işıqlanıb. Onlar keşişin sorğu-sualına ilahinin verdiyi canlı bir cavab kimi keşişə tərəf gəlirdilər.

Keşiş ayaq üstəcə donub qalmışdı. Ürəyi həyəcanla döyünürdü. Elə bilirdi ki, qeyri-adi bir həyata qovuşub, Ruf ilə Buzun məhəbbətinə tamaşa edir. Müqəddəs kitablarda deyildiyi kimi, görünməmiş gözəllik aləmində Allahın bir arzusu yerinə yetirilir. Onun başında məşhur bir əsərin misraları, vəhşətli qışqırıqlar, ehtirash çağırışlar, alovlu məhəbbət poemasının ehtirasından yanan misraları gurlamağa başladı.

Keşiş öz-özünə dedi:

“Bəlkə də, Allah bu gecələri, insanların məhəbbətini gözəlliyə qərq etmək üçün yaradıb”.

O, irəliləyən sevgililərin qarşısında yavaş-yavaş geri çəkilirdi. Qız – onun bacısı qızı idi. Keşiş indi öz-özündən Allaha inamını itirib-itirməyəcəyini soruşurdu. Əgər Allah məhəbbətə yol vermirsə, nə üçün onu belə bir gözəlliklə əhatə edir?

Keşiş qaçıb uzaqlaşdı. O, özünü itirmişdi. Utanırdı. Elə bil icazəsiz özgə bir məbədə soxulmuşdu.

DAŞ-QAŞ

Cənab Lanten həmin qıza iş yoldaşlarından birinin öz idarə rəisinin müavinigildəki şənlikdə rast gəlmiş və o saat eşqin toruna düşmüşdü.

O, bir neçə il əvvəl ölmüş kənd maliyyə işçisinin qızı idi. Parisə anası ilə gəlmişdi. O, qızını ərə verməkdən ötrü göstərmək məqsədi ilə tez-tez məhəllədəki varlıların evinə qonaq aparardı. Onlar kasıb olsalar da, ləyaqətli, sadə və xoşxasiyyət adam idilər. Qız, ağıllı gənclərin evlənmək istədikləri namuslu qadınlara oxşayırdı. Xoşagəlim gözəlliyi onu utancaq bir mələkə bənzədirdi. Dodağın-dan əskik olmayan incə təbəssümü isə elə bil ürəyinin parıltısı idi.

Həm qıza təriflər oxuyurdu, tanıyanlar deyirdilər ki, onunla evlə-nən xoşbəxt olacaq. Bundan yaxşısını tapmaq olmaz.

Xarici işlər nazirliyində ildə 3.500 frank maaşla baş məmur işləyən cənab Lanten qıza cəşq elan etdi və onlar evləndilər.

Lanten arvadı ilə xoşbəxt ömür sürürdü. Gəlin evi elə bacarıqla, elə qənaətlə idarə edirdi ki, sanki cah-calal içərisində yaşayırdılar. O, ərinə qarşı olduqca diqqətli, şirindil və mehriban idi. Qadın o qədər məlahətli idi ki, görüşdükleri gündən altı il keçməsinə bax-mayaraq, əri onu ilk günlərindəkindən də çox sevirdi.

O, arvadının yalnız teatra və saxta daş-qaşa olan həvəsini xoş-lamırdı.

Xanımın rəfiqələri (o, bir neçə sadə məmur arvadları ilə dostluq edirdi) onun üçün tez-tez məşhur tamaşalara, hətta ilk tamaşalara da loja saxlayırdılar. Arvad da zor-xoş ərini özü ilə çəkib aparırdı. Bütün günü işləyəndən sonra zorla tamaşa etdiyi pyeslər Lanteni yorub tən-gə gətirmişdi. Axırda o, arvadına yalvarıb razı salmağa çalışırdı ki, teatra onu qaytarıb gətirə biləcək dostlarından biri ilə getsin. Xanım əvvəlcə bunun yaxşı düşməyəcəyini zənn edib xeyli tərəd-düd etdi, nəhayət, xeyirxahlıqla razı oldu. Lanten güzeştə görə, arva-dına çox minnətdar oldu.

Teatr həvəsi tezliklə gənc qadında özünü bəzəmək arzusu do-ğurdu. Söz yox ki, geyimi həmişəki kimi sadə idi, amma gözəl zövq

ilə və səliqəli geyinirdi. Şirin ədası, xoş xasiyyəti, təvazökarlığı və həmişə gülümsəyən dodaqları geyiminin sadəliyi ilə yaxşı uyğun-laşırıdı. Lakin o, qulaqlarına bahalı sırğalara oxşayan bir cüt iri Reyn sırğası və boynuna saxta mirvaridən boyunbağı taxmağa başladı. Qollarına isə bir cüt bilərzik və saçına bahalı daşları əvəz edən xırda şüşələrlə bəzədilmiş daraq taxdı. Arvadının bəzək-düzəyə bu meylini xoşlamayan əri tez-tez deyirdi:

– Əzizim, adamın həqiqi daş-qaşı almağa imkanı olmayanda görək öz gözəlliyi, xoş xasiyyəti ilə öyünsün. Bu, ən gözəl bəzəkdir.

Arvadı sakitcə gülümsəyib deyirdi:

– Nə edəsən, əzizim, mən belə xoşlayıram, belə adət etmişəm. Bilirəm ki, sən haqlısan, amma xasiyyətimi dəyişə bilmərəm. Mən daş-qaşa vurğunam.

O boyunbağının dənələrini barmaqlarının arasında təsbəh kimi oynadaraq deyirdi:

– Birçə gör, nə gözəl düzəldiblər. Elə bil əsil mirvaridir.

Əri isə gülümsəyərək deyirdi:

– Əsil qaraçı zövqün var.

Hərdənbir axşamlar evdə, sobanın yanında ikisi tək qalanda arvad durub mücrüsünü gətirir, əri cənab Lanten demişkən, kör-köhnəsini maşanın üstünə tökərdi. Sonra isə sirli, dərin bir ləzzət almış kimi, öz yalançı daş-qaşlarına diqqətlə yenidən baxırdı. Daha sonra boyun-bağılardan birini zorla ərinin boynuna taxır, ona baxıb ürəkdən gül-ərək qışqırırdı:

– Nə səfeh görünürsən.

Birdən özünü ərinin qollarının arasına ataraq bərk-bərk qucaq-layırdı.

Qış gecələrindən birində operadan qayıdarkən xanım titrədirdi. Səhəri gün öskürməyə başladı. Səkkiz gün sonra isə sətəlcəmdən öldü.

Lanten arvadının arxasınca özünü qəbrə atmaq istəyirdi. Birçə ayın içində qəm-qüssədən saçı ağardı. Səhərdən axşama kimi ağla-yırdı. Dərddən ürəyi parçalanırdı. Bütün günü arvadını xatırlayır, onun səsinə eşidir, gülümsəyən dodağı, gözəl və mehriban sifəti gözələrinin önündən çəkilmirdi.

Günlər ötüb keçsə də, Lantenin qüssəsi azalmadı, hərdən iş vaxtı idarədə yoldaşları ordan-burdan söhbət salanda görürdülər ki,

onun sifəti şişir, burun pərələri qalxır, gözləri yaşla dolur və hönkür-məyə başlayırdı.

Lanten arvadının otağını olduğu kimi saxlamışdı. Hər gün otağa girib onu yad edirdi. Bütün mebel, hətta onun paltarları da axırıncı gündə olduğu kimi qalmışdı.

Lantenin güzəranı get-gedə ağırlaşdı. Arvadının sağlığında aldığı maaş evin bütün xərcini ödədiyi halda, indi tək özünə belə çatmırdı. O, əvvəllər arvadının ona əla şərəblər içirdiyini, dadlı yeməklər verə bildiyini yadına salanda heyrətlənirdi.

Lanten bir az borc etməli oldu, puldan ötrü səfil kimi ora-bura qaçdı.

Ayın axırına az qalmışdı. Bir həftə idi ki, cibində bir qəpik də olsun pulu yox idi. Fikirləşirdi ki, bəlkə evdən bəzi şeyləri çıxarıb satsın. Həmin saat arvadının “kör-köhnəsi” yadına düşdü. Onsuz da bu “kör-köhnəyə” kin bəsləyir, bu “göz aldadanları” əvvəldən xoşlamırdı. Onların görünüşü hətta sevimli arvadı haqqındakı gözəl xatirələrini bir az korlayırdı da.

Lanten şeyləri çox eşələdi, bir xeyli vardı, arvadı ömrünün axırına kimi alıb yığmışdı. Demək olar ki, hər axşam təzə bir şey gətirirdi. Nəhayət, arvadının xoşladığı böyük boyunbağını götürdü. O, yaxşı pula gedərdi, bəlkə də altı, yaxud səkkiz frank verərdilər, çünki saxta olsa da, ustalıqla düzəldilmişdi.

O, boyunbağını cibinə qoyub, bulvar boyu bir zərgər dükanı axtara-axtara nazirliyə tərəf yollandı. Nəhayət, bir dükən görüb içeri keçdi. Pis günə düşdüyü və çox ucuz şey satmaq istədiyini üçün bir az utanırdı. O, zərgərdən soruşdu:

– Cənab, mən bilmək istərdim, siz bu boyunbağıya nə verərsiniz?

Kişi boyunbağını aldı, yoxladı, o tərəf-bu tərəfə çevirdi, əlində atıb-tutub çəkisini yoxladı. Zərrəbin götürdü, köməkçisini çağırub, ona astadan nə işə dedi. Sonra boyunbağını masanın üstünə qoyub, dəqiq qiymətləndirmək üçün kənardan baxdı.

Bütün bu üzücü “süründürmədən” narahat olan Lanten ağzını açıb: “Mən çox yaxşı bilərəm ki, onun bir dəyəri yoxdur” demək istəyirdi ki, zərgər dilləndi:

– Cənab, bunun qiyməti on iki min frankdan on beş min franka qədərdir, lakin onun sizin əlinizə necə düşdüyünü bilməmiş ala bilmərəm.

Lantenin gözləri kəlləsinə çıxdı. Heç nə başa düşmürdü. Axırda kəkələyə-kəkələyə dedi:

– Siz nə deyirsiniz?.. Əminsinizmi?

Onun heyrətinə acığı tutan zərgər quru bir tərzdə cavab verdi:

– Başqa dükanlara gedə bilərsiniz, cənab, bəlkə, artıq verdilər. Məncə, bunun qiyməti on beş min frankdan artıq deyil. Əgər artıq verən olmasa, yanıma gələrsiniz.

Tamam aqlını itirmiş Lanten boyunbağını götürüb, təklikdə fikirləşmək üçün çölə çıxdı.

Küçəyə çıxan kimi onu gülmək tutdu. Öz-özünə fikirləşirdi ki, gic! Lap əsil səfehdir! Bəlkə, onu elə həmin dəqiqə dilindən tutaydım! Adımı da zərgər qoyub, saxta ilə həqiqini bir-birindən ayıra bilmir!

O, Sülh küçəsinin girəcəyindəki başqa bir zərgər dükanına girdi. Zərgər boyunbağını görən kimi qışqırdı:

– Lənət şeytana, bu boyunbağını tanıyıram, onu məndən alıblar.

Özünü itirmiş Lanten qiymətini soruşdu:

– Qiyməti neçədir?

– Cənab, mən onu iyirmi beş min franka satmışdım. Əgər əsil sahibi olduğunuz barədə sənəd göstərsəniz, 18 min franka almağa hazırım.

Bu dəfə Lanten təəccübden qıç oldu. O dedi:

– Lakin... siz onu bir də yoxlasaydınız, pis olmazdı. Mən indiyədək elə bilirdim ki, o... saxtadır.

– Adınızı mənə deyərsinizmi, cənab?

– Əlbəttə. Adım Lantendir. Xarici işlər nazirliyinin məmuruyam, Martir küçəsindəki 16 nömrəli evdə yaşayıram.

Kişi kitabını çıxarıb vərəqlədi və dedi:

– Bu boyunbağı doğrudan da xanım Lantənə 1876-cı il iyulun 20-də Martir küçəsi 16 evə göndərilib.

Hər ikisi gözlərini bir-birinə zillədi. Məmur təəccübədən özünü itirmiş, zərgər işə elə bil oğru izinə düşmüşdü.

Zərgər dilləndi:

– Siz boyunbağını bir sutkalığa mənim yanımda qoya bilərsinizmi? Sizə qəbz verərəm.

Lanten mızıldandı:

– Bəli, əlbəttə.

O, kağızı qatlayaraq cibinə qoyub çölə çıxdı. Küçəni keçib, yuxarı qalxdı, hiss etdi ki, yolu səhv salıb. Yenidən Tüilri sarı döndü. Senanı keçdi, yenə səhv etdiyini anlayıb başında qarmaqarışq fikirlər Ycliseyə qayıtdı. Lanten çalışdı ki, özünü ələ alsın. Bir az fikirləşsin. Arvadı bu qiymətdə bir şey ala bilməzdi. – Yox, ala bilməzdi. Onda, deməli, bu hədiyyə imiş! Hədiyyə! Kimdən? Nədən ötrü?

O dayanmışdı, yolun ortasında dayanmışdı. Şübhə onu boğurdu: “Doğrudanmı arvadı?.. Deməli, qalan daş-qaşlar da hədiyyə imiş!” Ona ələ gəlirdi ki, ayağının altında yer tərənir, qarşısındakı ağac yıxılır. O, əllərini qabağa uzadıb huşsuz halda yerə sərildi.

Lanten balaca bir əczaxanada özünə gəldi. Onu buraya yoldan keçənlər gətirmişdilər. Evə aparılmasını xahiş etdi. Otağına girib qapını bağladı. Gecə düşənəcən hönkürüb ağladı. Səsi çıxmasın deyə yaylığını ağzına basırdı. Sonra yorğun, kədərli və taqətsiz halda çarpayısına uzanıb dərin yuxuya getdi.

Onu günəş şüası yuxudan oyatdı. Nazirliyə getmək üçün yavaş-yavaş yerindən qalxdı. Belə ağır zərbədən sonra işləmək ağır olardı. O, fikirləşdi ki, müdirdən icazə ala bilər. Ona məktub yazdı, sonra yadına düşdü ki, zərgərin yanına getməlidir, xəcalətindən qızardı. Dayanıb xeyli fikirləşdi. Boyunbağını zərgərdə qoymaq olmazdı. O geyinib evdən çıxdı.

Hava yaxşı idi, şəhər ələ bil mavi səmanın altından gülümseyirdi.

Lanten yol keçənlərə baxıb düşünürdü: “Varlı olmaq xoşbəxtlikdir! Pul ilə dərdi, qəmi qovmaq olar, hara istəsən gedə bilərsən, səyahət edərsən, başın qarışar! Ah! Kaş varlı olaydım!”

Hiss etdi ki, acıb, üçüncü gündür ki, heç nə yeməyib. Cibləri boş idi. Yenə boyunbağı yadına düşdü! On səkkiz min frank! Az pul deyil!

O, Sülh küçəsinə çatıb, zərgər dükanı ilə üzbeüz səkidə var-gəl etməyə başladı. On səkkiz min frank! Neçə dəfə az qaldı içeri girsən, amma həya edib dayanırdı.

Lanten ac idi, bərk acmışdı. Cibində isə bir qəpik də pulu yox idi. Birdən cəsarətini toplayıb, daha fikirləşməyə vaxt qalmasını deyə qaça-qaça küçəni keçdi və zərgərin yanına tələsdi.

Lanteni gören kimi, müştərisi əl-ayağa düşdü, gülümsəyərək nəzakətlə ona yer göstərdi. Köməkçiləri də gəldilər, gözləri gülə-gülə, şən təbəssümlə ona baxmağa başladılar.

Zərgər dilləndi:

– Mən məsləhətləşmişəm, cənab. Əgər fikriniz dəyişməyibse, təklif etdiyim pulu verməyə hazırım.

– Buyurun! – deyə məmur mızıldadı.

Zərgər siyirməni çəkib, oradan on səkkiz böyük bank bileti çıxartdı, saydı və Lantənə verdi. O da satış kağızına qol çəkib, əli əsə-əsə pulu cibinə qoydu.

Çölə çıxmaq istəyəndə hələ də gülümsəyən müştərisinə tərəf döndü, başını aşağı dikib dedi:

– Məndə... yenə daş-qaş var. Onlar da... onlar da boyunbağının sahibindən qalıb. Bəlkə alarsınız.

Zərgər təzimlə dedi:

– Əlbəttə, cənab.

Köməkçilərdən biri doyunca gülmək üçün çölə çıxdı. O birisi isə özünü güclə saxlamışdı.

Lanten qızarmış və ciddiləşmiş halda:

– Mən bu saat gətirərəm. O, bir faytonçu tutub, daş-qaş gətirmək üçün getdi.

Bir saatdan sonra müştərisinin yanına qayıdanda səhərdən bəri heç nə yeməmişdi. Onlar hər şeyi dönə-dönə yoxlayıb qiymət qoymağa başladılar. Daş-qaşların hamısı az qala həmin zərgərdən alınmışdı.

Lanten indi qiymət üstündə mübahisə edir, acıqlanır, satış kitabının göstərilməsini tələb edirdi. Məbləğ artdıqca, o da səsini qaldırırdı.

İri bir brilyant sırğaları iyirmi min franka, qolbaqlar otuz beş min franka, sancaqlar, üzüklər və medalyonlar on altı min franka damışıldı. Zümrüddən və sappirdən düzəldilmiş bir boyunbağını dörd min franka, tək iri brilyantlı, qızıl zəncirli başqa bir boyunbağını isə qırx min franka sövdələşdilər. Hamısı birlikdə yüz doxsan altı min frank elədi.

Zərgər yarıkinayəli bir xeyirxahlıqla dilləndi:

– Bu, bütün qənaətini daş-qaşa vermiş adamın qazancıdır.

Lanten ciddiyyətlə dedi:

– Bunun özü də pul toplamaq üslubudur.

O, müştərisi ilə səhər yenidən yoxlama keçirəcəyini şərtləşib dükanı tərk etdi.

Küçəyə çıxdı. Vandom qülləsinə baxanda bolluğun zirvəsinə çıxacaq kimi, xəyalında oraya dırmanmaq keçdi. Özünü quş kimi

yüngül hiss edirdi. Ona elə gəlirdi ki, imperatorun buludlara toxunan heykəlinin üstündən də keçə bilər.

Vuazen restoranında səhər yeməyini yedi və şüşəsi iyirmi franklıq şərabdən içdi. Sonra fayton tutub Bulon meşəsində xeyli dolandı.

Məmur başqa faytonlara nifrətlə baxır: "Mən də sizin kimi varlıyam, mənim iki yüz min frank pulum var!" deyərək qışqırmaq istəyirdi.

Yenə nazirlik yadına düşdü. Faytonu oraya sürdürdü, müdirin kabinetinə saymazıya girib dedi:

– Cənab, gəldim sizə bildirim ki, işdən çıxmaq istəyirəm. Mən üç yüz min franklıq miras almışam.

Lanten köhnə iş yoldaşları ilə görüşdü. Onlara da miras barədə məlumat verdi, sonra gedib ingilis kafesində nahar elədi.

Kafedə gözünə abırlı görünən bir kişinin yanında əyləşdi. Çox çalışsa da, sirrini ona açmaq fikrindən daşına bilmədi. Xeyli əzilib qısıldıqdan sonra qonşusuna söylədi ki, bu gün dörd yüz min frank miras alıb.

Ömründə birinci dəfə teatrda darıxmadı və gecəni küçədə qadınlarla keçirdi.

Altı ay sonra Lanten yenidən evləndi. İkinci arvadı namuslu olsa da bədxasiyyətliyi ilə Lanteni əməlli-başlı cana gətirmişdi.

İP

Harri Aliso

Bazar günü idi. Qodervilin ətrafındakı bütün yollar şəhərçiyə axışan kəndlilər və onların arvadları ilə dolu idi. Kişilər sakit addımlarla gedir, uzun, əyri qıçlarını hər atanda ağır işlərin eybəcərləşdirdiyi bədənlerini irəli əyirdilər. Kotana güc gəlməkdən sol çiyinləri dik qalmış, bədənleri elə bil sorulmuşdu. Onlar biçində hər dərzdən ötrü dizlərini yerə qoyur, kəndin ağır işlərini səbirlə görürlər. Yaxalıqlarına və qollarına ağ sapla naxışlar salınmış kraxmallı göy köynəkləri təzəcə laklanmış kimi parıldayırdı. Sahibinin əyri sümüklərinin üstünü örtmüş, hava ilə dolmuş bu köynəklər, yanlarından bir baş, iki qol və iki qıç sallanan hava şarına oxşayırdı.

Kəndlilər kimi inəyin, kimi öküzün ipindən çəkib aparırdı. Arvadları isə heyvanın arxasınca gəlir, onu tələsdirmək üçün yarpaqları təmizlənməmiş yaşıl çubuqla döyəcəydilər. Qollarına keçirdikləri böyük səbətlərin bir tərəfindən toyuqlar, başqa tərəfindən ördəklər boğazlarını uzadıb boylanırdı. Arvadlar ərlərinə nisbətən xırda addımlarla və cəld yeriyirdilər. Hamısı quru və şax bədənli idi. Büründükləri balaca şalları bərk çəkib uclarını quru sinələrində sancaqlamışdılar. Başlarına ağ örtük sarımsı, üstündən də papaq qoymuşdular.

Yoldan yortma qaçan bir yabının çəkdiyi minik arabası keçdi. Yanaşı oturmuş iki kişi arabanın içindən məzəli-məzəli silkələnirdilər. Dibdə oturmuş bir arvad isə çox yırgalanmasın deyərək arabanın çağından yapışmışdı.

Qodervil meydanında böyük bir izdiham vardı. Heyvanlar insanlara qarışmışdı. Bu qarışıqlığın üstündə öküzlərin buynuzları, varlı kəndlilərin uzun tüklü, hündür papaqları, kəndli arvadlarının baş örtükləri tərpenişirdi. Burada bağırçı, cingiltili ciyiltili səslər bir-birinə qarışıb, sonsuz və vəhşi bir hay-küy əmələ gətirmişdi. Hər-dən kefi gəlmiş bir kəndlinin sağlam sinəsindən qopan şən qəhqəhəsi, evin hasarına bağlanmış inəyin uzun böyürtüsü də eşidilirdi.

Elə bil ki, pəyədəsən. Süd, peyin, saman və tər iyi bir-birinə qarışmışdı. Çöl adamlarının adət etdiyi bu insan və heyvan qarışığı, ürəkbulandırıcı, acı bir iy verirdi.

Breotedən olan Hoşökorn kirvə Qodervilə yenicə gəlmişdi. O, meydana tərəf təzəcə üz tutmuşdu ki, yerdə gözüne balaca bir ip qırığı sataşdı. Əsil normandiyalı kimi qənaətcil olan Hoşökorn kirvə fikirləşdi ki, gərəkdir ola bilən şeyi yerdə qoymaq olmaz. Yeldən əzab çəksə də, hiqqana-hiqqana aşağı öyilib tapdığı bir parça davamsız ipi götürdü. İpi səlhiqə ilə dolmaq istəyirdi ki, öz evinin qapısı ağzında dayanıb ona tamaşa edən Malanden kirvəni gördü. Əvvəllər onların arasında bir şallaq əhvalatı olmuşdu. Hər ikisi kinli adam olduğundan küsülü qalmışdılar. Hoşökorn kirvə, düşmənin onu belə bir vəziyyətdə, palçıqın içində bir parça ip axtardığı vaxtda gördüyü üçün utanan kimi oldu. O, tapdığını cəld köynəyinin altında, sonra isə şalvarının cibində gizlətdi. Özünü elə göstərdi ki, guya hələ yənə də nə isə axtarır. Sonra çıxıb bazara getdi. O, başını qabağa uzatmışdı, bədəni isə ağırdan ikiqat olmuşdu.

Kişi, alış-verişdən cuşa gəlmiş, hay-küylü və ləng tərpnən camaatın içində gözədən itdi. Kəndlilər əlləri ilə inəkləri yoxlayır, çıxıb gedir, qayıdıb gəlir, vurnuxurdular. Həmişə aldanmaqdan qorxur, satıcını gözədən qoymur, onun kələyinin üstünü açmağa, heyvanın eybir i tapmağa çalışırdılar.

Arvad'ar böyük səbətlerini ayaqlarının yanına qoyub, içindəki quşları çıxarıb ayaq-ayağa bağlamışdılar.

Onlar təklifləri dinləyir, laqeydliklə üz-gözlərini turşudub dedikləri qiymətin üstündə dururdular. Bəzisi də təklif olunmuş qiymətlə razılaşıb, uzaqlaşmış gedən müştərini səsləyirdi:

– Raziyəm, Antim kirvə, gəl apar.

Sonra meydan yavaş-yavaş boşaldı. Uzaqda yaşayanlar günorta ibadətini zəngi çalınanda meyxanalara dağılıdılar.

Jurden kirvənin böyük yeməxanası müştərilərlə dolu idi. Meyxananın heyəti toz-torpaqdan saralmış, yamaqlı, görkəmsiz, araba, fayton, furqon, minik arabaları ilə dolu idi. Bəzilərinin qolları insan əli kimi göyə açılmış, bəzilərinin isə burnu yerdə, arxası havada qalmışdı. Sol tərəfdə əyləmiş müştərilərlə üzbəüz gur yanan ocaq sağ sırada oturanların kürəklərini qızdırırdı. Toyuq, göyərçin, qoyun budları keçirilmiş şişlər odun üstündə fırlanırdı. Ocaqdan qızar-

dılmış ətin və quşların dərisindən süzülən yağın ləzzətli iyi qalxır, şənlili artırır, ağızları sulandırır.

Kənd əhlinin çoxu toqqalarının altını Jurden kirvənin yeməxanasında bərkidirdi. Jurden pula həris adamdı. Kələklə bir az qəpik-quruş toplaya bilmişdi.

Boşqablar da sarı sidr dolmaları kimi hey dolub-boşalırdı, hər kəs işindən, öz alıb-satdığından danışırdı. Məhsul barədə sorğu-sual gedirdi. Yaşılıq üçün hava yaxşı idi; amma taxılın vəziyyəti çox da yaxşı deyildi.

Birdən həyətdə, evin qarşısında təbil guruldadı. Hamı cəld ayağa qalxdı. Bəzilərinin heç vecinə də gəlmədi. Ağız dolu camaat əllərini silə-silə qapıya və pəncərələrə yüyürdü.

Təbil çalınıb qurtarandan sonra carçı aramla, hər cümlədə fasilə verə-verə bağırmağa başladı:

– Qodervil sakinlərinə, xüsusən bazara gəlmiş camaata bildirilir ki, bu səhər saat doqquz ilə on arasında Bezevil yolunda qara meşindən pul kisəsi itirilmişdir. İçində beş yüz frank pul və gərəkli kağızlar var. Xahiş olunur ki, onu tapan kimi bələdiyyə idarəsinə, yaxud Manevildən olan cənab Fortuni Ulbrekə verəsiniz. İyirmi frank mükafat təyin olunub.

Carçı çıxıb getdi. Təbilin kar gumbultusu və carçının zəifləmiş səsi bir dəfə də uzaqdan eşidildi.

Təzə əhvalatdan söhbət düşdü. Ulbrek kirvənin öz pul kisəsini tapıb-tapmayacağını müzakirə etdilər.

Hamı yeyib qurtardı.

Qəhvə təzəcə içilib qurtarmışdı ki, polis idarəsinin briqadiri qapının ağzında göründü.

O soruşdu:

– Breoteli cənab Hoşökorn buradadırmı?

Masanın o başında oturmuş Hoşökorn kirvə dilləndi:

– Mən buradayam.

Briqadir dedi:

– Cənab Hoşökorn, zəhmət çəkib mənimlə bələdiyyə idarəsinə gəldərsinizmi? Cənab vali sizlə danışmaq istəyir.

Təəccüblənmiş kəndli, balaca stəkanını başına çəkib narahat-narahat ayağa qalxdı. Belə səhərkindən də əyri idi, çünki hər dəfə istirahət edəndən sonra ilk addım atmaq onun üçün bərk əziyyətli olur. O:

– Mən buradayam, mən buradayam, – deyə-deyə yola düzəldi. Kişi briqadirin arxasınca getdi.

Vali kreslodə əyləşib onu gözləyirdi. Ətraf mahalın notariusu kök ciddi və ağır səsle danışan bir kişi idi.

O dilləndi:

– Cənab Hoşökorn, bu səhər sizi Bezevil yolunda mane villi cənab Ulbrekin itirdiyi pul kisəsini götürəndə görüblər.

Üstünə atılmış şərdən qorxuya düşdü. Özü də nə üçün qorxduğunu anlamayaraq, bələdiyyə rəisinə baxdı.

– Mən, mən onun pul kisəsini götürmüşəm?

– Bəli, siz özünüz.

– Vicdanıma and olsun, heç üzünü görməmişəm.

– Sizi görüblər.

– Kim görüb?

– Cənab Malanden.

Qoca indi başa düşdü, əhvalatı yadına salıb hirsindən qızardı:

– Deməli, mənə o əclaf görüb! O mənə bax, bu ipi götürəndə görüb, buyurun, cənab rəis.

Kişi cibinin küncünü eşələyib, oradan ip parçasını çıxartdı.

Vali inamsızlıqla başını yırğalayır:

– Cənab Hoşökorn, siz mənə inandırma bilməzsiniz ki, cənab Malanden bu ipi pul kisəsi zənn edib. O, ədalətli adamdır.

– Cənab vali, Allah şahiddir ki, mən həqiqəti deyirəm, Allahın həqiqətin. Mən Allahın yanında üzüqara deyiləm.

Valı davam etdi:

– Pul kisəsi ni tapandan sonra siz hələ uzun müddət palçıqın içini axtarmısınız ki, bəlkə pul tökülmüş ola.

Zavallı qoca xəcalətindən və qorxudan tövşüyürdü.

– Şər atmaqdan ötrü!.. Namuslu bir adama qara yaxmaqdan ötrü belə yalan danışarlarmı? Heç danışarlarmı?

Kişi çox and-aman elədi, amma ona inanmadılar.

Cənab Malandeni çağıraraq onunla üzləşdirdilər. Şahid dediyini təkrar edib, sözünün üstündə durdu. Onlar bir saat söyüşdülər. Şahidin xahişilə Hoşökorn kirvənin ciblərini axtardılar. Heç nə tapa bilmədilər.

Nəhayət, qanı qaralmış vali onu buraxdı və xəbərdar etdi ki, indicə prokurorun yanına gedib qərar verməsini xahiş edəcək.

Təzə xəbər tez şəhərə yayılmışdı. Qoca bələdiyyə idarəsindən çıxanda onu araya aldılar. Bəziləri acıqlı-acıqlı, bəziləri isə kinayə ilə kişini sorğu-suala tutdular, lakin heç kəs onu təhqir etmədi. Qoca ip əhvalatını danışmağa başladı. İnanan olmadı. Hamı gülüşdü.

Yolboyu hamı onu sorğu-suala tuturdu. Kişi tanışlarını saxlayır, əhvalatı, öz narazılığını uzun-uzadı danışır. O tez-tez ciblərini çevirib göstərir, heç nəyi olmadığını sübut etmək istəyirdi.

Ona deyirdilər:

– Keç get, qoca fırıldaqçı!

Qoca hirsələnir, özündən çıxır, yanır. Nə edəcəyini bilmirdi. Elə hey ip əhvalatını təkrar edirdi.

Axşam düşdü. Çıxıb getmək lazım idi. Hoşökorn üç nəfər qonşusu ilə yola düzəldi. Gedərkən onlara ip parçasını tapdığı yeri göstərdi. Bütün yol uzununu qonşularına öz macərəsindən danışır.

Axşam o, olub-keçəni hamıya danışmaq üçün kəndi dolaşdı. Bircə nəfər də onun səsinə səs verib inandığını bildirmədi.

Zavallı bütün gecəni xəstə yatdı.

Ertəsi gün gündüz saat birdə İmmovilli Breton kirvənin xidmətçisi Marius Pomel pul kisəsini içindəkilərlə birlikdə mane villi Ulbrek kirvəyə qaytarmışdı.

Bu adam deyirmiş ki, pul kisəsini doğrudan da yoldan tapıbmiş, lakin savadı olmadığından oxuya bilməyib, onu evə gətirib ağasına vermişdi.

Təzə xəbər ətrafa yayıldı. Hoşökorn kirvə də məsələdən xəbər tutdu.

O tez küçəyə çıxıb, əhvalatı tamam əvvəldən axıra kimi danışa-danışa kəndi dolaşmağa başladı. Kişi lap özündən çıxmışdı. O deyirdi:

– Başqa heç nə vecimə deyildi. Başa düşürsünüzmü, mənə yandıran böhtan idi. Heç bir şey adamı böhtan kimi yandıra bilməz.

Sonrakı bazar kişi bütün günü başına gəlmiş macərədən danışır. O, əhvalatı yoldan keçənlərə, meyxanada içənlərə, kilsədən çıxanlara söyləyirdi. Lap yoldan keçən tanımadığı adamları saxlayıb, onlara da danışır.

Qoca indi sakit idi. Lakin nə isə onu hələ də narahat edirdi. Heç özü də bilmirdi ki, bu narahatlığı nədəndir. Qulaq asanlar elə bil onu ələ salmaq istəyirdilər. Təslim olana oxşamırdılar. Kişiyə elə gəlirdi ki, onun arxasınca nə isə danışır.

Sonrakı həftənin çərşənbə axşamı, o özünü Qodervil bazarına yetirdi. Kişi yalnız başına gələnəri söyləməkdən ötrü bazara gəlmişdi.

Qapısının ağzında dayanmış Malanden onu görəndə gülməyə başladı. Niyə axı?

Qoca, Kriketolu bir fermaçını yanladı, lakin müsahibi onu söhbətini başa vurmağa imkan vermədi. Qarnının çökəyinə bir dürtmə vurub üstünə qışqırdı:

– Çəkil görüm, qoca fırlıdaqçı! – Sonra isə arxasını ona çevirdi.

Mat qalmış Hoşökorn kirvənin narahatlığı ikiqat artdı. Axı nə üçün ona “qoca fırlıdaqçı” deyirdilər?

Qoca, Jurdenin meyhanasında masa arxasında əyləşən kimi, əhvalatı izah etməyə başladı.

Montevilli bir alverçi onun üstünə qışqırdı:

– Bəsdir, bəsdir qoca peşəkar, sənin ip məsələndən xəbərimiz var!

Hoşökorn mızıldandı:

– İndi ki, onun pul kisəsi tapılıb!

Montevilli alverçi dedi:

– Kəs səsini, kişi, kim tapıb, kim qaytarıb. Görməmişəm, bilmirəm. Heç səni tanıtırəm da.

Qocanın nəfəsi tənqididi. Nəhayət, o başa düşdü ki, camaat elə bilir qoca pul kisəsini bir tanışın, yaxın adamın vasitəsilə qaytarıb.

O, etiraz etmədi. Əyləşənlərin hamısı gülüşməyə başladılar.

Qoca çörəyini yeyə bilmədi. Onu lağa qoyanların arasından keçib çölə çıxdı.

Üz-gözdən salınmış Hoşökorn xəcalətindən evə qayıtdı. Qəzəbdən və həyadan boğazı qurumuşdu. Əgər günahkar olsaydı, heç bu qədər əzab çəkməzdi. Hiyləgər Normand kəndlisidir. Bəlkə, deyilənləri etmiş olsaydı, bir az lovğalanardı da. Bilirdi ki, hiyləgərliyi məlum olduğuna görə günahsızlığını sübut etmək mümkün deyil. Haqsız şübhə onu əldən salmışdı.

Kişi əhvalatı yenidən nağıl etməyə başladı. Söhbətini gündəngünə uzadır, hər dəfə yeni dəlillər əlavə edirdi. O, yeni qüvvə ilə özünü təmizə çıxarmaq istəyir, daha tənənəli andlar içirdi. Bütün bunları tək olarkən fikirləşib tapır; həmişə ip əhvalatını götür-qoy edirdi.

Qocaya inam yox idi. Onun müdafiəsi ağılsız idi, əleyhinə deyilənlər həqiqətə daha çox uyğun gəlirdi. Kişinin arxasınca deyirdilər:

– Hamısı fırlıdaqçı.

O, bunu hiss edir, qanı qaralır, nahaq yerə ora-bura çırpınırdı.

Kişi göz qabağında əriyib gedirdi.

İndi lağlağıcılar əylənmək üçün müharibədən gəlmiş əsgərə döyüş xatirələrini danışdıran kimi, ona “ip” əhvalatını danışdırırdılar.

Əldən düşmüş qoca aqlını itirdi. Dekabrın axırlarına yaxın o yorğan-döşəyə düşdü.

Kişi yanvarın ilk günlərindən birində öldü. Can verərkən günahsız olduğunu sübut etmək üçün hey deyirdi:

– Balaca bir ip idi, lap balaca, buyurun, budur, cənab vali!

BOYUNBAĞI

Bu, taleyin istehzası ilə bəzən məmur ailələrində dünyaya gələn ən zərif və gözəl qızlardan biri idi. Onun cehizi yox idi, gələcəyə ümid bəsləyib yaxşı bir şey gözləməirdi, bilirdi ki, yüksək cəmiyyətdən çıxmış varlı bir adamın onu sevib özünə arvad etməsinə heç bir ehtimal yoxdur, ona görə də xalq maarif nazirliyində işləyən kiçik bir məmurun təklifini qəbul edib ona ərə getmişdi.

Bahalı paltara pulu olmadığından sadə geyinirdi, pariya¹ kimi özünü bədbəxt hesab edərdi, çünki qadın üçün hansı zümrədən, hansı nəsildən olmağın fərqi yoxdur, gözəllik, zəriflik, suyuşirlik və füsunkarlıq ona özünü əsil-nəcəbətliyədən və kübar nəslinə məxsus olanlardan üstün tutmağa haqq verir. Yoxsul qızların özlərinə xas olan davranış qaydaları, dərin zəkaya, incə zövqə sahib olmaları – onların ən varlı xanımlarla eyniləşdirən yeganə mənsəb dərəcəsidir.

Hiss edirdi ki, Allah onu naz-nemət içində üzümək, zər-zibaya bürünmək üçün yaratmışdır, amma heç nəyi yox idi, ona görə də əzab çəkirdi. O, evinin bomboş olmasından, divarların çıpaqlığından üstü sürtülmüş nimdaş stullardan, əzilib didik-didik olmuş pəncərə pərdələrindən xəcalət çəkirdi. Bəlkə də, başqa kasıb qadınlar onun evindəki yoxsulluğun fərqinə varmazdılar, amma o özü bunları aydınca görüb, içəridən qovrulur və hiddətlənirdi.

Elə onların kasıb evlərini silib-süpürən bretoniyalı qulluqçu qızın sifətini görmək kifayət idi ki, qəlbini acı təəssüf və əlçatmaz arzular doldursun. Şərq parçaları ilə bəzənmiş, hündür, qədim bürünc qəndillərin işığına qərç olmuş sakit qonaq otaqları və burada buxarının istisindən xumarlanaraq yumşaq səndəllərdə mürgüləyən ipək corablı əzəmətli nökerlər onun tez-tez yuxusuna girirdi. O, yuxusunda qədim və qalın pərdələrə bürünmüş geniş salonları görürdü. Görürdü ki, bu salonlarda çox incə və zərif şəkildə işlənmiş stolların üstündə nadir tapılan qiymətli oyuncaqlar düzülürdü. Onun gözəl qonaq otaqları var və bu otaqlarda, saat beşdə,

adıcə bir baxışı ilə qadınlara zövq verən məşhur və şöhrətli adamları, yaxın dostu olan kişiləri çaya qonaq edir. Qonaq otağı işvəkarcasına ətirələnmişdir.

Üstünə üç gündən qalma çirkli süfrə salınmış stol arxasında, ərə ilə üzbeüz oturanda və əri şorba qabının qapağını açıb sevinclə: “Aha, kələm şorbasıdır! Bundan yaxşı yemək yoxdur!” – deyəndə o, ləziz xörəkləri, parıltılı gümüş qabları, üstünə əfsanəvi meşələrin cəngəlliklərində yaşayan sehrli quşların və keçmiş qəhrəmanların şəkli çəkilmiş gəbələrle bəzənmiş divarları gözünün qabağında canlandırır, zərif çini qablarda gətirilən ləzzətli xörəkləri arzular, qızıl balığın çəhrayı tikəsini, yaxud qarabağır quşunun qanadını cəngəlbiçaqla dograya-dograya qonşusunun əyilib qulağına pıçıltı ilə deyilən sözləri müəmmalı bir təbəssümlə dinləməyin həsrətini çəkirdi.

Onun heç nəyi yoxdu. Nə pal-paltarı vardı, nə də qiymətli daşqaşı. Amma belə şeylərdən ötrü ürəyi gedirdi və başa düşürdü ki, Allah onu məhz geyinib-kecinmək üçün yaradıb. O elə istəyirdi ki, adamların xoşuna gəlsin, kişilərin gözü onda qalsın, məclisə çıxanda kişilərin ağılı başından alsın və arvadlar paxılıqdan yanıb-yaxılsınlar.

Hər dənbir, vaxtı ilə bir monastırda tərbiyə aldıkları varlı rəfiqəsinin yanına gedərdi, hər dəfə də oradan qayıdanda halı xarab olardı və özünə söz verərdi ki, bir daha onlara getməyəcək. Bütün günü axşamacan dərindən, öz halına acıdığından, qüسسə və məyusluqdan ağlayırdı.

Bir dəfə axşam əri işdən kefi çox kök qayıtdı və ona iri bir zərff verdi:

– Al, – dedi, – sənə sürpriz hazırlamışam.

Arvad dərhal zərffi açdı, içindən bir kağız çıxartdı, kağızda bu sözlər yazılmışdı:

“Xalq maarif naziri və xanım Jorj Ramponno cənab və xanım Luazeldən xahiş edirlər ki, yanvarın 18-də, bazar ertəsi, nazirlikdəki məclisə təşrif gətirsinlər”.

Əri gözləyirdi ki, arvadı bu xəbərdən şadlanacaq, ancaq onun gözlədiyinin əksinə arvad məyusluqdan dəvətnaməni stolun üstünə atdı:

– Özün də, bu mənim nəyimə lazımdır?

– Necə yeni nəyimə lazımdır, əzizim, mən elə bilirdim ki, sən çox razı qalacaqsan. Sən heç yana getmərsən, bundan gözəl təsadüf

¹ Pariya – hindlilərdə hər hansı ictimai və dini hüquqdan məhrum edilmiş adam

olarımı? Mən bu dəvətnaməni çox çətinliklə əldə etmişəm. Çox adam bu məclisə getmək istəyir, amma hamını ora dəvət etmirlər, kiçik məmurları belə yerlərə az-az çağırırlar. Sən orada böyük adamların hamısını görəcəksən.

O, ərinə qəzəblə baxır və əsəbiliklə deyirdi:

– Mən ora nə ilə gedəcəyəm? Əynimə geyməyə bir şeyim yoxdur!

Bu heç ərinin ağına gəlməmişdi. Ona görə mızıldandı:

– Elə həmin paltar, teatra gedəndə geydiyin donu geyinərsən, zənnimcə, çox yaxşı dondur.

O gördü ki, arvadı ağlayır. Özünü itirdi və kədərli halda susdu. İki iri yaş damlası arvadın yanaqlarından süzülüb, ağızının yanlarından aşağı yuvarlanırdı. O, kəkələyə-kəkələyə dilləndi:

– Sənə nə oldu? Nə, nə oldu?

Arvad özünü zorlayıb dərini boğdu və yanaqlarındakı yaş silərək sakitcə cavab verdi:

– Heç nə. Mənim elə yerlərə getmək üçün geyməyə layiqli paltarım yoxdur, deməli, həmin məclisə gedə bilməyəcəyəm. Apar dəvətnaməni arvadının geyməyə məndən yaxşı paltar olan iş yoldaşlarından birinə ver.

Kişi ümitsizlik içində arvadını dilə tutdu:

– Bura bax, Matilda, çox da baha olmayan bir donu neçəyə almaq olar, hə, elə bir parçadan ki, sonra da geyinmək mümkündür olsun?

Matilda bir xeyli susdu, xəyalında haqq-hesab çəkdi və qənaətcil ərini hürküdüb qorxutmaq üçün elə bir qiymət fikirləşdi ki, kişi eşidəndə içini çəkib paltar almaq fikrindən təmiz daşınmasın.

Nəhayət, arvad tutula-tutula dilləndi:

Düzünü deyə bilmərəm, amma mənə elə gəlir ki, dörd yüz frank bəs ələyər.

Kişinin rəngi ağardı. O, yay aylarında, hər bazar günü Nanter ətrafına torağay ovuna gedəndə dostları ilə birlikdə ova çıxmaq üçün tüfəng almaqdan ötrü düz arvadının dediyi qədər, yəni dörd yüz frank pul yığmışdı.

– Yaxşı. Mən sənə dörd yüz frank verərəm. Amma çalış elə don al ki, yaraşıqlı olsun.

Məclisin vaxtı yaxınlaşırdı. Xanım Luazel təzə don almış olsa da, özünə yer tapmır, fikirləşir, kədərənir və narahat olurdu. Nəcə oldusa, bir axşam əri onun halını başa düşdü:

– Bura bax, sənə nə olub? Axır günlər özünü çox qərribə aparırsan?

– Ona görə ki, – deyə xanım Luazel ərinə cavab verdi, – mənim heç nəyim yoxdur, nə bir üzüyüm var, nə də bir muncuğum, onarsız paltar lap yaraşıqsız görünür. Daş-qaşsız adamın əyninə paltar da yaraşmır. Elə yaxşısı budur ki, mən məclisə getməyim.

Əri etiraz elədi:

– Sən donunun yaxasına gül taxarsan. Qıç vaxtı belə şey tapıb yaxaya taxmaq bir az da zəriflik hesab olunur. On franka iki, hətta üç əla qızılgül almaq olar.

Matilda razılaşmaq istəmədi:

– Yox, istəmirəm. Bu, adamı alçaltmaqdır. Bər-bəzəkli arvadların arasında dilənçi kökündə görünmək ölümdən pisdir.

Birdən kişi çıxış yolu tapdı:

– Sənin heç ağılın yoxdur! Xanım Forestyenin yanına get, ondan xahiş elə ki, daş-qaşlarından birini sənə əmanət versin, sözünü yerə salmaz, axı siz çox dostsunuz.

Xanım Luazel sevincdən qışqırdı:

– Düz deyirsən, bu heç mənim ağıma gəlməyib.

Ertəsi günü o, xanım Forestyenin yanına getdi və öz dərini olduğu kimi rəfiqəsinə danışdı.

Xanım Forestye aynalı şkafa yaxınlaşdı, oradan böyük bir mücrü çıxartdı, gətirib xanım Luazelə göstərdi, qapağını açıb dedi:

– Hansını istəyirsən seç, əzizim.

Xanım Luazel əvvəlcə mücrədəki bilərziyi, sonra mirvarini, daha sonra Venesiya ustalarının düzəltdiyi daş-qaşlı qızıl xaçı gördü. Zinət şeylərini götürüb bir-bir boynuna taxdı, güzgünün qabağında dayandı, onları geri qaytarmaq, daş-qaşdan ayrılmaq istəmədi. Güzgünün qabağında özünə baxıb tez-tez soruşdu:

– Bunlardan başqa bir şeyin yoxdurmu?

– Niyə yoxdur, axtar tap. Axı mən bilmirəm sənin nə xoşuna gəlir?

Birdən onun əlinə qara atlas qutudakı əla brilyant boyunbağı keçdi. Bu boyunbağını öz boynunda görməyi elə çılgıncasına arzuları ki, az qaldı üreyi dayansın. Əlləri əsə-əsə boyunbağını götürdü, enli yaxalıqlı paltarının üstündən sinəsinə tutdu, özünə heyran oldu və güzgünün qabağında donub qaldı. Sonra qısıla-qısıla soruşdu:

– Sən mənə bunu verə bilərsənmi, ancaq bunu?

– Əlbəttə, verərəm.

Xanım Luazel rəfiqəsinin boynuna atıldı, hərarətlə onu öpdü və qiymətli boyunbağını götürüb qaça-qaça otaqdan çıxdı.

Nəhayət, məclisin vaxtı çatdı. Bal günü hamının gözü xanım Luazeldə qaldı. O hamıdan gözəl idi, zərif, qəşəng, şən görünən bu xanım sevincindən məst olmuşdu. Kişilər ondan gözünü çəkmir, onunla maraqlanırlar, onun kim olduğunu soruşurlar və çalışırdılar ki, onunla tanış olsunlar. Xüsusi tapşırıq şöbəsinin məmurları yalnız onunla vals oynamaq istəyirdilər. Hətta nazirin özü də onunla maraqlandı.

O, böyük bir həvəs və ehtirasla, sevincdən başı gicəllənə-gicəllənə, hər şeyi unudaraq, öz gözəlliyinin təntənəsindən nəşələnərək, qələbəsinə məst olmuş halda, kişilərin təzim və pərəstişlərindən, onların qəlbində özünə qarşı oyatdığı ehtiras və arzuların ruhlanaraq, həmişə qadın qəlbinə rıqqətə gətirən tam qələbə çalmağın duyğusu ilə, elə bil xoşbəxtlik dumanına bürünərək rəqs edirdi.

Onlar səhər saat dördə məclisdən getdilər. Xanım Luazelin əri gecəyarı olanda, arvadları salonda şənlik edən özü kimi üç məmurla birlikdə balaca boş bir otaqda mürgülədi.

O, arvadının çiyinə hər gün geyilən və indi onun əynindəki yaraşqlı paltara heç cür yaraşmayan nimdaş bir bürüncək saldı. Xanım Luazel bunu hiss etdi və çiyinlərinə bahalı xəz dəri salan başqa varlı qadınların gözüne görünməmək üçün qaçmaq istədi.

Luazel arvadını saxladı:

– Hara qaçırsan, sənə soyuq dəyər, gözlə, bu saat fayton tapım.

Xanım Luazel ərinə fikir vermədən pilləkənlə aşağı qaçdı. Yaxınlıqda fayton tapılmadı. Onlar küçə ilə gedə-gedə yanlarından ötən faytonlara əl qaldırdılar və faytonçuları səslədilər. Axırda hər şeydən əlləri üzüldü və soyuqdan donmuş halda çayın sahilinə endilər. Nəhayət, sahildə sökük-salxaq bir gecə faytonu tapdılar. Bu cür faytonlar Parisdə ancaq gecələr gözə dəyir, elə bil onlar gündüz öz görkəmlərindən xəcalət çəkirlər, küçəyə çıxmırlar.

Faytona mindilər, Martir küçəsindəki evlərinə gəldilər və dinməz-söyləməz yuxarı qaxdılar. Arvad üçün elə bil daha hər şey sona çatmışdı. Kişi isə saat onda nazirliyə işə gedəcəyi haqda düşünürdü.

Xanım Luazel güzgü qabağında bürüncəyini çiyindən atdı və istədi ki, öz gözəlliyinə, bər-bəzəyinə bir də tamaşa ələsin. Birdən qışqırdı. Boyunbağı boynunda yox idi.

Paltarlarının yarısını soyunmuş əri soruşdu:

– Yənə sənə nə oldu?

– Mənə... mənə nə oldu?.. Xanım Forestyenin boyunbağısı itibdir.

Kişi özünü itirmiş halda yerindən dik atıldı:

– Nə? Nə olub, deyirsən? Ola bilməz!

Onlar paltarların qırçınlarnı, bürüncəyin büküləcəklərini, cibləri axtardılar və heç nə tapa bilmədilər.

– Yadına sal, gör biz baldan çıxanda boyunbağı boynundaydımı? – deyərək kişi soruşdu.

– Bəli. Mən nazirliyin pilləkənlərindən enəndə əlimlə yoxladım, boynumda idi.

– Əgər boyunbağını küçədə itirsəydin, onun səsinə eşidərdik. Yəqin faytonda düşüb.

– Deyəsən elədir. Sən faytonun nömrəsini yadında saxlamısan?

– Yox. Sən də faytonun nömrəsinə baxmamısan?

– Yox.

Onlar bu hadisədən ölmüş kimi, xeyli bir-birinin üzünə baxa-baxa qaldılar. Sonra Luazel paltarını geydi.

– Gedim, – dedi, – piyada gəldiyimiz yerləri axtarım, belkə boyunbağını tapdım.

O getdi. Xanım Luazel isə elə beləcə, əynindəki paltarı soyunmadan, işığı yandırmadan, uzanmağa belə təqəti olmadan, ölü kimi yerindəcə donub qaldı.

Əri səhər saat yeddədə, əliboş geri qayıtdı.

Sonra polis idarəsinə getdi, redaksiyada oldu, itən şey haqqında elan verdi, faytonların dayanacağını yoxladı, bir sözlə, ümidi gələn yerlərin hamısını yoxladı.

Arvad isə başına gələn gözənlilməz fəlakətdən keyləşmiş halda bütün günü evdə oturub gözlədi.

Luazel axşam, bət-bənizi qaçmış halda, evə qayıtdı. O heç nə öyrənə bilmədi, bircə günün içində arıqlamışdı.

– Rəfiqəyə yaz ki, boyunbağının zəncirini qırmışam, vermişəm zərgər düzəlsin. Belkə bir az vaxt qazana bilək, sonra da görək başımıza nə çarə qılır.

Ərinin diktəsi ilə arvad məktub yazdı.

Bir həftədən sonra onlar hər şeydən əllərini üzdülər və bu birco həftənin ərzində düz beş yaş qocalmış Luazel:

– Boyunbağının əvəzini verməliyik, – dedi.

Ertəsi günü boyunbağının qabını götürdülər, üstündəki yazıya baxıb zərgəri tapdılar, zərgər köhnə dəftərçədəki adları yoxladı və:

– Boyunbağını mən satmamışam, – dedi, – mən ancaq qabı satmışam.

İş belə olduqda onlar bir-biri ilə məsləhətləşə-məsləhətləşə, boyunbağının əlamətlərini yadlarına salmağa çalışaraq, eyni ilə ona oxşar yeni bir boyunbağı tapmaq ümidi ilə dərd və həyəcandan özlərini itirmiş halda zərgər dükanlarını bir-bir gəzməyə başladılar.

Pale-Royal küçəsindəki dükanların birində eyni ilə onların axtardığı boyunbağıya oxşar bir boyunbağı tapdılar. Boyunbağının qiyməti qırx min frank idi. Onlara isə otuz altı min franka satmağa razı oldular.

Onlar zərgərdən xahiş elədilər ki, boyunbağımı üç gün saxlasın və belə bir şərt kəsdilər ki, əgər fevralın axırınadək itən boyunbağı tapılsa, bu boyunbağımı frankı otuz dörd min franka geri alsınlar.

Luazelin atasındanqalma on səkkiz min frankı vardı. Qalanını isə borc almağı qərarlaşdırdı.

Və birindən min frank, o birindən beş yüz frank, burdan yüz, ordan beş yüz frank almaqla, bir-bir hamıdan borc pul yığdı. Borc aldığı adamlara qəbz verir, öhdəsinə iflədedici şərtlər götürür, sələmçilərlə, cürbəcür borc verənlərlə tanış olur, onların yanına gedirdi. O, ömrünün axırına qədər qul kimi olacağını başa düşə-düşə, qarşıda onu gözləyən ehtiyacın, qayğıların, gələcəkdə çəkəcəyi maddi çətinliklərin, mənəvi əziyyətlərin ağırlıqları altında indidən əzilərək, aldığı borc pulları qaytara bilib-bilməyəcəyini fikirləşmədən veksellərə qol çəkdi və topladığı pulları götürərək təzə boyunbağının dalınca getdi, otuz altı min frankı zərgərin daxılını üstünə qoydu.

Xanım Luazel boyunbağını geri qaytaranda rəfiqəsi narazılıqla dilləndi:

– Nə yaman gec qaytardın, bəlkə özümə lazım olaydı.

Xanım Luazel qorxurdu ki, rəfiqəsi qabı açıb əmanəti yoxlayacaq, amma o boyunbağına heç gözünün ucu ilə də baxmadı. Əgər o görseydi ki, boyunbağımı dəyişiblər, görəsən nə düşünərdi, nə fikirləşərdi?

Bəlkə də onu oğru hesab edərdi?

Xanım Luazel yoxsulların dəhşətli həyat keçirdiklərini bilirdi. Elə ona görə də öz taleyi ilə çox mərdənəliklə barışdı. Bu dəhşətli borcu qaytarmaq lazım idi və o bu borcu mütləq qaytaracaqdı. Qul-qulçunu azad etdilər, evi dəyişdirdilər, lap yuxarıda, taxtapuşun altında balaca bir daxma kirayələdilər.

O, ev işlərinin hamısını özü görməyə başladı. Zəhləsi getsə də, axşama qədər mətbəxdə eşələndi, qab-qacaq yudu, yağlı qazanın dibini təmizləyəndə çəhrayı dırnaqlarını sındırdı. Özü paltar yudu, tuman-köynəyi, dəsmalı yaxalayıb kəndirə sərdi. Hər səhər tezdən həyəətə düşüb küçəyə zibil apardı, pilləkənlərin başındakı meydançalarda dayanıb nəfəsini dərə-dərə su daşdı. Bütün yoxsul ailələrdən olan arvadların geydiyi köhnə, nimdaş paltarlardan geydi, əlində zənbil bazara qaçdı, çörəkçiyə girdi, qəssab dükanına, göy satanların yanına getdi, güc-bəla ilə əldə etdikləri dilənçi payı kimi az olan gəlirlərindən birco su saldırmaq üçün alverçilərlə dalaşdı, çıxırbağır saldı, çənə-boğaz elədi, qısdırıb qəpik-qəpik pul yığdı.

Hər ay vekselin birini ödəmək, təzəsini almaq, bir başqasının möhlətini uzatmaq lazım idi. Əri bir alverçinin haqq-hesabını qaydaya salmaq üçün gecələr işləyir, bəzən də səhərə qədər yatmayıb səhifəsi beş suya əlyazmalarının üzünü köçürürdü.

Düz on il bu cür yaşadılar. On ildən sonra hər şeyi, hətta insafsızcasına artan sələmləri belə ödəyib qurtardılar.

Xanım Luazel yaman qocaldı. Özü də yoxsul ailələrin arvadları kimi kobudlaşdı, sərt və əsəbi oldu, arıqladı və elə bil çiyin sümükləri iriləndi. Fikri dağınıq halda gəzməyə başladı. Donunun bir yanı əyilmişdi, əlləri qıpqırmızı idi, bağıra-bağıra danışdı. Döşəməni isti su ilə özü yuyurdu, amma bəzən, əri işdə olanda, pəncərə qabağında oturub keçən günləri, bala getdiyi həmin axşamı və o gecə hamını heyran qoyduğunu, özünün füsunkarlığını yadına salırdı.

Görəsən, boyunbağımı itirməsəydi nə olardı? Eh, kim bilir, nə baş verərdi? Həyat nə qədər qərribə və gözlənilməz işlərlə doludur! İnsanı birco anda xilas, ya da məhv etmək nə qədər asan imiş!

Bir dəfə, düz bir həftə evdə gecəli-gündüzlü işlədikdən sonra bazar günü; bir azca dincəlib nəfəs almaq məqsədi ilə xanım Luazel Yelisey çölünə getdi və birdən uşağının əlindən yapışb gedən bir xanım gözünə dəydi. Bu, xanım Forestye idi. O, əvvəlki kimi qalmışdı, gözəl və cazibədar idi.

Xanım Luazel bir anlığa özünü itirdi, bilmədi onunla danışsın, ya yox? Sonra fikirləşdi ki, niyə danışmasın? İndi hər şeyi açıb demək olar. Borclar qaytarılıb və hər iş öz qaydasındadır, niyə danışmasın?

O, rəfiqəsinə yaxınlaşdı:

– Salam, Janna.

– Xanım... bağışlayın... mən bilmirəm... siz mənə kiminləse dolaşmaq salmışsınız...

– Yox. Mən Matilda Luazeləm.

Rəfiqəsi ah çəkdi:

– Mənim yazıq Matildam, sən nə yaman dəyişibsen?!

– Elədir. Səndən ayrıldıqdan sonra mənim başım çox belələr çəkdi. Yaman xərcə düşdük, özü də hamısı sənə ucubmuşdu.

– Mənim ucubmuşdum? Bu necə ola bilər?

– Mən nazirliyə bala gedəndə verdiyin brilyant boyunbağı yadırdımı?

– Yadırdır. Nə olsun ki?

– Məsələ belədir: mən onu itirmişdim.

– Nəccə? Sən ki, onu mənə qaytardın?

– Mən sənə başqasını, lap sən verdiyinə oxşayan boyunbağımı qaytardım. Düz on il borclarımızı ödəməli olduq. Bilirsənmi, yaman əziyyət çəkdik. Axı bizim heç nəyimiz yox idi. İndi şükür Allaha, borcları qaytarmışdıq, elə bil çiyimizdən ağır yük götürülüb.

Xanım Forestye elə bil yerində mıxlanıb qaldı:

– Deyirsən, mənim boyunbağımın əvəzinə təzəsinə aldınız?

– Bəli. Sən heç nə başa düşmədin? Boyunbağılar bir-birinə yaman oxşayırdı.

Xanım Luazel şadyanalıq və üreyaçıqlıqla gülümsündü.

Xanım Forestye isə həyəcanla rəfiqəsinin əlindən yapışdı:

– Ay mənim yazıq Matildam! Mənim sənə verdiyim boyunbağımın brilyantları saxta idi! Onun qiyməti ən çoxu beşcə yüz frank olardı.

QƏBİRBAZLAR

Beş dost təzəcə nahar edib qurtarmışdılar. Beşi də yüksək cəmiyyətə mənsub, varlı adamlardı; üçü evlənmişdi, ikisi hələ subaydı. Dostlar hər ay görüşür, gənclik illərini yada salırdılar. Nahardan sonra gecə saat ikiyə qədər söhbət edirdilər. Onlar əvvəlki kimi səmimi idilər, birlikdə vaxtları xoş keçirdi, bir yere toplaşdıqları axşamları ömürlərinin ən yaxşı çağı hesab edirdilər. Hər şeydən danışurdular, parisiləri maraqlandıran, əyləndirən hər şeydən.

Bütün başqa salonların əksəriyyətində olduğu kimi, onlar da səhər qəzetlərindəki yazılardan başlayıb, söhbəti uzadırdılar.

Aralarındakı ən məzəli adam Jozef de Bardon idi. O subaydı. Sözü əsil mənasında parisli idi, macəranı sevirdi. Jozefə əxlaqsız, pozğun demək olmazdı. Qırx yaşı ancaq olardı.

O, əsil cəmiyyət adamı idi, xeyirxahlıqda tayı-bərabəri tapılmazdı, dahi olmasa da, ağıllı idi, çox dərin biliyi olmasa da, hər sahədən məlumatı vardı, adam arif olmasa da, çox şeyi duyurdu. O gördüyü, eşitdiyi, şahidi olduğu hadisələri, öz macərələrini məzəli, bəzən də fəlsəfi roman dili ilə danışdı, bütün şəhərdə ağıllı bir adam kimi şöhrət qazanmışdı. Bütün məclislərdə masabəyi o idi. Hər dəfə yeni bir əhvalat danışmalı idi, buna hamı öyrəşmişdi. Ətrafındakıların xahişini gözləmədən özü danışmağa başlayırdı.

Harada olsa özünü öz evindəki kimi hiss edirdi. Masaya dirsəklənir, rahat-rahət papiros çəkirdi. Boş qabının yanında yarımçıq şampan qədəhi olurdu, papiros tüstüsü ilə dolu və ətirli qəhvə məclislərində özünü sərbəst aparırdı. Bəzi adamlar öz evlərində, dindar minbərdə, balıq suda özlərini sərbəst aparırlar, o isə hər yerdə sərbəst idi.

Jozef qullablarına ara verib dedi:

– Bir az əvvəl başıma qəribə bir macərə gəlib.

Az qala hamı bir səsle dedi:

– Danışın!

– Məmnuniyyətlə. Bilirsiniz ki, mən Parisdə çox gəzirəm, bəzək-düzək həvəskarları gəzə-gəzə vitrinlərə baxan kimi mən də bütün günü adamlara, yoldan keçənlərə, baş verən hadisələrə baxıram.

Sentyabrın ortalarında hava çox yaxşı idi. Bir gün günortadan sonra evdən çıxdım, heç özüm də bilmirdim ki, hara getməliyəm. Adam həmişə fikrində saxlayır ki, qəşəng qadınlardan birinə baş çəkmək olar. Fikirləşirsən, xəyalən onları müqayisə edirsən, hansının daha cazibədar, daha yaraşlıq olduğunu götür-qoy edirsən, axırda gününün necə keçməsindən asılı olaraq bir qərara gəlirsən. Amma günəşli günlərdə, hava isti olanda çox vaxt adam heç kəsə qonaq getmək istəmir.

Gün çıxmışdı, hava çox isti idi. Damağıma bir siqar qoyub veyil-veyil bulvarda gəzinirdim. Sonra ağıma gəldi ki, gəzə-gəzə gedim Monmartr qəbiristanlığına, bir az da orada gəzinim.

Qəbiristanlıqdan xoşum gəlir, orada istirahət edirəm. Melanxolik bir əhval-ruhiyyədə oluram – buna ehtiyacım var. Həm də qəbiristanlıqda gözəl dostlarımız var, onları daha görə bilmirik, hərdən onlara baş çəkirəm.

Monmartr qəbiristanlığında bir məhəbbətim: məni çox incitmiş, çox narahat etmiş bir məşuqəm var. Xırdaca, gözəl bir qadıncı, onun xatirəsi mənə əzab verir, çox təəssüf edirəm... ürəkdən təəssüflənirəm. Gedib qəbrinin önündə xeyala dalıram. Özü daha yoxdur.

Qəbiristanlıqları həm də ona görə sevirəm ki, onlar əcaib bir həyatla yaşayan, tükürpədən şəhərlərdir. Bircə fikir verin, bu balaca yerdə nə qədər ölü var. Parisin hər nəslinin nümayəndələrinə rast gələrsən. Hamısı öz kahalarında həmişəlik gizlənilər. Hərəsinin üstünə daş parçası, yaxud xaç qoyulub, daha heç nə istəmirlər. Amma sağ qalmış səfəhlər görün, nə qədər yer tutublar, yenə gözləri doymur.

Qəbiristanlıqda muzey əşyaları qədər maraqlı abidələr var. Kavenyakın qəbrini görəndə xeyala dalıram, sözün doğrusu, mən hələ Jan Qujonun şah əsəri ilə – Lui de Brezenin Ruan kilsəsinin yeraltı məbəbində qoyulmuş “cəsədi” ilə müqayisə etmirəm. İndi modern və realist adlandırdığımız sənət əsərlərinin hamısı onların əsasında yaranır, cənablar, hazırda qəbirlər üzərinə həkk olunan əkslərin ən dəhşətli – can verən, ölən bir insana daha çox oxşayan Lui de Brezenin abidəsidir. Monmartr qəbiristanlığında, Bodenin heykəlinə baxanda adam heyran qalır, çox qəşəng və böyük heykəldir. Qotyenin də, Mürjenin də heykəlləri gözəldir. Keçən dəfə Mürjenin abidəsi önündə ucuz, sarı çiçəklərdən düzəldilmiş bir əklil

vardı, görəsən, onu kim gətiribmiş? Bəlkə buralarda yaşayan, əldən düşmüş xidmətçi qadınlardan biri onu yad edib? Bu gözəl heykəli Milc işləyib. Amma baxımsızlıqdan korlanır, çirk içərisindədir. Gəncliyə mahnılar de, Mürje!

Mən Monmartr qəbiristanlığına girdim. Qüسسəyə qerq oldum, bu elə bir qüسسə idi ki, əzab vermir, əhvalı yaxşı olanda adamda hətta belə bir fikir də oyadır:

“Bura pis yer deyil, amma hələ vaxtım çatmayıb...”

Payızın gəldiyini, yarpaqların xəzan olduğunu, günəşin zəiflədiyini, yorğunluğunu, saraldığını xəbər verən nem, ilıq hava, tənhahıq hissənə, insan ölümünün abidəsi olan bu sükuta şairənə bir boya vurur.

Mən yavaş-yavaş qəbiristanlıq xiyabanlarında gəzinirdim. Burada qonşular qonşuluq etmirlər, tək yatırlar, qezet də oxumurlar. Qəbirlərin üzərindəki yazıları oxumağa başladım. Dünyada bundan maraqlı nə var ki?

Heç vaxt Labış, yaxud Meyaq məni qəbir yazılarını oxuyarkən güldüyüm qəder güldürməyiblər. Mərmər lövhəciklərin və xacların üzərindəki bu yazılar Pol de Kokun əsərlərindən də məzəlidir. Ölənlərin qohumları burada öz qüссələrini, itirdikləri adam üçün xoş niyyətlərini həkk ediblər, hətta ölüb onlara qovuşmağı da arzulayıblar – ay yalançılar!

Bu qəbiristanlığın iri sərvi ağacları və unudulmuş köhnə hissəsindən daha çox xoşum gəlir. Bura ölümlərin köhnə məhəlləsidir, az sonra təzə məhəlləyə çevriləcək insan cəsədlərindən şirə çəkib böyümüş ağaclar qırılacaq, yerində üstü mərmər lövhəlikli yeni qəbirlər salınacaq.

Fikrimi dağıtmaq üçün gəzindiyim vaxt hiss etdim ki, darıxacağam; gerek balaca rəfiqəmin qəbrinə baş çəkəm, ona öz etibarımı bildirəm. Qəbrin yanına çatanda ürəyim bir az sıxıldı. Mənim zavallı sevgilim, o elə gözəl, elə mehriban, elə ağ, elə təravətli idi ki... bəs indi... qəbri açsaq görərsən ki...

Dəmir çərçivəyə söykənib lap astadan ona öz dərdimi söylədim, şübhə yox ki, heç nə eşitmədi. Aralanıb getmək istəyəndə qonşu qəbrin önündə diz çökmüş qara paltarlı, yasa batmış bir qadın gördüm. Onun zərif şalının arasından qara örtüyünün altından

gözəl, ağ sifəti, günəş şüaları kimi işıq saçan sarışın saçları görürdü. Mən dayandım.

Yəqin qadının dərdi dözülməz idi. Üzünü əllərilə örtüb, heykəl kimi donub qalmışdı. Gözlərinə çökmüş qaranlıq onu dərd aləminə, xatirələr dünyasına aparmışdı, elə bil ölmüş əzizinin dərindən özü də ölmüşdü. Sonra duydu ki, o ağlamağa başlayır, çünki çiyinləri silkələnirdi.

Əvvəlcə astadan ağlayırdı, sonra boynunu və çiyinlərini əsdirə-əsdirə ucadan ağladı. Birdən gözlərini açdı, göz yaşlarının arasından ürək baxışlarla ətrafına nəzər saldı, elə bil qorxulu bir yuxudan ayılmışdı. Mənim ona baxdığımı görüb azacıq utandı, yenidən üzünü əlləri ilə örtüdü. Hönkürtüləri azaldı, başı yavaş-yavaş qəbrə tərəf əyildi. Alnını qəbrə söykədi, şalı qəbrin ağ küncələrini örtüdü. O inildəyirdi. Sonra taqətsizləşdi, üzünü qəbrə söykəyib qaldı, huşunu itirdi.

Mən ona tərəf qaçdım, əllərini əlimə alıb ovdum, göz qapaqlarını üfürdüm ki, ayılsın. Eyni zamanda qəbrin üstündəki yazını oxudum. Yazı çox sadə idi: "Burada dəniz piyada qoşunu kapitan Lui-Teodor Korrel dəfn edilib. Tonkində düşmən tərəfindən öldürülüb. Ona dua oxuyun".

Mərhum bir neçə il əvvəl ölmüş. Gözlərim yaşardı, qadını ayılmaq üçün ciddi-cəhd göstərdim. Məqsədimə nail oldum, o ayıldı. Mən bərk həyəcanlanmışdım, özünüz bilirsiniz ki, pis adam deyiləm, özüm də cavanam, heç qırx yaşım yoxdur. Onun ilk baxışından anladım ki, nəzakətli qadındır, mənə təşəkkür edəcək. Belə də oldu. Gözləri yenidən yaşla doldu, hıçqıra-hıçqıra mənə öz taleyindən və zabitin Tonkində həlak olmasından danışdı. Evləndikləri gündən birçə il keçibmiş, əri onu sevib evlənibmiş, qadın atadan da, anadan da yetim qalıbmış, cəhizi çox deyilmiş.

Mən onu ovundurdu, ürək-dirək verdim, qolundan tutub ayağa qaldırdım. Sonra dedim:

– Burada qalmayın, gedək.

O mızıldandı:

– Getməyə halım qalmayıb.

– Mən sizə kömək edəyəm.

– Sağ olun, cənab, xeyirxah adamsınız. Siz də qəbir üstünə gəlmisiniz?

– Bəli, xanım.

– Qadındır?

– Bəli, xanım.

– Arvadınızdır?

– Rəfiqəmdir.

– Adam rəfiqəsini də arvadı qədər sevmə bilər, ehtirasın hüdudu yoxdur.

– Elədir, xanım.

Biz birlikdə yola düzəldik, o mənə söykənmişdi. Mən də onu elə tutmuşdum ki, az qala ayaqları yerdən üzülürdü. Qəbiristanlıqdan çıxanda zəif səsle dilləndi:

– Qorxuram əhvalım pisləşə.

– Bəlkə, qəhvəxanalardan birinə girək, bir şey içmək istəyirsinizmi?

– Bəli, cənab.

Yaxınlıqda gözümə bir restoran dəydi, belə restoranlarda mərhumların dostları mərasimlərinə sona çatmasını bayram edirdilər. Restorana daxil olduq. Mən ona bir stəkan qaynar çay içirdim, deyəsən, əhvalı yaxşılaşdı. Dodaqlarında azacıq sezilən bir təbəssüm parladı. Sonra mənə özü barədə danışmağa başladı. Deyirdi ki, həyatda tənha olmaq, gecə də, gündüz də evdə tək qalmaq, daha heç kəsə məhrəm olmamaq, mehribanlıq görməmək adama əzab verir, adam qüssədən boğulur.

Səmimi söhbətə oxşayırdı. O, gözəl danışdı. Mən heyran olmuşdum. Qadın çox gənc idi, iyirmi yaşına ancaq olardı. Mən onu tərifləyib xoş sözlər dedim, razılıqla təşəkkür elədi. Vaxt keçirdi, təklif elədim ki, onu faytonla evlərinə aparım. Razı oldu. Faytonda elə mehriban oturmuşdu ki, çiyinlərimiz bir-birinə yapışmışdı, bədənlərimizin hərərəti paltarlarımızdan süzülüb qarışırdı. Dünyada bundan təsirli nə var ki?

Fayton evə çatanda o zəif səsle dedi:

– Pülləkəni tək qalxmağa halım qalmayıb, özü də dördüncü mərtəbədə oluram. Siz mənə çox yaxşılıq etmişsiniz, bəlkə mənzilimə qalxınca da kömək edəsiniz?

Mən tələsik razılaşdım. O, yavaş-yavaş qalxırdı, tövşüyürdü. Qapının qabağına çatanda dedi:

– Keçin bir az öyləşin, nəfəsimi dərib sizə təşəkkür eləmək istəyirəm.

Lənət şeytana, keçdim içəri. Onun mənzili yaxşı idi, bir az kasıb görünürdü, amma səliqəsinə söz ola bilməzdi.

Biz balaca bir divanın üstündə yanaşı oturduq, o yenə öz tənhalığından danışmağa başladı.

Zəng çalıb xidmətçisini çağırdı ki, mənə içmək üçün bir şey gətirsin. Xidmətçi görünmədi. Mən hiss elədim ki, onun xidmətçisi yalnız səhərlər evdə olur, sevindim. Belə xidmətçilər ancaq evçiyi yığışdırır, bazarlıq edir, sonra gedirlər.

O, şlyapasını çıxartdı. Mavi gözlərini mənə zilləyəndə gördüm ki, doğrudan da, gözəldir. Baxışı da gözəldi – mənə qərribə bir arzu oyatdı, özümü arzuma təslim etdim. Onu qollarım arasına aldım, qəfildən yumulmuş gözlərindən öpməyə başladım... öpdüm... Çox öpdüm... o qədər öpdüm ki...

O müqavimət göstərir, mənə itələmək istəyir və tez-tez deyirdi:

– Qurtarın görək... qurtarın... yaxşı, qurtarın.

Görəsən, o nə demək istəyirdi? Belə hallarda “qurtarmaq” sözünün bir neçə mənası olur. Onu susdurmaq üçün gözlərindən əl çəkib dodaqlarından öpdüm, beləliklə, “qurtarmaq” sözünə özüm istədiyim mənanı verdim. O çox müqavimət göstərmədi. Tonkində öldürülmüş kapitanın xatirəsini təhqir eləyəndən sonra bir-birimizə nəzər salanda onun baxışında yorğunluq, eyni zamanda dözümlü və mehribanlıq duyduq, narahatlıq yoxa çıxdı.

Mən də alicənab, iltifatlı və mehriban olmağa çalışdım. Bir saata yaxın söhbət eləyəndən sonra soruşdum:

– Siz harada nahar edirsiniz?

– Yaxınlıqdakı balaca bir restoranda.

– Tək?

– Əlbəttə.

– Bəlkə mənimlə nahar edəsiniz?

– Harada?

– Bulvardakı yaxşı restoranların birində.

O bir az tərəddüd elədi. Mən əl çəkmədim.

Axırda:

– Mən yaman darıxıram... çox darıxıram, – deyərək özünə haqq qazandıraraq güzəştə getdi. Sonra əlavə elədi. – Görək elə don geyəm ki tünd qara olmasın.

O yataq otağına keçdi.

Otaqdan çıxanda görkəmi dəyişmişdi, zərifliyi gözə çarpırdı, boz rəngdə sadə paltar geymişdi. Bu paltarla həm qəbiristanlıqda, həm də şəhərdə görünmək olardı.

Nahar yaxşı keçdi. O şampan şərəbi içdi, qızardı, cana gəldi, sonra birlikdə onun evinə qayıtdıq.

Qəbiristanlıqda yaranmış bu əlaqə üç həftəyə qədər davam elədi. Amma hər şey adamı tənqəd götürür, ələlxüsus qadınlar.

Mən səfərə çıxmağımı bəhanə gətirib ondan ayrıldım. Alicənablıqla ayrıldım. Əvəzində mənə çoxlu təşəkkür elədi. Məndən vəd aldı, and içdirdi ki, qayıdanda onun yanına gələcəyəm; deyəsən, doğrudan da mənə bir az mehr salmışdı.

Başqa qadınlarla eşqbazlıq elədim, az qala bir ay, qəbiristanlıqda düşərək olduğum məhəbbətin səbəbkarını görmədim, görmək həvəsinə düşmədim də. Amma onu unutmurdum da. Onun fikri qərribə bir sirt, psixoloji problem, cavabsız bir tapmaca kimi mənə məşğul edirdi.

Günlərin birində, bilmirəm nədənsə fikirləşdim ki, Monmartır qəbiristanlığına getsəm, onu görürəm. Getdim.

Qəbiristanlıqda çox gəzindim, öz ölümləri ilə əlaqələrini hələ tamam kəsməmiş bir neçə adamdan başqa heç kəsə rast gəlmədim. Tonkində öldürülmüş kapitanın qəbrinə üstündə nə ağlayan vardı, nə çiçək dəstəsi, nə də əklil görünürdü.

Ölümlərin bu böyük şəhərinin başqa bir məhəlləsinə gəlib çıxdım, qəfildən gördüm ki, irəlindəki səki ilə başdan-ayağa qara geyinmiş bir cüt adam gəlir: bir kişi, bir qadın. Aman Allah! Onlar yaxınlaşanda mən qadını tanıdım. Bu həmin qadın idi!

O mənə gəldi, qızardı, yaxından keçəndə yavaşca ona toxundum, o da mənə gözü ilə ötəri bir işarə elədi. Mənası təxminən belə idi: “Mənə tanıyırsınız”, eyni zamanda ikinci bir məna da duyuldu: “Yenə bizə gəlin, əzizim”.

Kişi, görkəmli adama oxşayırdı. Şax qaməti vardı, Fəxri legionun zabiti idi, əlli yaşları olardı.

Qadın ona söykənmişdi, eynilə qəbiristanlıqdan çıxarkən mənə söykəndiyi kimi.

Gedirdim, amma aqlım başımdan çıxmışdı, öz-özümdən nələr gördüyümü, bu qəbiristanlıq ovçusunun hansı nəslə mənsub olduğunu soruşdum. Görəsən, adi bir qızdır mı, yoxsa, arvadının, yaxud məşuqəsinin mehribanlığından məhrum olmuş qəmgin kişiləri qəbir üstündə ovlamağa adət eləmiş bir fahişedir mi? Görəsən, o təkdir? Yoxsa belələri çoxdur? Bəlkə, bu da bir peşədir? Bəlkə, məşhur şəhərlərdə səkilərdə gəzən qadınların qəbiristanlıqda gəzənləri də var? Qəbirbazlar? Bəlkə, qəbir üstündə yada salınan ehtiras qığılcımlarından istifadə etmək fikri, bu dərin fəlsəfə təkcə onun ağılna gəlib?

Fikirləşirəm ki, görəsən, o həmin gün kimin dul qadını sayılırmış?

BİR YAZ AXŞAMINDA

Janna öz xalası oğlu Jaka ərə gedirdi. Onlar bir-birlərini uşaqlıqdan tanıyırdılar, ona görə də onların məhəbbəti kübar mühitində qəbul olunmuş qaydalardan, zahiri utancaqlıq əlamətlərindən uzaq idi. Onlar bir yerdə böyümüş və tərbiyə almışdılar və heç ağıllarına gəlmirdi ki, bir-birlərini sevirlər. Bir az nazlı-qəmzəli olan bu cavan qız öz xalası oğlunu hətta hərdən cinləndirirdi də. Qız onun gözəl-göyçək olduğunu bilir, hər dəfə rastlaşanda ürəkdən onu öpürdü, ancaq bu öpüşdən heç vaxt titrəmədi, onun bədənini təcavüzə qədər gizilti bürümürdü.

Jak isə heç nə ağılna gətirmir, “mənim xalam qızı çox mehriban, qəşəng qızdır”, – deyər düşünür və ona kişilərin gözəl qızlara bəslədiyi adi mehribanlıq hissi ilə yanaşırdı. Bundan o yana onun ağılna heç nə gəlmirdi.

Amma bir dəfə Janna təsadüfən anasının xalasına (qarınmış xalası Lizona yox, Albertaya) dediyi bu sözləri eşitdi:

– Səni inandırırım ki, bu uşaqlar bir-birlərini sevcəklər. Onların hərəkətləri bunu aşkarca göstərir. Mənə elə gəlir ki, Jak elə əsil mənim axtardığım kürekəndir.

Bundan sonra Janna öz xalası oğluna pərəstiş eləməyə başladı. Onu görəndə qızardı, Jak əlindən tutanda əlləri əsdi, baxışları çarpazlaşanda gözlerini yerə dikdi, bəzən nazlanaraq özünü öpdürməyə çalışdı və nəhayət, qızın bütün bu hərəkətlərini oğlan başa düşdü. O, hər şeyi anladı və özündən razı halda, hərəkətlə qızı qucaqladı və qulağına pıçıldadı: “Sevirəm, səni sevirəm”.

Elə o gündən şirin-şirin söhbət etməyə, öz məhəbbətlərini bildirmək üçün lazım olan bütün incəliklərə əl atmağa başladılar. Onlar balacalıqdan bir-birlərinə isinişdikləri üçün indi heç nədən çəkinmədən, sıxılıb utanmadan bir-birlərini oxşayıb nazlandılar. Jak yemək otağında üç qarının, üç bacının, öz anasının, Jannanın anasının və xalası Lizonun gözü qabağında nişanlısını öpməyə başladı. Onlar bütün günü meşədə, kiçik çayın sahilində, çöl çiçəklərinin

səpələndiyi şehli çəmənlərdə gəzib-dolaşdılar. Onlar pak, təmiz nəvazişlərdən, mehriban oxşamalardan, bir-birinin əlini sıxmaqdan, ehtiraslı baxışlarını uzun müddət bir-birinin üzünə zilləyib baxmaqdan zövq ala-ala səbirsizliklə toylarını gözləyirdilər. Elə bil onların ruhu birləşmişdi, onlar bir-birlərini hərərətə qucaqlayanda hələ özlərinə də o qədər aydın olmayan ehtiraslı bir arzudan titrəyirdilər, dodaqları həyəcanlı bir çağırış gözləyirdi, elə bil pusquda dayanmışdı, səbir edir, vədlər verirdi.

Onlar bəzən bütün günü öz ehtiraslarını cilovlamaqdan yorulmuş halda, ulvi nəvazişlərə qər q olaraq gəzib dolaşırdılar, axşamlar isə anlaşılmaz taqətsizlik onları əldən salırdı, özləri də səbəbini bilmədən dərinə kökslərini ötürürdülər, bilmirdilər ki, bu köks ötürmələrin, ah çəkmələrin səbəbi – gözləməkdən yorulmalarıdır.

Analar və onların bacısı Lizon xala sevişən bu iki gəncin hərəkətlərini böyük bir diqqətlə izləyirdilər. Xüsusən Lizon xala onları görəndə çox mütəəssir olurdu.

Bu balacaboy arvad az danışar, gözə görünməməyə çalışır və səssiz-küysüz dolanardı. O ancaq yemək vaxtı gələr, sonra da həmişə içəridən bağlı olan otağına çökilərdi. Bu mehriban baxışlı, mehriban xasiyyətli bir qarı idi və evdə onu heç kəs saya salmazdı.

Yüksək cəmiyyətdə müəyyən mövqə qazanmış olan iki dul bacı isə Lizona əhəmiyyətsiz bir varlıq kimi baxırdılar. Ona etinasız yanaşır, hörmətsizlik edir və özlərini elə aparırdılar ki, guya bütün bu saymamazlıq qarımış bir qıza hörmətdən irəli gəlirdi. Bu qarımış qız Fransada Beranje öz şeirləri ilə hakim olduğu dövrdə anadan olmuş, ona görə də adını Liza qoymuşdular. Elə ki, gördülər bu qız erə getmir və heç vaxt getməyəcək, onda adını dəyişib Lizon qoydular. İndi o “Lizon xalaya” üstü-başı tərtemiz, təvazökar, hətta öz qohumlarından belə utanan həyalı bir qarıya çevrilmişdi. Bu qarını sevirdilər, ona isinişmişdilər, həm də onu ürəkli ağrıya-ağrıya xeyirxah bir laqeydliklə sevirdilər.

Cavanlar heç vaxt onunla salamlaşmaq üçün yuxarı, onun yanına çıxmırdılar. Onun yanına ancaq qulluqçu qız çıxırdı. Lizon xala lazım olanda onu aşağı çağırırdılar. Bu yazaq arvadın yeknəsəq həyatının keçdiyi otağın harada olmasını heç düz-əməlli bilən yox idi. Qarı heç kimə lazım deyildi. O olmayanda onu heç yada salıb haqqında danışan da olmurdu.

Lizon bütün ömrü boyu hətta ən yaxın adamların diqqətini belə cəlb etməyən, onlara yad olan, hətta öləndən sonra belə yeri görünməyən, hər gün gördüyü adamların qəlbində özünə yer tuta bilməyən, onlara qaynayıb qarışmağı bacarmayan, onların rəğbətini qazana bilməyən bir varlıq idi.

O, həmişə tələsik, xırdaca addımlarla addımlayar. heç vaxt səs salmaz, heç vaxt heç nəyə toxunmazdı, elə bil toxunduğu şeylərə öyrətmişdi ki, səs salmasınlar, elə bil onun əlləri yumşaq pambıqdan idi, nəyə toxunurdusa səs çıxmırdı. “Lizon xala” sözü “Şəkərqabı”, ya da “Qohvədan” sözü kimi işlədilər və cansız bir şey xatırladardı.

Lut adlı it şübhəsiz daha çox yada düşür, bir canlı kimi diqqət mərkəzində dayanırdı. Onu həmişə özizləyir. “Öziz Lut, sevimli Lut, balaca Lut”, – deyər oxşayırdılar. Ögər onun başına bir iş gəlsə, şübhəsiz, daha çox gözyaşı axıdardılar.

Xalauşaqlarının toyu mayın axırında olmalı idi. Cavanlar əl-ələ verərək, gözlərini bir-birindən çəkmədən, fikrən də, ruhən də qaynayıb qarışaraq yaşayırdılar. Bu il gec gələn, gecələr azacıq şaxtalarla keçən, səhərlər isə hər yərə qırov səpən, tez-tez dəyişib soyuyan yaz, birdən-birə özünü bütün gücü ilə göstərirdi.

Dumanlı olsa da, isti keçən bir neçə gündən sonra torpaq dərhal oyandı, ağacların, möcüzə olmuş kimi, yarpaqları açıldı, hər yeri təzəcə açılan güllərin, çonçələrin adamı məst edən, zərif ətri büürdü.

Sonra bir dəfə, günortadan sonra göyün üzündəki bütün buludları dağıdaraq, qalib günəş göründü və çölləri nura qər q etdi. Onun şadlıq gətirən işığı hər yərə səpələndi, hər şeyə nüfuz etdi, bitkilərə, heyvanlara can verdi, insanların qəlbini həyat eşiqləri ilə doldurdu. Quşlar qanadlarını çırpıb, çonçələrini şaqquldada-şaqquldada oxumağa, bir-birlərini çağıraraq sevimləməyə başladılar. Xoşbəxtliyin məstədicisi təsirindən, meşələrin adamı qıcıqlandıran ətrinin oyatdığı, yeni duyğulardan həyəcanlanaraq Janna ilə Jak utana-utana, bir-birindən ayrılmağa cəsarət etmədən bütün günü qəsrin darvazası yanndakı skamyada oturub, özlərini itirmiş halda qarşıdakı gölə, orada bir-birini qovan iri quşlarına baxırdılar.

Axşamlar onlar özlərini daha sərbəst hiss edirdilər. Nahardan sonra onların anaları otaqda oturub, çirağın saldıdığı dəyirmi işıq altında piket oynayırdılar, Lizon xala isə kasıblar üçün corab toxuyurdu. Cavanlar qonaq otağının açıq pəncərəsi qabağında oturub sakitcə söhbət edirdilər.

Gölün o üzündə böyük bir meşə üfəqə qədər uzanıb gedirdi. Birdən uca ağacların tənə yarpaqları arasından ay boylandı. Ayın çöhrəsini örtən və onun yuvarlaq səthinə yapışmış kimi görünən yarpaqların arasından yavaş-yavaş yuxarı qalxdı, ulduzları solğunlaşdırdı, xəyalpərvər, şairlər və sevgililər üçün əziz olan, insanların qəlbini şirin xəyallar, arzularla dolduran solğun ziyasını kainatın üstünə səpələdi.

Cavanlar əvvəlcə aya tamaşa etdilər, sonra gecənin füsunkar gözəlliyi, ayın ziyası altında parıldayan kollar, çiçəkli yaşılıqlar onları özünə cəlb etdi, onlar sakitcə evdən çıxdılar, gölə qədər uzanan və qaranlıqda parıldayan çəmənliyin yaxasıboyu gəzişməyə başladılar.

Bacılar dörd əl piket oynadılar və gördülər ki, yuxuları gəlir, oyunu dayandırıb yatmağa hazırlaşdılar.

– Uşaqları çağırmaq lazımdır, – deyə onlardan biri dilləndi.

O biri isə solğun üfəqə və asta-asta gəzişən iki kölgəyə baxıb etiraz etdi:

– Dəymə, qoy gəzsinlər, hava gözəldir. Lizon onları gözləyər. Elə deyilmi, Lizon?

Qarımış qız gözlərini qaldırıb, ürək baxışlarla onları süzdü və qorxa-qorxa cavab verdi:

– Əlbəttə, mən onları gözləyəyəm.

Və bacılar öz otaqlarına getdilər.

Onlar gedəndən sonra Lizon xala əlindəki işi yarımçıq qoydu, yumağı, iynələri kreslonun üstünə atdı və pəncərənin öz taxtasına söykənərək, gecənin gözəlliyinə tamaşa etdi.

Sevgililər yorulmadan çəmənlikdən evin pılləkənlərinə və evin yanından çəmənliyə qədər gedib gəlirdilər. Onlar əl-ələ tutaraq hər şeyi unutmuş və onları əhatə edən bu şəriyyəyə qaynayıb-qarımışdılar. Birdən Janna dördkünc pəncərənin işığında dayanan qarımış qızı gördü:

– Bir ora bax, – dedi, – görürsənmi, Lizon xala bizə baxır.

Jak başını qaldırdı:

– Elədir, – dedi, – Lizon xala bizə baxır.

Onlar eşqdən məst olmuş halda, asta-asta gəzinmələrində davam etdilər.

Ota şəh düşmüşdü. Cavanlar ayaqlarını vuranda diksindilər.

– Qayıdaq evə, – deyə Janna dilləndi.

Və onlar geri qayıtdılar.

Onlar evə gələndə Lizon xala əvvəlki kimi başını aşağı salıb öz işini görürdü, onun arıq barmaqları elə bil yorğunluqdan titrəyirdi. Janna ona yaxınlaşdı.

– Xala, biz getdik yatmağa.

Qarımış qız gözlərini qaldırdı. Onun gözləri qızarmışdı. Elə bil ağlamışdı. Jak və nişanlısı buna əhəmiyyət vermədilər. Ancaq cavan oğlan gördü ki, nişanlısının çəkmələri şəhə batıb. Həyəcanlandı və qayğıkeçliklə soruşdu:

– Sənin qəşəng, pənbə ayaqcığızların üşümür ki?

Birdən Lizon xalanın barmaqları titrədi, toxuduğu corab əlindən düşdü, yumaq döşəmənin üstü ilə dığırlandı və o əlləri ilə üzünü örtüb hıçqırmağa başladı.

Cavanlar onun yanına qaçdılar. Bu haldan özünü itirmiş Janna xalasının qabağında diz çökdü, onun əllərini üzündən götürdü və soruşmağa başladı:

– Lizon xala, sənə nə oldu? Sənə nə oldu, Lizon xala?

Yazıq qarı, dərindən acı alma kimi büzüşərək, hıçqıra-hıçqıra, gözyaşı içində cavab verdi:

– O... O səndən soruşdu ki “sənin qəşəng, pənbə ayaqcığızların üşümədi ki?” Heç kəs, heç vaxt... heç vaxt... mənə bu cür söz deməyib! Heç vaxt! Heç vaxt!

KƏNDƏ SƏFƏR

Beş aydan bəri Dufurlar ailəsi xanım Dufur Petronilin ad günündə Paris ətrafındakı mənzərəli yerlərdən birində nahar etməyi qərara almışdı. Səfəri çoxdan, səbirsizliklə gözləyirdilər, təyin olunmuş günün səhəri hamı erkən qalxmışdı.

Cənab Dufur süd satanın arabasını kirayə götürmüşdü, özü sürürdü. Araba iki təkərli idi, tərtemizdi. Üst örtüyü dəmir dayağın üzərinə bərkidilmişdi, yanları pərdəli idi, amma pərdələri yığılmışdılar ki, ətraf yaxşı görünsün. Təkcə arxa tərəfin pərdəsi yığılmamışdı. Bayraq kimi yellənirdi.

Arvad ərinin yanında oturmuşdu, qırmızımtıl ipek don geymişdi, gözləri gülürdü. Arxada iki kətilin üstündə qoca nənə və gənc bir qız oturmuşdu. Ortada sarı bir oğlan başı da görünürdü. Kətil olmadığından o, arabanın ortasında qıçlarını qatlayıb oturmuşdu, təkcə başı görünürdü.

Şan-Elize prospekti ilə gedib, Mayyo qapısını keçəndən sonra ətrafa tamaşa etməyə başladılar.

Nöyi körpüsünə çatanda cənab Dufur dilləndi:

– Axır ki, kənd yerinə çatdıq.

Onun bu xəbərdarlığından sonra arvadı məmnun-məmnun təbiətə tamaşa etməyə qurşandı.

Kurbövua meydanında getdikcə genişlənən üfuku görüb sevindilər. Orada, sağda zəng qülləsi göyə ucalan Arjantöy qəsəbəsi, yuxarı tərəfdə Sanua təpələri və Mulən d'Orjemon görünürdü. Solda Marli su kəməri səhər günəşinin işığında bərq vururdu. Uzaqdan Sen Jermen təpəsi gözə çarpırdı. Qarşıdakı şumlanmış torpaqlardan bilinirdi ki, Yeni Korley qalası yaxınlıqdadır. Lap uzaqda, kəndlərin və tarlaların arxasında dumana bürünmüş bir yaşıllıq, meşə görünürdü.

Günəş yandımağa başlayırdı, toz qalxıb arabadakıların gözüne dolurdu. Yol çıpaq, çirkli və üfunətli bir kəndin ortasından keçirdi. Kəndə elə bil cüzam düşmüşdü, evləri də çürüdüb dağıtmışdı. Hər tərəfdə tərk edilmiş, dağıdılmış evlərin qəfəsəsi, yaxud pulsuzluq

üzündən tikilib başa çatdırılmamış daxmaların çıpaq, damsız divarları görünürdü.

Hərdən uzaqlarda, çöldə uca fabrik bacaları gözə çarpırdı, elə bil onlar bu çürük torpağın yeganə bitkiləri idi. Burada bahar günləri neftin, müxtəlif süxurların iyini başqa, daha murdar bir iyə qarışdırıb ətrafa yayırdı.

Nəhayət, Sena çayını ikinci dəfə keçdilər; körpünün üstündə hamı çayın gözəlliyinə tamaşa edirdi. Çay günəş şüalarının altında bərq vururdu, sanki su buxarlanıb çayın üzərində seyrək bir duman əmələ gətirmişdi. Adam ləzzət alırdı, hava təmiz idi. Havaya nə zavodların tüstüsü, nə də zibilliklərdən gələn üfunət qarışmışdı.

Yol keçənlərin birindən bu yerin adını soruşdular, dedi ki, bura Bezondur.

Cənab Dufur arabanı saxladı, yeməxananın üstündəki qarışıq yazını oxudu: “Pulən restoranı. Xörəklər balıqdan və ətədən hazırlanmışdır. İstirahət otaqları, bağça və yelləncəklər”.

– Hə, necədir, Dufur xanım, xoşuna gəlirmi? Bir qərara gələcəksən, ya yox?

Yazını arvad da oxudu: “Pulən restoranı. Xörəklər balıqdan və ətədən hazırlanmışdır. İstirahət otaqları, bağça və yelləncəklər”. Xanım xeyli dayanıb evə baxdı.

Ev yol kənarında tikilmiş kənd meyxanası idi, yaxşı ağardılmışdı. Açıq qapıdan bufetin tənəkə haşiyəsi görünürdü, bufetin qarşısında iki fəhlə baş-baş verib vaxtlarını keçirirdilər.

Nəhayət, xanım Dufur qərara gəldi:

– Hə, bura yaxşıdır, – dedi, – tamaşa etməli mənzərə də var.

Arabası meyxananın arasındakı, geniş bağa sürdülər. Bağ, Sena çayına qədər uzanırdı. Hər tərəfi iri ağaclar örtmüşdü.

Arabadan tökülüşdülər. Ər əvvəlcə düşdü, əllərini irəli uzadıb, arvadını qucağına alıb düşürmək istədi. Amma dəmir qoldan asılmış ayaqlıq çox hündürdə idi, xanım Dufur ərinin qolları arasına düşmək üçün bir qıçını sallamalı oldu, qıçının yuxarıları da göründü, incəlikdən nişanə qalmamışdı, budu köklükdən qat-qat idi.

Kənd havasından bir az cuşa gəlmiş cənab Dufur arvadından bir çimdik aldı, sonra onu ağır bir bağlama kimi güc-bəla ilə götürüb yerə qoydu.

Arvad ipək donunun tozunu təmizləmək üçün üst-başını çırpdı, sonra yan-yörəyə tamaşa eləməyə başladı.

Xanımın otuz altı yaşı olardı, kök idi, pis deyildi, üzdən xoşa gəlirdi. Korset belini elə möhkəm sıxırdı ki, tənəfəs olurdu. Sinəsinin yumşaq əti sıxılıb yuxarıya lap buxağına qalxmışdı.

Qız əlini atasının çiyinə qoyub heç kəsin köməyini gözləmədən çevikliklə yerə atıldı. Sarısaç oğlan ayaqlarını arabanın təkərinə qoyub yerə düşdü. Sonra o, nənəni düşürməkdə cənab Düfura kömək elədi.

Atı arabadan açıb bir ağaca bağladılar. Arabanın qolları yerə dirəndi, arxası yuxarı qalxdı. Kişilər pəncəklerini çıxarıb əllərini bir vedrə suda yudular, sonra yelləncəklərdə əyləşmiş arvadların yanına qayıtdılar.

Xanım qız Düfur yelləncəkdə tək ayaq üstə durub yellənmək istəyirdi, amma təkən vura bilmirdi. O, on səkkiz, iyirmi yaşlarında gözəl bir qızdı. Belə qadınlara yolda rast gələndə adamın ürəyi çırpınır, gecə yarıya qədər qərribə bir hisslə yaşayırısan, unuda bilmirsən. Boyu uca, beli incə, sağrısı enli idi. Dərisi çəhrayı, gözləri iri, saçları qara idi. Bədəninin ətli olmasını donu bürüzə verirdi. Hər dəfə yelləncəyə təkən verəndə budları daha çox nəzərə çarpırdı.

O, yelləncəyin ipindən bərk-bərk yapışmışdı, sinəsini dik tutmuşdu, təkən vuranda da əsmirdi. Şlyapasını külək qaldıraraq arxaya atmışdı; yelləncək yavaş-yavaş işə düşmüşdü. Hər dəfə qalxanda yaraşlıq qıçları dizə qədər görünürdü, paltarının ətri gülə-gülə ona baxan kişilərin burnuna vururdu. Bu onlara şərab iyi kimi ləzzət verirdi.

Xanım Düfur başqa bir yelləncəkdə oturub incik səslə çağırırdı:
– Sipryən, gəl mənə itələ, gəl mənə yellə Sipryən!

Axır ki, kişi arvadına tərəf getdi, ağır bir işə hazırlanmış kimi, köynəyinin qolunu çirmələdi, sonra güc-bəla ilə arvadını yelləməyə başladı.

Xanım kəndirdən bərk-bərk yapışmışdı, ayaqlarını irəliyə uzatmışdı ki, yerə toxunmasın. Yelləndikcə vəcdə gəlirdi. Hər təkəndə bədəni, donmuş baş-ayaq suyu kimi titrəyirdi. Yelləncək yuxarı qaxdıqca xanım həyəcanlanır və qorxurdu. Hər dəfə cənəndə bərkdən qışqırırdı. Axırda kendin uşaqları qaçıb tamaşaya gəldilər. Xanım aşağıda üz-gözlərini qırışdırıb hırıldaşan bir dəstə dəcəl uşaq gördü.

Xidmətçi qadın gəldi, onlar nahar sifariş elədilər.

– Çay balığı, dovşan əti, salat, bir dəstə desert, – deyən xanım ədə ilə dilləndi.

– İki litr süfrə şərabi və bir şüşə də Bordo şərabi gətirin, – deyənəri içki sifariş elədi.

Qız da əlavə etdi:

– Biz çəmənləkdə nahar edəcəyik.

Qarı isə həyətin pişiyinə vurulmuşdu, onu cürbəcür şirin sözlərlə oxşayıb yanına çağırırdı. Pişik bu mehribanlıqdan xoşhallansa da, çox yaxına gəlmirdi, qarının yan-yörəsində dolanır, ağacların başına fırlanır, quyruğunu dik qaldırır, ağaca sürtünüb qaşınır, ləzzət alır, astaca xoruldayırdı.

Yerdə oturmş sarısaç oğlan qəfildən qışqırdı:

– Bir ora baxın, görün nə gözəl qayıqlardır!

Qayıqlara baxmağa gətdilər. Balaca çardağın altında iki qəşəng qayıq asılmışdı. Qayıqlar zövqlə düzəldilmişdi, yanaşı durmuş bir cüt ucaboy qıza oxşayırdı: uzun, ensiz və yaraşlıq idilər. Onlara baxanda gözəl axşamçağında, yaxud yay səhərində suda üzmək, çiçəyə qorq olmuş sahil boyu, suya sallanan budaqların arası ilə, mavi ox kimi uçan su quşlarının arxasınca üzmək istəyirsən.

Bütün ailə həsədlə qayıqlara baxırdı. Cənab Düfur onları təriflədi:

– Hə, bax, bunlara qayıq deyərəm.

O, qayıqları usta gözü ilə yoxlayırdı. Deyirdi ki, cavanlığında o da qayıq sürürmüş. Avarları göstərərək lovğalanırdı ki, avarları əlinə aldımı, qurtardı, heç kəs onunla bacarmazmış. Əvvəllər Juanvildə neçə-neçə ingilisi yarı yolda qoyubmuş. Sonra o, avarlar bərkidilən çıxıntıları göstərərək, onların “dama” adlandırıldığını söylədi; dedi ki, qayıqçılar “dama”ları hər ehtimala qarşı özləri ilə gəzdirdilər. O danışdıqca özündən çıxır, yanındakılarla mərəc eləmək istəyirdi ki, belə bir qayıqla tələsmədən saatda altı lyö¹ üzə bilər.

– Yemək hazırdır, – deyən xidmətçi çardağın altındakılara xəbər elədi.

Onlar həyəətə tələsdilər. Xanım Düfurun xoyalən sevdiyi ən gözəl yerdə iki nəfər gənc oturub nahar edirdi. Onlar dənizçi köynəyi geymişdilər, yaqın qayıqların sahibləri idilər.

¹ Lyö – Fransada təqribən 4,5 km-ə bərabər qədim uzunluq ölçüsüdür.

Oğlanlar alçaq stulların üstündə yayxanmışdılar. Üzləri gündən qaralmışdı, əyinlərində nazik mayka vardı. Çılpaq qolları dəmirçi qolu kimi əzələli idi. Onlar canlı idilər. Ancaq hər hərəkətlərində incəlik vardı. Hiss olunurdu ki, idmançıdırlar, əzələləri ağır və yek-nəsəq əməkdən yaranmış fəhlə əzələsinə oxşamırdı.

Onlar xanımı görəndə bir-birinə baxıb gülmüşədilər, qızı görəndə isə biri dedi:

– Gəl, yerimizi onlara verək, tanışlıq üçün imkan yaranar.

O birisi həmin dəqiqə yarıqırmızı, yarıqara papağını əlinə alıb ayağa qalxdı və bağda gün dəyməyən bu yeganə yeri qadınlara təklif elədi. Qadınlar uzun-uzadı təşəkkürdən sonra təklifi qəbul elədilər, kəndi daha yaxından duymaq üçün çəmənlərdə oturdular, nə masa istədilər, nə də stul.

Oğlanlar qablarını bir kənara aparıb, naharı başa vurdular. Onların tez-tez gözə çarpdıqları çılpaq qolları gənc qızı bir az narahat edirdi. O, üzünü yana çevirir, özünü görməməzliyə vururdu. Xanım Dufur isə gözüaçıqlıq eləyirdi, maraqla, bəlkə də həsədlə tez-tez çevrilib onlara baxırdı: yaqın onların qıvrıqlığını ərinin gizli eybəcərlikləri ilə müqayisə edir, təəssüflənirdi. Xanım Dufur qıçlarını qatlayıb, yerdə oturmuşdu, bədənində qarışqa daraşdığını bəhanə edərək tez-tez ora-burasını qaşıyırdı.

Cənab Dufur bu oğlanların yaxınlıqda olmasına və canfəşanlıq etdiklərinə görə dilxor olmuşdu, hey qurdalanır, yerini rahatlaya bilmirdi. Sarıbaş oğlan isə başını aşağı salıb yeməyə qurşanmışdı.

– Gəzəl havə var, cənab, – deyə kök qadın qayıqçılardan birinə müraciət etdi. Öz yerlərini verdiklərinə görə, xanım onlara dil-ağız eləmək istəyirdi.

– Elədir, xanım, – deyə oğlan cavab verdi. – Siz kəndə tez-tez gəlirsiniz?

– İldə bir, ya da iki dəfə, hava almağa gəlirik, bəs siz necə, cənab?

– Mən hər gecə burada oluram.

– Ah! Yaqın lezzət alırsınız?

– Bəli, xanım.

Sonra o, şairanə sözlərlə gününü necə keçirdiyindən danışdı. Elə danışdı ki, çəmənlə və tarlalardan məhrum olmuş, təbiət həsrəti ilə yaşayan, bütün ili dükanda oturmaqdan bezikmiş bu meşşanların ürəyi sızıldayırdı.

Gənc qız başını qaldırıb maraqla qayıqçı oğlana baxdı. Cənab Dufur axır ki, danışdı:

– Bax, buna həyat deyərəm. – Sonra əlavə elədi: – Bir az da dovşan əti istəyirsənmi, gözəlmi?

– Yox, sağ ol, əzizim.

Xanım yenə üzünü oğlanlara çevirdi, onların çılpaq qollarını göstərib dedi:

– Siz belə üşümürsünüz?

Onların ikisi də güldülər. Bütün günü necə çalışdıqlarından, qantərə batdıqlarından, gecənin qaranlığında necə üzdüklərindən danışib qonşularını heyretə gətirdilər. Sonra yumruqlarını sinələrinə döyüb necə möhkəm olduqlarını göstərdilər. Xanımın əri daha ingilisləri necə ötüb keçdiyindən danışmırdı, oğlanlara dedi:

– Sizin sağlam bədəniniz var.

Gənc qız çevrilib onlara baxırdı. Sarıbaş oğlan şərabi birbaş şüşədən içirdi, qəfildən çeçədi, öskürdü, xanımın qırmızımtıl ipək donunu batırdı. Xanım hirsələndi, ləkələri təmizləmək üçün su istədi.

Hava bərk qızmışdı. Günəşin şüalarında bərq vuran çay elə bil istidən qaynayırdı. Şərab Dufurların başını gicəlləndirdi.

Cənab Dufur bərk hıçqırırdı, jiletinin yaxasını açmış və şalvarının belini boşaltmışdı. Xanım tənənfəs olmuşdu, yavaş-yavaş donunun yaxasını açırdı. Sarıbaş oğlan şən-şən saç pırtlaşmış başını yelləyir, ara vermədən şərab süzüb içirdi. Qarı kefləndiyini duyub özünü sax və təmkinli saxlamağa çalışırdı. Qız isə heç nə bürüzə vermirdi, ancaq gözləri azacıq parıldayırdı, həm də qarabuğdayı yanaqları bir az qızarmışdı.

Qəhvə içib naharı başa vurdular. Oxumaq istədilər. Hərə öz bildiyi mahnını oxudu, qalanları hərarətlə əl çaldılar. Sonra ağır-ağır ayağa qalxdılar. Arvadlar keyləşmişdilər, tənənfəs olmuşdular. Kişilərin ikisi də kefli idi, gimnastika ilə məşğul olmağa başladılar. İkisi də kütləşmiş, üzləri səfeh bir ifadə almışdı. Asma həlqələrdən sallandılar, amma heç biri özünü qaldıra bilmədi. Köynəkləri az qala şalvarlarından çıxıb sallanacaqdı.

Qayıqçılar qayıqları suya salmışdılar, yaxınlaşıb nəzakətlə xanımları çayda gəzməyə dəvət etdilər.

– Cənab Dufur, icazə verirsinizmi? Xahiş edirəm! – deyə Dufurun arvadı həyəcanla soruşdu.

Düfur axan gözlərini arvadına zillədi, heç nə anlamadı. Qayıqçı oğlanlardan biri iki tilov gətirdi. Balıq tutmaq həvəsi kişinin dumanlanmış gözlərinə işıq gətirdi, xırdavatçıların hamısı həvəskar olurlar. O, hər şeylə razılaşdı, gəlib körpünün altında, kölgədə tilov atdı, qıçlarını aşağı sallayıb oturdu.

Sarıbaş oğlan özünü onun yanına verib yuxuya getdi.

Qayıqçılardan biri güzəştə getməli oldu: xanımı öz qayığına götürdü.

– İngilis adasındakı balaca meşəyə gedirik, – deyə dostunu xəbərdar elədi.

O biri qayıq asta-asta üzürdü. Avar çəkən öz sərnəsinə elə aludə olmuşdu ki, başqa heç nə fikirləşə bilmirdi. Qərribə bir həyəcan onu gücdən salmışdı.

Gənc qız avarçının kreslosunda oturmuşdu, qayıqdan, sudan ləzzət alırdı. O heç nə fikirləşmirdi, özünü rahat və sərbəst hiss edirdi, məst olmuşdu. Yanaqları qıpqırmızı idi, tez-tez nəfəs alırdı. Şərabın sərməstliyi ətrafı oda qərq eləmiş, günəşin istisinə qarışmışdı. Qız sahiləki ağacların hər birinə dərin məhəbbətlə baxırdı. Havanın hərərəti onun qanını qaynadır, ürəyində qərribə bir arzu baş qaldırırdı. İstinin qorxusundan heç kəsin görünmədiyini bu kimsəsiz yerdə, suyun üzündə oğlanla tək qalması da qıza qərribə bir həyəcan gətirirdi; özi də oğlan onun gözəlliyinə heyran olduğunu bürüzə verir, baxışları ilə onu öpüşə qərq eləyir, ehtirasdan od tutub yanırdı.

Onlar cəsarət edib danışa bilmədiklərinə görə daha da həyəcanlanırlar, yan-yörəyə tamaşa edirdilər. Axırda oğlan iradəsini toplayıb onun adını soruşdu.

– Anriyet – deyə qız cavab verdi.

– Nə yaxşı mənim adım isə Anridir.

Onlar bir-birinin səsinə eşidib sakitləşdilər. Sahilə tamaşa etməyə başladılar. O biri qayıq dayanmışdı, deyəsən, onları gözləyirdi. Qayıqçı oğlan qışqırdı:

– Meşədə görüşərik, biz Robinzona tərəf getməli olduq, xanım su içmək istəyir.

Sonra o, avarlara güc gəldi, elə tez uzaqlaşdı ki, az sonra gözəndən itdilər.

Uzaqdan boğuc bir gurultu eşidilirdi, səs yavaş-yavaş yaxınlaşırdı. Elə bil çayın suyu titrəyir, gurultu suyun dibindən gəlirdi.

– Bu nə səsdir? – deyə qız soruşdu.

Səs adamın başındakı bənddən gəlirdi. Bənd burada çayın suyunu iki yerə bölür. Oğlan uzun-uzadı izah etməyə başladı. Birdən şələlənin gurultulu səsinə bir bülbül cəh-cəhi qarışdı. Onların hər ikisi bu zəif səsə heyran-heyran qulaq asdı. Oğlan dilləndi:

– İşə bax, bülbül günün günortaçağı oxumağa başlayıb, deməli, dişi bülbül kürt yatır.

Bülbül! Qız heç vaxt bülbül cəh-cəhi eşitməmişdi, bu səs onun xəyalında şairanə məhəbbət mənzərələri yaratdı. Bülbül! Bu quş Cülyettanın öz eyvanındakı məhəbbət görüşlərinin gözəgörünməz şahididir; bu musiqi göydən enib kişilərin öpüşlərinə qarışır. Bütün həzin romansların ifadəsi bu quş, gözəllik vurğunu zavallı qızların xırdaca ürəklərini şirin arzularla doldurur.

Qız bülbülü dinləmək istəyirdi.

– Gəl səsimizi çıxarmayaq, – deyə oğlan qıza işarə elədi. – Meşəyə girib bülbülün lap yaxınlığında oturarıq.

Qayıq asta-asta üzürdü. Sahil qayası elə alçaq idi ki, ağaclar və kolların arası görünürdü. Onlar dayandılar, oğlan qayığı sahilə bağladı. Anriyet Anrinin qoluna söykəndi, onlar budaqların arası ilə irəlilədilər.

Oğlan dedi:

– Əyilin aşağıya.

Qız əyildi, onlar sarmaşiq, yarpaq və qamışlarla örtülmüş bir yerə girdilər, bura lap evə oxşayırdı, tanımayan adam bu yeri tapa bilməz. Oğlan zarafatla dedi ki, bura onun “şəxsi kabinet”dir.

Bülbül onların başı üstündəki budaqda idi, ara vermədən cəh-cəh vururdu. O gah asta, gah titrək səslə oxuyur, gah da elə zəngülə vururdu ki, elə bil səsi üfəqə çatır, çay boyu axır, istidən kimsəsiz qalmış tarlalara, bağlara yayılırdı.

Onlar quşu qorxudacaqlarından ehtiyat edib danışmırdılar. Yanaşı oturmuşdular. Anrinin qolu yavaş-yavaş Anriyetin geline dolandı və onu astaca sıxdı. Qız acıqlanmadı, oğlanın cəsarətli əlini kənar elədi. Sonra bu yüngül mübarizə tez-tez təkrar olundu: çünki əl dinc durmurdu. Qız oğlanın nəvazişindən narahat olmurdu, elə bil əlini onu sığallaması da, onun əli kənar etməsi də adi bir iş imiş.

Qız bülbülə qulaq asırdı, şirin bir xəyala dalmışdı. O sonsuz bir xoşbəxtlik, məhriban bir nəvaziş, ən gözəl şeirlər arzulaırdı. Əsəbləri

süstləşmiş, ürəyi elə kövrəlmişdi ki, özündən xəbərsiz ağlayırdı. Oğlan indi onu sinəsini sıxırdı. Qız onu daha itələmirdi.

Birdən bülbül susdu. Uzaqdan bir səs eşidildi:

– Anriyet!

Oğlan astadan dedi:

– Cavab verməyin, yoxsa quş uçar.

Qızın özünün də cavab vermək fikri yox idi.

Onlar bir anlıq beləcə qaldılar. Xanım Düfur haradasa oturmuşdu. Hərdən qarışıq səs eşidilirdi, xanım astadan ufuldayırdı, deyəsən, o biri qayıqçı dəcəllik edirdi.

Qız şirin xəyala dalıb ağlayırdı, bədənini qərribə bir hərarət bürümüşdü, Anri başını onun çiyinə qoymuşdu, birdən qızın dodaqlarından öpdü. Qız diksindi, ondan yaxa qurtarmaq üçün arxaya dardındı. Oğlan qızın üstünə yıxıldı, bədəni ilə onun bədənini örtüdü. Ağzı ilə qızın dodaqlarını axtardı, qız imkan vermədi, axır ki, Anri dodaqlarını qızın dodaqlarına sıxdı. Qız ehtirasdan titrədi, öpüşə cavab verdi, oğlanı sinəsinə basdı, onun müqaviməti elə bil ağır bir yük altında qalıb çilik-çilik oldu.

Ətraf sakit idi. Quş yenidən oxumağa başladı. Əvvəlcə üç dəfə ucadan cəh-cəh vurdu, sanki dünyanı sevib-sevilməyə çağırırdı. Sonra azacıq ara verib incə səslə nəğməsinə başladı.

Mülayim bir meh əsdi, yarpaqlar pıçıldıadı. Budaqların arasına ehtirasdan tənənfəs olmuş iki nəfərin odlu nəfəsi dolur, orada bülbülün nəğməsinə, yarpaqların xışıltısına qarışırdı.

Bülbül sərməstləşirdi, nəğməsi güclənən yağının alov dilləri kimi ucalır, insan ehtirası kimi güclənir, elə bil ağacın altından gələn öpüş səslərini müşayiət edirdi. Sonra hey qıy vurur, səsini uzadır, sanki titrək səslə fit çalırdı.

Hərdən bülbül nəfəsini dəririrdi, iki-üç dəfə astadan oxuyub, sonra cır səslə nəğməyə yekun vururdu. Bəzən də coşur, ara vermədən cəh-cəh vurur, özündən çıxır, elə bil alovlu bir eşqə nəğmə deyir, nəğməyə qələbə sədaları ilə yekun vururdu.

Birdən bülbül susdu, ağacın altında bir inilti eşidildi, sanki kim isə can verirdi. Səs xeyli davam elədi, sora hönkürtüyə çevrildi.

Onlar ayağa qalxanda hər ikisinin rəngi sapsarı idi. Gözlərində günəş sönmüş, mavi səma tutulmuşdu. Özlərini tənha sanır, susurdular.

Onlar yanaşı gedir, tələsirdilər; nə kəlmə kəsir, nə də bir-birinə toxunurdular. Elə bil düşmən kəsilmişdilər, bir-birindən iyranir, bir-birinə nifrət edirdilər.

Hərdən Anriyet anasını səsleyirdi:

– Ana!

Kolluqların birində çaxnaşma düşdü. Anriyə elə gəldi ki, orada iri, ətli bir qılçanı tələm-tələsik ağ gecə köynəyi ilə örtüdü. Sonra kök qadın göründü, bir az pərt olmuşdu, rəngi daha da qızarmışdı. Xanımın gözləri parıldaırdı, yaxası yaxşı düymələnməmişdi, oğlana çox yaxın oturmuşdu. Deyəsən, oğlan maraqlı şeylər görmüşdü, özü bürüzə vermək istəməsə də, gözləri bic-bic gülürdü.

Xanım Düfur mehribanlıqla qolunu oğlanın qoluna keçirdi, onlar qayıqların yanına qayıtdılar. Anri irəlində lal-dinməz, qızla yanaşı gedirdi. Ona elə gəldi ki, arxadan nəfəskəsən, uzun bir öpüş səsi eşidildi.

Axır ki, gəlib Bezona çatdılar.

Cənab Düfur ayılmışdı, darıxırdı, sarıbaş oğlan yola düşməzdən əvvəl yeyirdi. Araba qoşulmuşdu. Qarı yerini tutmuşdu, narahat idi, qorxurdu ki, gecəyə düşsünlər, Parisin ətrafı yaramaz adamlarla doludur.

Əl verib ayrıldılar. Düfurlar ailəsi yola düşdü. Qayıqçılar onların arxasından qışqırdılar: – “Görüşənə qədər!”

Arabadakılardan biri köksünü ötürdü, başqa birinin isə gözləri doldu.

İki ay sonra Martir küçəsi ilə gedəndə Anri qapılardan birinin üstündə belə bir yazı gördü: “Dəmir məmulatı mağazası, Düfur”.

O, mağazaya girdi. Kök qadın kassanın arxasında oturmuşdu. Həmin saat bir-birini tanıdılar. Xeyli şirin söhbət eləyəndən sonra Anri soruşdu:

– Anriyet necədir?

– Çox yaxşıdır, sağ olun: ərə gedib.

– Hə?

Anri qərribə bir həyəcanla soruşdu:

– Kimə... Kimə gedib?

– Bizimlə gəzintidə olan oğlana, tanıyırsınız, o bizim varisimiz olacaq.

– Hə, çox gözəl!

Anri qaşqabağını tökmüşdü, heç özü də bilmirdi ki, niyə pərt olub. Çıxıb getmək istəyəndə xanım Düfur arxadan çağırdı:

– Bəs sizin dostunuz necədir? – deyə utancaq-utancaq soruşdu.

– Lap yaxşıdır.

– Bizdən ona salam söyləyin, yaxşımı, tapşırım ki, bu tərəflərə yolu düşəndə bizə baş çəksin...

Xanım qıpqırımızı qızardı, sonra əlavə elədi:

– Ona deyin ki, mən çox məmnun olaram.

– Mütləq deyəərəm, xudahafiz!

– Xudahafiz yox... yaxın görüşə qədər!

* * *

Bir il sonra qızmar bazar günlərində meşədəki əhvalat Anrinin yadına düşdü. Əslində, həmin əhvalatı o heç unutmurdu, amma bu dəfə elə aydın, elə ürək yangısı ilə xatırladı ki, dözə bilməyib tək-tənha həmin guşəyə getdi.

Ora çatanda mat qaldı. Qız orada idi. Həmin yerdə, otun üstündə oturmuşdu, qəmgin idi. Əri, sarıbaş oğlan onun yanında yuxuya gedib heyvan kimi xoruldayırdı, keçən il gecdiyi uzunqol köynəyi də əynində idi.

Anrini görəndə qızın rəngi elə qaçdı ki, az qala ürəyi gedəcəkdi. Sonra onlar aralarında heç nə olmayıbmiş kimi, söhbət etməyə başladılar.

Oğlan deyirdi ki, bu yeri çox sevir, hərdən bazar günləri burada istirahət edir, keçmiş gözəl dəqiqələri xatırlayır. Bu sözləri eşidəndə qız gözlerini oğlanın gözünə zilləyib xeyli baxdı, sonra dedi:

– Mən bu yeri hər axşam yadıma salıram.

– Gedək, əzizim, – deyə əri oyanıb əsnəyə-əsnəyə söhbəti kəsdi.

– Məncə, qayıtmaq vaxtıdır.

EYBƏCƏRLƏR ANASI

Mən bu yaxınlarda, çimərlikdə, bütün varlıların sevimlisi, kübar mühitində yaxşı tanınan, hamını valeh edib hörmət qazanan cavan, zərif, gözəl-göyçək bir parisli xanımı görəndə o iyrenc, murdar hadisə və o mənfur qadın yadıma düşdü.

Söyləmək istədiyim əhvalat çoxdan olmuşdur, amma elə hadisədir ki, onu heç cür unutmaq olmur.

Dostlarımdan biri məni öz kiçik əyalət şəhərlərinə qonaq çağırmışdı. O öz şəhərlərinin bütün görkəmli yerlərini mənə göstərdi. Məni hər yerə apardı; öz gözəlliyi ilə şöhrət qazanmış bütün mənzərəli yerlərə tamaşa etdik, qədim qəsrlərə, emalatxanalara, xarabalıqlara, kilsəyə getdik, qədimdənqalma şəkəkəli, naxışlı qapılara, abidələrə, nəhəng gövdəli qəribə ağaclara, müqəddəs Andrey palıdına, rokbuaz qaraçöhrəsinə – həmişəcavan ağacına baxdıq.

Mən bütün bu tamaşa edilməli yerlərə, dostumun xatirinə heyranlıq və valehliklə baxandan sonra o, kədərlə dedi ki, daha sənə göstərməli yer qalmadı. Mən yük altından çıxmış kimi nəfəsimi dərib yüngülləşdim və fikirləşdim ki, şükür, indi ağacların kölgəsində uzanıb dincəlo bilərik. Amma dostum gözəlilmədən qışqırdı:

– Az qala yadımdan çıxmışdı, bizdə bir “eybəcərler anası” da var, onu mütləq sənə göstərməliyəm.

– “Eybəcərler anası” nədir? – deyə soruşdum.

– Çox iyrenc arvaddır, əsil iblisdir. Bu murdar arvad, hər il olduqca eybəcər, iyrenc adamı dəhşətə gətirən əcaib uşaqlar doğur və onları panoptikumlara – qəribə şeylər saxlayan adamlara satır. Bu əclaflar isə həmin arvadın yeni bir eybəcər dünyaya gətirib-gətirmədiyini bilmək üçün vaxtaşırı ona baş çəkir, əgər doğulmuş uşaq xoşlarına gəlsə, götürüb aparır və anasına renta verir, hər ay pul göndərirlər.

İndi həmin arvadın düz on bir eybəcər uşağı var, özü də onların hesabına əməlli-başlı varlanıb.

Görürəm, mənə inanmırsan, elə bilirsen zarafat eləyirəm və dediklərimin hamısını özümdən uydururam. Qətiyyəyən yox. Mən

sənə olan şeyi, lap gerçək bir əhvalat danışırım. Gedək o arvadı sənə göstərim öz gözlərinlə gör, sonra onun nə yolla eybəcər uşaqlar doğduğunu sənə söylərəm.

Dostum məni şəhərin kənarına apardı.

Bu arvad lap yolun kənarında gözəl bir evdə yaşayırdı. Hər şey göz oxşayırdı, səliqə-sahman vardı, bağça ətirli çiçəklərlə dolu idi. Heç nə demək olmazdı, axı bura mərhum bir notariusun evi idi.

Qulluqçu qız bizi kiçik bir kənd evindəki qonaq otağına apardı və bu yaramaz arvad bizim görüşümüze gəldi.

Onun qırx yaşı olardı. İribədənlə, irisümüklü, amma yaraşıqlı, möhkəm, güclü, bir sözlə, əsil ətli-qanlı, sağlam, inəyə oxşar bir kəndli qadını idi.

O bilirdi ki, hamının ondan zəhləsi gedir, ona görə də yanına gələnlərin hamısını qəzəbli bir hərarətlə qarşılayırdı.

Bizi görən kimi:

– Sizə nə lazımdır? – deyə soruşdu.

Dostum cavab verdi:

– Deyirlər, sizin kiçik uşağınız çox adi uşaqdır və qardaşlarına qətiyyənlə oxşamır. Mən bunu qəti bilmək istəyirəm, öz gözlərimlə görmək istəyirəm ki, görün deyilənlər düzdürmü?

O bizi qaşlarının altından süzdü və cavab verdi:

– Yox, yox, cənab, sizə düz deməyiblər, əksinə, bu uşaq lap eybəcərdir, qabaqkılının hamısından lap dəhşətlidir. Allah məni qarğıyıb, bəxtim gətinnir, neyləyim? Hamısı bir-birinə oxşayır, hamısı elədir, elə bil it nəfəsi dəyib. Bilmirəm, mən bədbəxtə, mən yazığa niyə Allahın qəzəbi keçib, axı niyə?

O tez-tez, hiyləgərliklə gözünü yerə dikərək danışdı və özünü hürkmüş vəhşi heyvan kimi aparırdı.

O, səsinin sərtliyini azaltmağa çalışır və özünü ağlamsınmış kimi göstərirdi, amma adama qərribə gələn də bu idi ki, bu cür yeknəsəq, kişi səsinə oxşar zil səslər elə bil yalnız canavar kimi ulamaq və azğın hərəkətlər üçün yaranmış bu yekəpər, heyvərə, irisümüklü, nahamvar arvaddan çıxırdı.

Dostum ona dedi:

– Sizin balacaya baxmaq olmazmı?

Mənə elə gəldi ki, arvad qızardı. Ola bilsin, mən səhv edirəm. Bir az dayandı və çox sərt halda soruşdu:

– Nəyinizə lazımdır?

Başını qaldırıb bizi iti və kəskin baxışlarla süzdü. Dostum sözünə davam etdi:

– Siz nə üçün uşağı bizə göstərmək istəmirsiniz? Axı siz uşağı çox adama göstərirsiniz, özünüz bilirsiniz ki, kimi deyirəm.

Arvad diksindi və səsinə, hərəkətlərinə, qəzəbinə sərbestlik verərək üstümüze bağdı:

– Deyin görüm, buraya nə üçün gəlibsiz, hə? Məni ələ salmaq istəyirsiniz? Mənim uşaqlarım heyvana oxşadığına görə ona baxmaq istəyirsiniz? Siz onu görməyəcəksiniz, qulağınızın dibini görsəniz, onu da görərsiniz! Rədd olun burdan, cəhənnəm olun! Zəli kimi nə yapışıbsınız məndən?!

Əlini belinə qoyub üstümüze şığıdı. Onun bağirtisini eşidən kimi qonşu otaqdan həm naləyə, həm də moyultuya bənzər bir səs eşidildi. Bu səs səfeh bir varlığın şikayət dolu səsinə oxşayırdı. Mən sarsıldım və biz dal-dalı geri çəkildik.

Dostum onu hədələdi:

– Yaxşı, iblis, (camaat ona iblis deyirdi) özünü gözlə, bir vaxt bunların əvəzini səndən çıxacaqlar.

Arvad qəzəbindən tir-tir əsdi, özündən çıxdı və yumruğunu hərləyib bağdı:

– Cəhənnəm olun, yirtıcılar, mən nəyin əvəzini verməliyəm, hə? Rədd olun!

O az qaldı ki, bizim boğazımızdan yapışsın, Tələsik ondan aralandıq. Lap pərt olmuşduq.

Dostum qapıdan çıxan kimi soruşdu:

– Gördün? Hə, gördün? Xoşuna gəldi?

Mən:

– İndi danış görüm, bu zibil kimdir? – deyə soruşdum.

Əsən sərin küləyin sakit dəniz kimi dalğalandırığı boy atmış taxıl zəmilərinin arasından keçən geniş, ağımsov yolla gedə-gedə dostum həmin qadın haqqında bu əhvalatı danışdı.

Bu arvad əvvəllər fermada qulluqçu işləyirdi, çox ehtiyatlı, təmkinli və işlək bir qız idi. Onu oğlanlarla bir yerdə görən olmamışdı, heç kəsin gözüne onun kişiləri görəndə suyulduğu dəyməmişdi.

O da, başqa qulluqçu qızlar kimi biçin vaxtı, dərzilərin arasında, axşamüstü, göyün üzünü qara buludlar bürüyüb şaqıldamağa

hazırlaşan vaxtı, havadan tэндirdən qalxan od kimi isti yağdığı və günün altında yarıb qaralmış oğlanlarla qızların bədənindən tər su kimi axdığı vaxtda günah işləmişdi.

Bir azdan hiss etmişdi ki, uşağa qalıb, həya və xəcalətdən az qalmışdı yerə girsin.

Bu biabırçılığın üstünü örtmək, başqalarından gizlətmək lazımdı, ona görə qarnına taxta qoydu, kəndlilə möhkəm sarıyıb sıxdı. Qarnındakı uşaq böyüdükcə kəndiri daha möhkəm çəkir, taxtaları daha möhkəm sıxır, bütün ağı və əziyyətlərə mərdanəliklə dözü, həmişə gülümsünür və özünü clə aparırdı ki, guya heç nə yoxdur, əvvəlki kimi yüngül və cəlddir.

O, qarnını möhkəm sarıya-sarıya öz uşağını hələ ana bətnində şikəst etmişdi, onu əzmiş və eybəcərleşdirmişdi. Uşağın başı yastılanmış, gözləri pırtlayıb irəli çıxmışdı. Qolları və qılçaları üzüm tənəyi kimi uzanıb əyrim-üyrüm olmuşdu, barmaqları hörümçək alləri kimi idi.

Uşağın qarnı bapbalaca, qoz kimi dəyirmə idi.

Arvad payız günü, səhər tezdən, clə taxılların arasında doğdu. Alağ vuran qızlar onun başına yığılıb kömək eləmək istəyəndə, onun bədənindən çıxan eybəcər və əcaib məxluqu görüb, dəhşət içində qışqırıb qaçmışdılar. Dərhal hər yerə xəbər yayılmışdı ki, bu qız şeytan doğmuşdur. Elə o vaxtdan bu arvadın adını iblis qoydular.

Qızı qovdular başqa yerə. O, sədəqə ilə dolanmağa, bəlkə də kim bilir, gizlicə kişilərlə görüşməkdən əldə etdiyi qazancla dolanmağa başladı. Bir də şeytandan və cəhənnəmdən qorxmayan o qədər kişi var ki! Qız da ötlü-canlı və gözəgəlimli idi.

O özünü və əcaib uşağını saxlayıb böyüdüdü. Amma hiss olunurdu ki, uşağa nifrət edir, həm də dəhşətli dərəcədə nifrət edir, əgər baş verə biləcək işi əvvəlcədən duyan keşiş ona hədə-qorxu gəlməsəydi və onu məhkəmə ilə qorxutmasaydı, kim bilir, bəlkə də, uşağı çoxdan boğub öldürmüşdü.

Ancaq bir dəfə buradan ötən oyunbazlar eşitdilər ki, bu yerlərdə çox əcaib bir uşaq böyüyür və qərara aldılar ki, həmin uşağa baxsınlar, əgər onların istəklərinə uyğun gəlsə, alıb özləri ilə apar-sınlar. Uşaq xoşlarına gəldi və arvada beş yüz frank nağd pul verib, cybəcəri aldılar.

Arvad əvvəlcə utandı və öz uşağını göstərmək istəmədi, amma sonra başa düşdü ki, uşağın əvəzinə pul almaq olar və bu adamlar

doğrudan da müştəridirlər, başladı çənə-boğaz cləməyə, uşağın eybəcərliklərini sadalayıb, bir kəndli inadı ilə hər qəpikdən ötrü höcətleşib malının qiymətini artırmağa.

O qorxurdu ki, onu aldadarlar, ona görə müştəriləri məcbur etdi ki, kağıza qol çəksinlər. Belə şərtləşdilər ki, eybəcər uşağın əvəzinə verilən nəgd puldan başqa hər il dörd yüz frank da göndərsinlər. Elə bil eybəcər uşağı satın almırdılar, onu öz yanlarında qulluğa götürürdülər.

Bu gözənilməz qazanc arvadın ağılı başından aldı və o çox gəlir əldə etmək, varlı burjualar kimi rəntaya sahib olmaq məqsədi ilə yeni eybəcərler doğmağ həvəsinə düşdü.

Arvad doğub-törəyən olduğuna görə tez-tez uşaq dünyaya gətirməyə başladı, həm də bu uşaqları istədiyi şəkclə salmağa, onları hələ ana bətnində olarkən taxtalarla gah yandan, gah ortadan sarıyıb cybəcərleşdirməyə; bir-birinə oxşamayan, müxtəlif şəkilli əcaiblər yaratmağa başladı.

Onun uşaqlarının bəzisi upuzun doğulub kərtənkələyə bənzəyirdi, bəzisi isə göpgödək olub xərcəngi xatırladırdı. Uşaqların ölənləri də olurdu, onda arvad yaman kədərlənirdi.

Məhkəmə işçiləri bu dəhşətin qabağını almaq istədilər, amma bir şeyə nail ola bilməyəcəklərini başa düşüb geri çəkildilər, arvadın əl çəkdiilər və arvad eybəcərler doğmağında davam etdi.

Hal-hazırda onun bu cür on bir eybəcər uşağı var, onlar ilde analarına nə az, nə çox, düz dörd-beş min frank gəlir getirirlər. Uşağın birini hələ aparmayıblar. Bu uşaq anasının bizə göstərmək istəmədiyi həmin uşaq idi. Amma bu uşaq onun yanında çox qalmayacaq. Oyunbazların hamısı bu arvadı tanyır, gec-tez gələcəklər, təzə bir cybəcərin olduğunu öyrənib aparacaqlar.

Arvad uşaq həddindən artıq eybəcər olanda qiymət üstündə çox çənə-boğaz edib, baha qiymətə satmağa çalışır.

Dostum susdu. Bu iyrenclikdən ürəyim bulanırdı, qəzəbimdən titrəyirdim və onu əlimin altında olanda boğub öldürmədiyimin peşmançılığını çəkirdim.

– Bəs uşaqların atası kimdir? – deyə soruşdum.

– Məlum deyil. Deyəsən o, ya da onlar bir balaca həya cdirilər. Gizlənilirlər. Bəlkə də arvad öz gəlirini onlarla bölüşdürür.

Bu əhvalat yadımdan çoxdan çıxmışdı. Amma bu yaxınlarda dəbdə olan çimərliklərin birində, gözəl-göycək, zərif, hamının

hörmət etdiyi, kişilərin qarşısında baş əydiyi nazlı-qəmzəli bir xanım gördüm.

Mən bu kurortun həkimi olan dostumla qol-qola çimərlikdə gəzirdim. On dəqiqədən sonra qumun üstündə oynayan üç uşaq gördüm. Dayələri də yanlarında idi.

Qumun üstünə balaca qoltuq ağacları atılmışdı. Mən həyəcanlandım. Gördüm ki, uşaqların üçü də şikəstdir, qozbeldirlər, ayaqları əyridir, bir sözlə eybəcərdir.

Doktor uşaqları mənə göstərib:

– Bax bunlar, indicə gördüyün qəşəng xanımın uşaqlarıdır, – dedi.

Mənim ürəyim ağrıdı, ona və onun uşaqlarına yazığım gəldi.

– Yazıq arvad, – heyfəsiləndim, – belə dərdi olanın görəsən qaşqabağı açılırmı?

Dostum mənə:

– Əzizim, ona yazığın gəlməsin, – dedi, – yazıq, bu bədbəxt uşaqlardır. Anaları hamilə olanda axıracan belinin incəliyini saxlamaq istəmiş və uşaqlar bu günə düşmüşdür. Arvad hamilə vaxtı həmişə korset bağlamışdır, korset sıxıb bu bədbəxtləri şikəst etmişdir. Bu xanım çox gözəl bilir ki, öz həyatını təhlükəyə atır, ancaq bundan qorxmur. Ona axıracan gözəlliyini itirməmək və kişilərin xoşuna gəlmək lazımdır.

Və mənim yadıma başqa bir qadın, öz eybəcər uşaqlarını satan “İblis” düşdü.

HƏSİRCİ QADIN

Markiz de Bertran ov mövsümünün açılışı münasibəti ilə evində süfrə açmışdı. Axıra yaxın idi. On bir ovçu, səkkiz gənc qadın və bu yerlərin həkimi, üstü müxtəlif meyvə və çiçəklərlə dolu böyük masanın arxasında əyləşmişdilər.

Məhəbbətdən söz düşdü. Böyük bir mübahisə başladı. Həqiqətən sevməyin bir, yaxud bir neçə dəfə mümkün olduğunu bilmək üçün həmişə qızıqan mübahisə indi də davam edirdi. Ömründə yalnız birçə dəfə ciddi sevmiş adamları misal gətirdilər. Tez-tez və ehtirasla sevmiş adamları da nümunə göstərdilər. Kişilər inad edirdilər ki, xəstəlik kimi eşq də bir şəxsi bir neçə dəfə yaxalaya bilər. Əgər qarşıya hər hansı bir maneə çıxarsa, ehtiras insanı məhv edə bilər. Bu barədə mübahisə uzanası olmadı. Qadınlar sözə başladılar. Onların fikri nəticə çıxarmaqdan çox poeziyaya meyil edirdi. Söyləyirdilər ki, məhəbbət, əsil məhəbbət, ilahi məhəbbət öz qurbanına yalnız bir dəfə qismət olur. O, ildırım kimi bir şeydir, toxunduğu ürək boşalır, qovrulur, xarabazara çevrilir. Orada yenidən heç bir güclü hiss, hətta heç bir arzu baş qaldıra bilməz.

Markiz dəfələrlə sevmiş olduğu üçün bu fikirlə ciddi mübarizə aparırdı.

– Mən sizə deyirəm ki, bir neçə dəfə, həm də ürəkdən sevmək mümkündür. Siz məhəbbət naminə özünü öldürmüş adamları misal gətirirsiniz. Guya ki, ikinci bir məhəbbət mümkün deyilmiş. Mən sizi inandırırım, əgər onlar səfehlik edib özlərini öldürməsəydilər, sağala bilərdilər. Ölüm onların bütün imkanlarını əllərindən alır. Onlar yenidən, həmişəlik, öləne qədər sevməyə bilərdilər. Badəpərestlər kimi sevənlər də var: kim ki, içib – içəcək, kim ki, sevib – sevmək. Burada məsələ ehtiras məsələsidir.

Kəndə gəlmiş parisli qoca həkimi münsif seçdilər. Xahiş etdilər ki, öz fikrini desin. Onun elə bir sözü yox idi:

– Markizin dediyi kimi, burada əsas məsələ ehtirasdır. Mən elə bir məhəbbət tanıyıram ki, əlli beş il sönməyib. O, bircə gün də olsa ara verməmiş, yalnız ölümə sona çatmışdır.

Xanım Markiz əl çaldı:

– Gör nə gözəldir! Belə sevmək ən böyük xoşbəxtlikdir! Əlli beş il belə qızğın və güclü məhəbbətə qovuşaraq yaşamaq səadətdir! Bircə görün qadının belə sevə bildiyi kişi nə qədər xoşbəxt və Allah vermiş adam olub!

Həkim gülümsədi:

– Doğrudan da, xanım, siz səhv etmirsiniz. Sevilən şəxs bir kişi idi. Siz onu tanıyırsınız. Qəsbənin əzcaçısı cənab Şukedir. Qadını da tanıyırsınız. O hər il qalaya gəlib, kürsülərin həsirini təmir edən həsirçi qarı idi. Mən indi sizə hər şeyi yaxşıca izah edəyəm.

Qadınların marağı yoxa çıxdı. Onların bezikmiş sifətindən bu sözlər oxunurdu: “Boş sözdür! Yalnız alicənab və məşhur adamlar eşqə düşə bilərlər, onlardan başqa heç kəs”.

– Üç ay olar, məni həmin qarının yanına çağırmışdılar. O, ölüm yatağında idi. Bir az əvvəl arıq yabının çəkdiyi arabasında qayıdılmış. Bu araba həm də onun evi idi. Onun gözetçiləri və dostları – iki böyük qara it həmişə arabanın arxasınca gəzərdi.

Keşiş artıq orada idi. Qarı bizə öz vərəsoləri haqda danışmaq və vəsiyyəət etmək istəyirdi. Özünün son arzularının mənasını anlatmaq üçün bütün həyatını bizə danışdı. Mən bundan da qoribə, bundan da təsirli heç nə təsəvvür edə bilmirəm.

Onun atası da, anası da həsirçi idilər. İndiyə qədər öz evləri olmayıb.

Uşaq vaxtı o, bit-birə ilə dolu cır-cındır içərisində dilənçi kimi veyllənərdi. Onlar kəndlərin girəcəyində bir xəndək kənarında dayanardılar. Arabanı açıb atı otlamağa buraxardılar. İt çənəsini pəncələri üzərinə qoyub yuxulayardı. Qızcığaz çəmənlikdə eşələnər, atası isə yol kənarındakı qarağac kollarının kölgəsində tələmtələsik köhnə kürsüləri təmir edərdilər. Bu ailədə heç kəs bir-birilə danışmazdı. Yalnız qısaca, kəndə girib evlərin arası ilə “kürsülərə həsir arxalıq salırıq”, – deyər qışqıra-qışqıra kimin kəndə gedəcəyini məsləhətləşirdilər. Sonra isə üz-üzə, yaxud yan-yana oturub samanı çəməyə başlayırdılar. Uşaq çox uzağa getdikdə, yaxud kəndin dəcəl-

lərindən birinə yaxınlaşmaq istədikdə atasının qəzəbli səsi onu çağırırdı: “Rədd ol bu yana, həyasız!” Onun eşitdiyi yeganə şirin sözlər bunlar idi.

Qız bir az böyüyəndən sonra onu təmir olunmuş kürsülərin pulalarını yığmağa göndəridilər. O, yavaş-yavaş kənd uşaqları ilə tanışlıq etməyə çalışırdı. Lakin bu dəfə yeni dostlarının valideynləri acıqlı-acıqlı öz uşaqlarını çağırırdılar: “Çəkil həyəət! Bu nədir, dilənçilərlə oynayrsan!” Hər dəfə balaca oğlanlar onu daşa basırdılar. Qadınlar ona qəpik-quruş bağışlayırdılar. Qız isə pulu ehtiyatla gizləyib saxlayırdı.

Bir gün, on bir yaşında ikən qız buradan keçirmiş. O, qəbiristanlığın yanında ağlayan balaca Şukeyə rast gəlir. Yoldaşları oğlanın iki liar pulunu oğurlayıblarmış. Balaca meşşanın göz yaşları qıza bərk təsir edir. Zavallı qız elə bilirdi ki, belə uşaqlar həmişə şən olurlar. Qız yaxınlaşıb oğlanın göz yaşlarının səbəbini öyrənir, sonra topladığı pulun hamısını onun ovcuna tökür. Yeddi su pul toplamışdı. Şuke gözünün yaşını silə-silə pulu qəbul edir. Sevincdən havalanmış qız onu qucaqlayır. Şukenin başı pullara qarışdığından heç nə demir. Özünün itələnmədiyini və döyülmədiyini gören qız onu var gücü ilə bir də qucaqlayıb bərk-bərk öpür. Sonra qaçıb uzaqlaşır.

Zavallı qızcığaz nə düşünürmüş? Həmin körpəyə özünün dilənçi varını bağışladığına görəmi bağlanmışdı? Bəlkə də, ilk öpüşünü ona verdiyi üçün? Sırr böyüklər üçün də, kiçiklər üçün də eynidir. Qız bir neçə ay qəbiristanlığın yanına getməyi, oğlanı görməyi arzulayır. Onu yenidən görmək arzusu ilə valideynlərindən oğurlamağa başlayır. Bir su oradan, bir su buradan çırpışdırır, gah topladığı həsir pulundan, gah da ərzaq almaq üçün verilən puldan kəsirmiş.

Yenidən həmin kəndə qayıdıqda onun cibində iki frank pulu vardı. Lakin tərtəmiz geyinmiş balaca əzcaçıya yalnız çöldən, atasının dükənində baxa bilir. O, aynaya çəkilmiş qırmızı bakal və bağırsağ qurdu şəklinin arasından görünürdü.

Qız oğlana daha da bərk vurulur. Pəncərəyə düzülmiş rəngli suların, parıldayan kristalların təsiri onun başını gicəlləndirir, ürəyini döyündürür.

Qız xəyalında Şukenin silinməz xatirəsini saxlayır. Bir il sonra ona məktəbin arxasında, yoldaşları ilə daş-daş oynadığı vaxt rast

gəlir. Özünü oğlanın üstünə atır. Onu qolları arasında sıxıb elə öpür ki, uşaq qorxusundan bağırmağa başlayır. Qız Şukeni sakitləşdirmək üçün pulları ona verir. Üç frank iyirmi su, əsil xəzinə idi. Oğlan gözlerini bərəldib pula baxırmış.

O, pulu götürür və qızın istədiyi qədər onu öpüb sığallamasına icazə verir.

Dörd il qız topladığı pulları onun ovcuna tökür. Şuke isə öpüşlərin əvəzinə pulu cibinə qoyur. O bir dəfə otuz su, ikinci dəfə iki frank, başqa bir dəfə cəmisi on iki su gətiribmiş. Qız həmin gün xəcalətindən ağlamışdı, axı nə edə bilərdi, il pis gəlmişdi. Axırncı dəfə qız beş franklıq böyük, dəyirmi bir pul gətiribmiş. Şuke razılıqla gülümsəyir.

Qız onun fikri ilə yaşayırdı. Şuke isə onun qayıtmasını səbirsizliklə gözlər, gəldikdə isə qarşısına qaçardı. Qızcığaz az qalardı sevincdən ürəyi partlasın.

Sonra oğlan yoxa çıxır. Onu kollecə qoyublarmış. Qız məharətlə soraqlaşib onun yerini öyrənir. O hiylə işlədib ata-anasının həmişə keçdiyi yolu dəyişdirmişdi. Tətil vaxtı həmin yerdən keçmək lazım idi. Qız yalnız bir il kələk işlətdikdən sonra məqsədinə nail olmuşdu. İki il idi ki, oğlanı görmürdü. Görəndə güclə tanıdı. Şuke çox dəyişmişdi. Böyümüşdü. Güzəlləşmişdi. Qızıl düyməli kollecə formasında gümrah görünürdü. O özünü görməməzliyə vurub, lovğa-lovğa qızın yanından keçib gedir.

Qız iki gün ağlayır. Elə həmin gündən də əzab çəkməyə başlayır.

O hər il qayıdıb gələrdi. Şukenin qarşısından o yan-bu yana keçər, salam verməyə cürət etməzdi. Şuke isə heç gözlərinin ucu ilə də olsa ona baxmazdı. Qız onu dəlicəsinə sevirmiş. O mənə deyirdi: “Cənab həkim, o mənim gördüyüm yeganə kişidir. Başqalarının varlığı heç ağıma da gəlməyib”.

Ata-anası öldükdən sonra qız onların sənətini işlədirdi. Bir itin əvəzinə iki it saxlayırdı. İtlər elə vahiməli idilər ki, heç kəs cürət edib yaxınlaşa bilməzdi. Bir gün o, həsrətini çəkdiyi kəndə qayıdıbmiş. Şukeni cavan bir qadınla qol-qola dükandan çıxanda görüb. Yəqin arvadı olub. O evlənibmiş.

Elə həmin axşam qız özünü bələdiyyə idarəsi meydanındakı hovuzla atır. Evə gec qayıdan bir kefli onu hovuzdan çıxarıb əzə-

xanaya gətirir, Şuke ona yardım etmək üçün gecə paltarında aşağı düşür. Özünü tanımamazlığa vuraraq onu soyundurub ovxalayır. Sonra ciddi səsle deyir: “Siz dəli olmusunuz! Belə axmaqlıq nəyə gərəkmiş!”

Onu müalicə etmək üçün bu kifayət edir. Şuke onunla danışmışdı. Qız indi uzun müddət xoşbəxt ola bilirdi. Qız çox çalışıb zəhmət haqqı vermək istəsə də, Şuke öz köməyinin əvəzində heç nə almır.

Onun bütün həyatı beləcə keçib gedir. Şukeni düşünə-düşünə həsirini toxuyarmış. Hər il gəlib ona pəncərədən baxarmış. Sonralar gəlib oradan lazımsız xırda dərmanlar almağa başlayır. Bu yolla o, Şukeni daha yaxından görə bilir, onunla danışır, yenə də pul verə bilirmiş.

Əvvəldən sizə dediyim kimi həsirçi qadın bu yaz öldü. Bu qəmli əhvalatı söylədikdən sonra məndən xahiş etmişdi ki, bütün ömrü boyu topladığı pulu belə ehtirasla sevdiyi şəxsə yetirim. O yalnız Şuke üçün işləyirmiş. Çox pul toplaya bilmək üçün tez-tez ac da qalırmiş. Şukenin gələcəkdə onu düşünəcəyinə ümid edirmiş. Heç olmasa öləndə birçə dəfə yadına salacaq.

O mənə iki min üç yüz iyirmi frank pul verdi. İyirmi yeddi frankı dəfn işləri üçün keşişə verdim. Qalanını isə o, son nəfəsini çəkəndə götürüb qapıdan çıxdım.

Ertəsi gün Şukələrin evinə yollandım. Onlar səhər yeməyini qurtarmaq üzrə idilər. Üz-üzə oturmuşdular. Hər ikisi kök və qırmızı idilər. Dərman iyi verirdilər. Gümrah və şən görünürdülər.

Mənə yer göstərdilər. Bir qab kirşə təklif etdilər. İçdim. Həyəcanlı bir səsle sözə başladım. İnanırdım ki, indicə ağlayacaqlar.

Özünün bir dilənçi, həsirçi, veyl tərəfindən sevilmiş olduğunu eşidəndə Şuke özündən çıxdı. Elə bil həmin qadın onun şöhrətini, hörmətini, qeyrətini, həyatından da əziz bir şeyini oğurlamışdı.

Ondan da çox qəzəblənmiş arvadı: “O həyasız! O həyasız! O həyasız!...” – deyərək təkrar edir, başqa bir söz tapa bilmirdi.

Şuke ayağa qalxmışdı. İri addımlarla otaqda gəzinirdi. Başındakı yunan papağı bir qulağının üstündə sallanırdı. O mızıldaırdı:

– Başa düşürsünüz mü, həkim? Kişi üçün bu ən dəhşətli hallardan biridir! Nə edəsən? Uf! Əgər bunu sağlığında bilsəydim,

jandarm idarəsindən tələb edib onu həbsxanaya atdırardım. Özü də sizi inandırırım ki, oradan heç vaxt çıxıb bilməzdi!

Mənim Allah xatirinə yerinə yetirdiyim bu vəzifənin belə nəticə verdiyinə mat qalmışdım. Nə deməli olduğumu heç özüm də bilmirdim. Lakin hər halda vəzifəmi başa vurmamalı idim. Sözümə davam etdim:

– O məndən xahiş edib ki, ömrü boyu topladığı iki min üç yüz frank pulu sizə çatdırım. Görürəm ki, indicə söylədiklərim sizə çox pis təsir göstərdi. Bəlkə, bu pulları kasıblara paylamaq daha yaxşı olardı?

Onların hər ikisi, ər də, arvad da təəccüblə mənə baxdılar.

Pulu cibimdən çıxardım. Əsil dilənçi pulu idi. Yaxında-uzaqda toplanmış hər cür pul vardı. Qızıl, xırda qəpik-quruş bir-birinə qarışmışdı.

Mən soruşdum:

– Nə qərara gəlirsiniz?

Cənab Şuke birinci dilləndi:

– İndi ki bu həmin qadının son arzusudur... Zənnimcə, etiraz etmək çətin olar.

Şuke hələ də təəccüblə mənə baxırdı. O dedi:

– Biz bu pullarla uşaqlarımıza lazım olan şeylər ala bilərik.

Mən quru bir tərzlə dedim:

– Kefiniz necə buyurur.

O davam edirdi:

– İndi ki o qadın belə istəyib, pulu verin mənə. Biz onu səmərəli bir işə sərf etməyə imkan taparıq.

Mən pulu qoyub, xudahafızlaşib evdən çıxdım.

Ertəsi gün Şuke yanıma gəldi və məndən soruşdu.

– O... həmin qadın öz arabasını burada qoyub. Siz onunla nə etmək fikrindəsiniz?

– Heç nə, əgər istəyirsinizsə, götürə bilərsiniz.

– Çox gözəl, çox yaxşı oldu. Ondan öz bostançım üçün daxma düzəldəcəyəm.

O sevincək uzaqlaşdı. Mən onu hayladım:

– Həmin qadın özünün qoca yabısını da, iki itini də burada qoyub.

Onları da götürürsünüzmü?

O dayanıb çiyinlərini çəkdi:

– Yox, əlbəttə yox! Axı nəyimə lazımdır. Onlardan özünüz istədiyiniz kimi istifadə edə bilərsiniz.

O gülürdü. Əlini mənə uzatdı. Mən onun əlini sıxdım. Nə edə bilərdim? Bir kəndin həkimi ilə əczaçısı düşmən ola bilməzlər.

İtləri öz həyətimdə saxladım. Keşis işə yabını öz geniş həyətinə buraxdı. Araba Şukenin daxması oldu. Həmin pullarla beş dəmir yolu istiqraz vərəqəsi aldı.

Mənim həyatımda rast gəldiyim yeganə dərin məhəbbət budur. Həkim sözünü bitirdi.

Gözləri yaşla dolmuş xanım Markiz köksünü ötürdü:

– Doğrudan da əsil məhəbbət yalnız qadınlara məxsusdur.

EHTİRAS

Qabarmadan səthi qırçınlanan sakit dəniz parıldayırdı və bütün Qavr əhli bəndin üstündə dayanaraq, körfəzə daxil olan gəmilərə tamaşa edirdi.

Körfəzə yaxınlaşan gəmilərin sayı-hesabı yox idi. Bu gəmilərin bir qismi – iri gəmilər – tüstüyə bürünmüşdü. Yelkənli gəmiləri isə balaca yedəkçilər arxalarınca sürüyürdü. Onların yelkənsiz dorları qabığı soyulmuş düyünsüz ağaca bənzəyirdi.

Üfüqün hər tərəfindən baş alıb gələn gəmilər bəndin dar ağzına yaxınlaşır və bənd bu nəhəngləri bir andaca udurdu. Gəmilər kəsik-kəsik nəfəs almırmış kimi köks ötürür, qışqırır, ah çəkir və tez-tez topa-topa buxar buraxırdı.

İki cavan zabit adamla dolu olan sahilə gəzinir, salam verir, salam alır, bəzən də tanış-bilişləri ilə söhbət eləmək üçün ayaq saxlayıb dayanırdılar.

Birdən onlardan biri, ucaboşlu Pol de Anrisel dostu Jan Renoldinin əlini sıxıb pıçıldadı:

– Bax, görürsənmi, xanım Puansonu, diqqətlə bax, səni inandırırım ki, gözü səndə qalıb.

Xanım gəmi sahibi olan varlı ərinin qoluna girib gedirdi. Onun yaşı qırxa yaxın olardı, amma çox gözəl idi, bir az kök idi, amma bu köklük ona yaraşdı, ona iyirmidən artıq yaş vermək olmazdı. İri qara gözləri vardı, görkəmi məğrur idi, yerindən-duruşundan alicə-nabliq tökülürdü, elə buna görə də dostları bu xanımı məleykə hesab edir, adını “məleykə” qoymuşdular. O çox təmiz qadındı, indiye qədər adına söz deyilməmişdi. Onu ən hörmətli və sadə qadın hesab edirdilər, onu nümunə göstərirdilər, onun təmizliyi haqqında o qədər cəhəmlə danışırdılar ki, kişilərdən heç biri ona yaxınlaşmağı ağıllarına belə gətirə bilmirdi.

Amma düz bir ay idi ki, Pol de Anrisel dostu Renoldini inandıрмаğa çalışırdı ki, xanım Puanso gözünü ondan çəkmir, onu mehriban baxışlarla süzür.

– İnana bilərsən, mən səhv eləmirəm, – deyə təkid edirdi. – Mən hər şeyi görürəm: o səni çilgün ehtirasla sevir, ömründə heç kəsi

sevməyən, ilk dəfə aşiq olan namuslu, pak, əxlaqlı bir qadın kimi sevir. Qırx yaş namuslu qadın üçün çox dəhşətli bir yaşdır. Onlar bunu hiss edəndə ağıllarını itirir və çox böyük səfəh işlər görürlər. Mənim əzizim, bu arvadı məhəbbət dəli eyləyib, o yaralı quş kimi göyden yerə düşür, özü də sənin ağuşuna düşəcəkdir. Bax, odur, bir bax...

Onlara doğru yanında on iki, on beş yaşlarında iki qız olan qamətli bir qadın gəlirdi. Zabiti gören kimi gözlənilmədən rəngi qaçıb ağappaq oldu. O, gözlərini zabitin üzündən çəkmədi və ehtiraslı baxışlarını ona zillədi. O təkə zabitini görürdü. Elə bil ətrafında heç kəs yox idi, nə eri vardı, nə qızları, nə də camaat. Xanım cavanların salamına gözünü Renoldinin üzündən çəkmədən cavab verdi, bu baxışlar o qədər odlu, ehtiraslı idi ki, Renoldinin qəlbinə şübhə düşdü.

Dostu isə elə hey deyirdi:

– Mən buna əmin idim. İndi inandın? Bu xanım hələ çox ləzzətli tikədir, vallah, düz sözündür!

Jan Renoldi qeybətdən, söz-söhbətdən qaçan adamdı. Arvadların dalınca düşüb məhəbbət macəraları axtarmaqdan xoşu gəlmədiyindən, sakitcə dolanmağı və cavan bir adam kimi əlinə keçən qızlarla oturub-durmağı kübar xanımları ilə yaxınlaşmaqdan üstün tuturdu. Yüksək cəmiyyətdə yaşayıb, yaxşı tərbiyə almış xanımlar həmişə özünə qarşı diqqətli olmağı, onların nazı ilə oynamağı və başqa sentimentallıqları tələb edirdilər ki, Renoldinin bunlardan zəhləsi gedirdi. O bilirdi ki, bu xanımlarla əlaqə nə qədər öteri də olsa, zəhlətökəndir, bağlandırlarını, əl çəkmirlər, Renoldi isə heç kəsə bağlanmaq istəmirdi. O bu xanımlar haqqında belə fikirləşirdi: “Bir aydan sonra ondan doyaçağam, bundan sonra altı ay nəzakət xətrinə dözməli olacağam”. Bunlardan başqa beş-altı aydan sonra ayrılıqda, həmin arvadın açacağı oyunlar, eyhamlar, dava-qalmağallar onu qorxudurdu.

Ona görə də xanım Puanso ilə görüşməməyə çalışırdı. Amma bir neçə gecə, qonaqlıqda onunla yanaşı düşdü, gördü ki, qonşusu alovlu baxışlarını onun üzündən, gözlərindən çəkmir, hətta bu baxışların qəlbinə belə nüfuz etdiyini hiss etdi. Onların əlləri təsadüfən birbirinə toxundu və dərhal ovuclar sıxıldı. Bu artıq hər şeyin başlanğıcı idi.

O özü də istəmədən yenə onunla görüşdü. O başa düşdü ki, sevilir, bu xanımın əzablarından və çilgün məhəbbətindən bir az qürurlandı və yumşaldı. O, xanıma pərəstiş eləməyə başladı və çalışdı ki, onların münasibəti bundan o yana keçməsin, aralarında yalnız mehribanlıq olsun. O inanırdı ki, axıra qədər hissələrini cilovlaya biləcək və onların əlaqəsi bununla da qurtaracaq.

Bir dəfə xanım elə-belə, təklidə söhbət eləmək üçün zabitlə görüş təyin etdi. Amma gözlənilmədən özünü pis hiss etdi və oğlanın qucağına yıxıldı, beləliklə də, oğlan istər-istəməz onun aşnasına çevrildi.

Bu qayda ilə aradan altı ay keçdi. Xanım oğlanı cilovlanması mümkün olmayan ehtirasla, bütün varlığı ilə sevməyində davam etdi. Bu azgınlaşmış məhəbbətin əlində əsir olan xanım heç nə haqda fikirləşmir, heç nə düşünmürdü, bütün varlığını, qəlbinə, ruhunu, bədənini, hörmətini, təmiz adını, dolanmasını, vaxtilə qədimlərdə ən qiymətli şeyləri oda atıb qurban verdikləri kimi qəlbinin atəşini də atıb yandırır.

Amma oğlan çoxdan bu qadından usanmışdı. O, təəssüflə əvvəlki işlərini, gözəl bir zabitin çox asanlıqla qızlara sahib olduğu günləri xatırlayırdı. Lakin indi onun əli-qolu bağlı idi, ondan yapışmışdılar, onu buraxmırdılar və o özünü əsir hesab edirdi. Xanım elə təkrar eləyirdi:

– Mən hər şeyimi sənə qurban verdim, daha nə istəyirsən?

Onun ürəyindən keçirdi ki, desin:

– Axı mən səndən heç nə istəməmişdim, xahiş edirəm, nə verib-sənsə, hamısını geri al.

Xanım Puanso heç nədən: onu görə biləcəklərindən, biabır eləcəklərindən, admın ləkələnməyindən, bir sözlə, məhv ola biləcəyindən belə qorxmadan hər gecə onun yanına gəlir, azgınlaşmış ehtirası ilə getdikcə daha da çilgünlaşırdı. O, oğlanın boynuna sarılır, qollarının arasına alıb buraxmır, oğlanın zəhləsi getsə də, dodaqlarını onun dodaqlarına sıxıb atəşin öpüşlərə qarq edir, dəqiqələrlə əl çəkmir, elə bu vəziyyətdə donub qalırdı.

Oğlan yorğun halda dillənirdi:

– Yaxşı, aqlını başına yığ.

Arvad isə onun ayaqlarına döşənir, uzun müddət qılçalarından yapışır, “səni sevirəm”, – deyərək onun baldırlarını riqqətlə oxşayırdı. Nəhayət, oğlan özündən çıxır və onu ayağa qaldırmaq istəyirdi.

– Yaxşı, qalx otur, söhbət eləyək.

– Mənə dəymə! – deyərək qadın pıçıldayır və cezvləmiş halda onun ayaqlarını qucaqlayıb otururdu.

Zabit dostu de Anrişelə deyirdi ki:

– Bilirsənmi, mən onu döyəcəyəm. İstəmirəm, başa düşürsənmi, istəmirəm, ondan ayrılmaq lazımdır, özü də dərhal, tezliklə.

– Sonra da sakitləşib soruşurdu:

– Məsləhetin nədir?

– Əlaqəni kəs.

Renoldi çiyini çəkib etiraz edirdi:

– Demək asandır. Sən elə bilirsən ki, öz qayğısı ilə səni tənge gətirən, lütfkarlığı ilə səni bezdirən, səni nəzakəti ilə yorub əldən salan, gecə-gündüz əlləşib yalnız sənə xoşuna gəlməyə çalışan və sənə istəmədiyinə baxmayaraq bütün varlığını sənə təslim edən bir qadının əlindən yaxa qurtarmaq asandır?

Nəhayət, günlerin bir günündə, səhərçağı məlum oldu ki, Renoldinin xidmət etdiyi polk başqa yere köçür. Renoldi şadlığından oynamağa başladı. Onun canı qurtarırdı. Özü də haysız-küysüz, dava-qalmaqsız. Camı qurtarırdı. İkiçə ay da dözmək lazım idi. Bundan sonra hər şey qurtarırdı.

Axşam xanım həmişəkindən də həyəcanlı halda onun yanına gəldi. O da bu dəhşətli xəbəri eşitmişdi. Şlyapasını çıxartmadan, əsəbi halda, titrək əlləri ilə onun əlindən yapışdı, gözünü gözünün içine zillədi və titrək səslə, ancaq qətiyyətlə dedi:

– Bilirsən, sən gedəcəksən. Bu xəbəri eşidəndə özümü itirdim, amma azacıq sonra nə edəcəyimi qərarlaşdırdım və fikrimdən dönmə deyiləm. Mən səni nə qədər dərin məhəbbətlə sevdiyimi sübut etmək üçün böyük bir addım atacağam. Bu addımı ancaq sevən qadınlar ata bilərlər. Mən də sənə gedəcəyəm. Səndən ötrü erimi, uşaqlarımı, evimi atacağam da, özümü məhv edəcəyəm. Amma xoşbəxtəm. Mənə elə gəlir ki, mən özümü yenidən sənə təslim edirəm. Bax, bu mənim sonuncu və ən böyük qurbanımdır. Mən əbədi olaraq səninem!

Renoldinin küreyindən soyuq tər axmağa başladı, ürəyini quduz bir qəzəb və nifrət bürüdü. Ancaq özünü elə aldı, sakitcə, şirin sözlərlə onun təklifini rədd etdi və arvadı başa salmağa, inandırmağa çalışdı ki, belə hərəkət etmək ağılsızlıqdır.

Xanım Puanso öz qara gözlərini onun gözlərinə zilləyərək, dodaqlarında istehzalı bir təbəssüm, sakitcə, axıracan ona qulaq asdı. O, susan kimi soruşdu:

– Səndəmi qadını elə keçirəndən sonra fürsət düşən kimi atan əclaflardan olacaqsan?

Onun rəngi ağardı və arvadı dilə tutub məsələləri şərh etməyə başladı. O, belə hərəkət etsələr, onları nələr gözlədiyini söylədi. Söylədi ki, ölənə qədər onları təqib edəcəklər, həyatları məhv olacaq, yüksək cəmiyyətin qapıları üzlərinə bağlanacaq. Arvad isə inadından əl çəkmirdi:

– Əgər bir-birimizi seviriksə, bunların nə mənası var?

Birdən oğlan əsəbiləşdi:

– Başa düşmürsənmi, istəmirəm, çşidirsənmi, istəmirəm, sənə də qadağan edirəm!

Çoxdan bəri yığılıb qalan hirsini, acığını arvadın üstünə töküüb ürəyini boşaltdı:

– Bəsdir! Qır-saqqız olub boynumdan yapışdığım bəs deyil, bir səni özümlə də aparacağam? Qarşında baş əyib təşəkkür edirəm.

Arvad heç nə demədi, rəngi ölü rəngi kimi ağardı, sifətində güclə sezilən əsəbi titrəyiş göründü, elə bil bütün əsəbləri, əzələləri gərildi və xudahafizləşmədən çıxıb getdi.

Elə həmin gecə özünü zəhərlədi. Düz bir həftə ölü kimi qaldı və ondan əllərini üzdü. Şəhərdə qeybat, söz-söhbət başladı, onu qınayanlar da oldu, yazığı gələnlər də. Bəziləri onun öz ehtirasının qarşısını ala bilməməsinə görə tərəfini saxladılar, çünki son həddə çatdırılan və buna görə də cəsəətli addımlara səbəb olan duyğular başqa hallarda məzəmmət edilirsə, ölüm ayağında bağışlanır. Özünü öldürən arvadların, necə deyirlər, zinalıq etdiklərinə görə işlədikləri günahlarından keçirlər. Azacıq sonra hamı xanım Puanso ilə görüşməkdən boyun qaçırdığına görə leytenant Renoldini bir ağızdan qınayıb məzəmmət etdi.

Söhbət yaymışdılar ki, leytenant ona xəyanət edirmiş, onu atıb, hətta onu döyürmüş. Polkovnik xanıma yazığı gəldiyinə görə öz

zabitinə bu işlər barədə eyham da vurmuşdu. Pol de Anrisesi dostunun yanına gəlib:

– Ancaq, əzizim, – dedi, – arvadı özünü öldürməyə qədər gətirib çıxartmaq olmaz, vallah, bu əclaflıqdır.

Leytenant ona əclaf deyən dostunun səsinin kəsdi. Onlar duele çıxdılar, Renoldi yaralandı və uzun müddət yorğan-döşəyə düşdü. Hamı bundan razı qaldı.

Bu xəbər xanım Puansoya çatdı və elə zənn etdi ki, leytenant ona görə duele çıxıb. Arvadın qəlbində Renoldiyə qarşı olan məhəbbət daha da şiddətləndi. Ancaq xanım yorğan-döşəkdə olduğuna görə polk yola düşənə qədər leytenantla görüş bilmədi.

Renoldi artıq üç ay idi ki, Lillidə yaşayırdı və bir gün səhər tezdən keçmiş məşuqəsinin cavan bacısı onun yanına gəldi.

Keçirdiyi iztirablara və əzablara dözə bilməyən xanım Puanso can verirdi. Onun sağalmağına heç bir ümid yox idi. Xanım gözlərini əbədi qapayıb ölməzdən əvvəl tək-cə bir-cə dəfə onu görmək istəyirdi.

Aradan xeyli vaxt keçmişdi və oğlanın hirsini soyumuş, arvaddan usandığı unudulmuşdu, ona görə kövrəlib yumşaldı və Qavra getdi.

Arvad deyəsən can verirdi. Onları tək qoydular və burada, can verənin yatağı qarşısında, xanımın ölümünə günahkar olduğuna görə, oğlanın qəlbinə kədər bürüdü, hıçqırıq onu boğdu, ağlaya-ağlaya arvadı ehtiraslı və incə öpüslərə qərç etdi. O, əvvəllər xanıma heç vaxt bu cür ehtirasla öpməmişdi. O kəkələdi:

– Yox, yox, sən ölməyəcəksən, sağalacaqsan, biz bir-birimizi sevəcəyik, özü də əbədi bir məhəbbətlə...

– Düzmü deyirsən? Sən məni sevirsənmi? – arvad da pıçıldayırdı.

Renoldi arvaddan əlini üzüb ümitsizləşdiyinə görə and içdi, onu sağalana qədər gözləyəcəyinə söz verdi, ürəyi güclə döyünən arvada yazığı gəldiyindən onun arıqlamış əllərindən öpdü. Ertəsi günü öz qarnizonuna qayıtdı.

Altı həftədən sonra xanım Puanso onun yanına gəldi. Arvad o qədər qocalmışdı ki, tanımaq olmurdu, amma oğlanı əvvəlkindən də şiddətli bir ehtirasla sevirirdi.

O özünü itirdi və xanıma qəbul etdi. Sonra onlar qanuni ər-arvad kimi bir yerdə yaşamağa başladılar. Vaxtilə xanım Puansonu

atdığına görə leytenant qəzəbi tutan həmin polkovnik onların bir yerdə yaşamasını görəndə özündən çıxdı və belə hərəkətin alaya nümunə göstərməli olan zabitə yaraşmadığı qənaətinə gəldi. Polkovnik öz zabitinə xəbərdarlıq etdi, sonralar ona qarşı sərt münasibət bəslədi, axırda Renoldi istefa verməyə məcbur oldu. Onlar sevgililərin klassik dəniz hesab etdikləri Aralıq dənizinin sahilindəki bir malikanədə yaşamağa başladılar.

Aradan üç il də keçdi. Arvadın başı tamam ağardı. Əsarətə boyun əyən Renoldi sakitləşdi və bu sönməz məhəbbətin quluna çevrildi.

O, artıq hər şeyin qurtardığını və özünün məhv olduğunu yəqinləmişdi. Hər şeydən: gələcəkdə irəliləyəcəyindən, bir vəzifəyə keçəcəyindən, hər cür şadlıq və kədərdən belə əlini üzmüşdü.

Bir gün səhər ona bir kağız verdilər. Kağızda yazılmışdı: "Jozef Puanso. Gəmi sahibi, Qavr". Bu onun əri idi, bəli, əri! O öz arvadını inadından döndərməyin mümkün olmayacağına başa düşdü-yündən indiyə qədər susmuşdu. Görəsən indi ona nə lazım idi?

Cənab Puanso evə gəlməkdən imtina edərək, bağda gözləyirdi. O, nəzakətlə baş əydi, hətta xiyabanlardan birində skamyanın üstündə oturmaqdan imtina etdi, tələsmədən ətraflı söhbətə başladı:

– Cənab, mən buraya sizi məzəmmət eləməyə gəlməmişəm, çünki əhvalatın necə baş verdiyini çox yaxşı bilirəm. Mənim başıma... bizim başımıza... bir sözlə... amansız tale oyun açdı. Əgər vəziyyət dəyişməseydi, mən heç vaxt sizi narahat edib sakitliyinizi pozmazdım. Mənim iki qızım var. Qızların böyüyü bir oğlanı sevir, oğlan da onu. Ancaq oğlanın valideynləri qızın anasının vəziyyətinə görə bu məsələyə qəti etiraz edirlər. Cənab, mənim qəlbimdə nə nifrət var, nə də qəzəb, mən öz uşaqlarımı dəlicəsinə sevirəm. Ona görə sizin yanınıza gəlmişəm və xahiş edirəm ki, mənim arvadımı geri qaytarın, qoy o mənim evimə... daha doğrusu, öz evinə qayıtsın, elə bilirəm indi özü də bu işə etiraz etməz. Mən də uşaqların, ancaq uşaqların xatirinə özümü elə apararam ki, guya hər şeyi unutmuşam.

Renoldinin qəlbi şiddətlə döyündü və o, ölüm cəzasına məhkum edilmiş bir adamın gözlənilmədən azad olduğunu eşidəndə sevindi ki kimi sevindi.

O kəkələdi:

– Bəli... bəli... elədir, cənab, elədir. Mən özüm də... inanm mənə... şübhəsiz – insaf da bunu deyir... tamamilə haqlısınız...

Renoldi istədi kişinin əlini sıxsın, qolları arasına alsın və hər iki üzündən öpsün.

O, sözüne davam etdi:

– Keçin içəri. Qonaq otağında oturun, mən onu çağıraram.

Bu dəfə cənab Puanso skamyaların birində oturdu.

Renoldi pilləkənləri qaça-qaça çıxdı, qapının ağzında ayaq saxlayıb nəfəsini dərdi və arvadın yanına sakitləşmiş halda girdi:

– Səni aşağıda gözləyirlər, – dedi, – qızlarından xəbər gətiriblər, nəse demək istəyirlər.

Arvad ayağa qalxdı:

– Mənim qızlarımdan? Onlara nə olub? De görüm, nə olub?

Ölüb eləməyiblər ki?

Renoldi cavab verdi:

– Yox, heç nə olmayıb, ancaq elə vəziyyət əmələ gəlib ki, onlara ancaq sən kömək edə bilərsən.

Xanım Puanso onun sözünün dalına qulaq asmayaraq, pilləkənləri tələsik aşağı düşdü.

Renoldi həddindən artıq həyəcanlanmış halda səndələ çökdü və işin sonunu gözləməyə başladı.

Gözlədi, lap çox gözlədi. Sonra o aşağıdan qəzəbli səslər eşitdi və aşağı düşməyi qərara aldı.

Özündən çıxmış xanım Puanso durub getmək istəyirdi, əri isə onun etəyindən yapışb buraxmırdı. Tez-tez:

– Başa düş, – deyirdi, – sən bizim qızları məhv edirsən, öz qızlarını, bizim qızları!

Arvad qətiyyətlə deyirdi:

– Yox, mən sənənin yanına qayıdan deyiləm.

Özünü itirmiş Renoldiyə hər şey aydın oldu, irəli keçib kişidən soruşdu:

– Nəccə? Geri qayıtmaq istəmir?

Xanım Puanso üzünü Renoldiyə çevirdi, qanuni ərinin yanında ona "sən" deməkdən utanaraq, "siz" deyərək müraciət etdi:

– Bilirsinizmi, bu mənə nə təklif eləyir? O, təklif eləyir ki, geri qayıdım, onun evinə gedim!

Xanım az qala qarşısında diz çöküb ona yalvaran ərinə hədsiz bir həqarətlə baxaraq, gülümsündü.

İşi belə görən Renoldi canı boğazına yığılan və son qəpiyini qumara qoyan bir adam qətiyyəti ilə yazıq qızların, özünün və nəhayət, kişinin xeyrinə danışmağa başladı. O, sözünə ara verdi, yeni dəlil axtarmaq məqsədi ilə susanda, bütün sübut və dəlillərini deyib qurtarmış cənab Puanso keçmiş vərđişi üzrə arvadına “sən” deyə müraciət edib xeyli kəkələdi.

– Deyilənə qulaq as, qızların gələcəyini fikirləş.

Xanım hər iki kişini dərin bir nifrətlə süzüb, pilləkənə doğru qaçdı və yolboyu qışqırdı:

– Sizin ikiniz də əclafsınız!

Onlar ikilikdə qalanda bir-birinin üzünə baxdılar. İkisi də eyni dərəcədə pərt olmuş, dərdə-qəmə batmışdı. Cənab Puanso şlyapasını yerdən götürdü, dizinin tozunu çırpdı, onu qapının ağzına qədər ötürən Renoldi ilə xudahafizləşərək tam məyus halda dedi:

– Biz ikimiz də çox bədbəxt adamıq, cənab!

Və ağır addımlarla uzaqlaşdı.

ATILMIŞ UŞAQ

– Əzizim, belə havada gedib kəndi gəzmək lap ağılsızlıqdır! İki aydır qərribə-qərribə fikirlərə düşürsən. Yerli-yersiz mənə dəniz kənarına aparırsan. Evləndiyimiz qırx beş ildən bəri heç belə xəyalpərvər olmamısan. Səyahət üçün Fekan kimi qəmli bir şəhəri seçdin. Özün də ki, adi günlərdə yerindən tərpməyən adam, indi ilin ən isti vaxtında çölləri gəzmək istəyirsən. D’Aprövaldan xahiş elə qoy səninlə getsin, o ki, hər şiltaqlığına dözü. Mən istirahət edəcəyəm.

Xanım dö Kadur öz köhnə dostuna tərəf çevrildi:

– Mənimlə gedərsinizmi, D’Apröval?

O gülümseyərək köhnə adəti ilə baş əydi:

– Siz hara buyursanız, gedəcəyəm, xanım, – dedi.

– Yaxşı, gedin, özünüzü gündə yandırın, – deyə cənab dö Kadur bir-iki saat öz çarpayısında uzanmaq üçün Otel-dö-Bənə qayıtdı.

Köhnə dostlar yola düşdülər. Xanım dö Kadur dostunun əlini sıxaraq astaca dedi:

– Nəhayət!.. Nəhayət!..

D’Apröval pıçıldadı:

– Siz dəlisiniz, vallah, dəli olmusunuz. Bircə fikir verin, nədə risk edirsiniz. Əgər o adam...

Xanım dö Kadur diksindi:

– Ah! Anri ondan danışarkən “o adam” demə...

O, ciddi bir səsle davam etdi:

– Yaxşı. Əgər bizim oğlumuz şübhələnsə, hər şeyi duysa, hər ikimizi tutub saxlayar. Qırx ildir onu görməmiş keçinmisiniz. Bu gün sizə nə olub?

Onlar dənizdən şəhərə gedən uzun yolla, Etrota təpəsinə qalxmaq üçün sağa döndülər. Ağ, tozlu yol qızmar günəş şüaları altında uzanıb gedirdi.

İstinin təsirindən yavaş-yavaş, xırda addımlarla gedirdilər. Xanım dö Kadur qolunu dostunun qoluna keçirib, fikirli gözlərini irəliyə dikmişdi.

O dedi:

- Deməli, siz də onu heç görməmişiniz?
- Xeyr, görməmişəm.
- Heç belə şey olar?

- Əzizim, gəl bu mübahisəni yenidən başlamayaq. Sizin əriniz olduğu kimi, mənim də arvadım, uşaqlarım var. Hər ikimiz bu fikirdən qorxmaqda haqlıyıq.

Xanım dö Kadur cavab vermədi. Özünün uzaq keçmişindəki gəncliyini, qəmgin əhvalatları xatırlayırdı.

Başqa qızlar kimi onu da ərə vermişdilər. Öz nişanlısını – diplomatı tanıyırdısa da, sonralar bütün başqa qadınlar kimi ailə həyatına adət etdi.

Lakin iş belə gətirdi ki, cyni tale ilə evlənmiş bir gənc, cənab D'Apröval, onu dərin ehtirasla sevdi. Əri cənab dö Kadur Hindistanda uzunmüddətli hərbi qulluqda olduğu vaxt qadın təslim oldu. Özü də sevdiyi halda tərəddüd edə bilərdimi? Etiraz edə bilərdimi? Güzəştə getməmək üçün qüvvəsi çatardımı? Yox, doğrudan da, yox! Çox çətin olardı. Gənc qadın əzab çəkərdi. Həyat yaman insafsızdır, yaman hiyləgərdir! Baş vermiş fəlakətdən qurtarmaq olarmı? Həyatın hökmündən qaçmaq olarmı?

O şəxs ki, qadıncıdır, təkdir, tərək edilmişdir, mehribanlıq görmür, uşaqsızdır, daxilində baş qaldıran daimi bir ehtirasdən həmişə qaça bilərmə? Bu ömrün axırına qədər zülmətdə yaşamaq üçün günəş işığından qaçmaq olardı.

Xanım dö Kadur bütün olmuşları, onun öpüşlərini, təbəssümlərini, otağa daxil olarkən qapı ağzında dayanıb ona baxmasını yadına salırdı.

Çox tez qurtaran bu gözəl günlər – xoşbəxt günlər idi!

Nəhayət, o hiss etdi ki, hamilədir! Dəhşətli fikirlər ona rahatlıq vermədi.

Ah! O, uzun müddət Cənub səyahəti, o əzablar, o qorxular! Aralıq dənizi sahilindəki dörd tərəfi hasarlı bağın içərisindəki tənha, kiçik imarət, – hamısı gözləri qarşısından keçirdi.

Portağal ağacının altında uzanıb yaşıl yarpaqlar arasından görünən yupyumru, sarı, qırmızı meyvələrə baxdığı uzun günlər yadına düşürdü. Hərdən o, hasarın üstündən təmiz havasını udduğu, xırda dalğalarının şırıltısını eşitdiyi dənizi görmək istəyirdi. Tez-tez xəyalına daldığı, günəşin altında bərq vuran, sinəsi ağ yelkənli dənizə

qədər getmək istəyirdi. Amma evdən çöle çıxma bilməzdi. Onu bu halda, görkəmini dəyişmiş, hamiləliyi lap uzaqdan nəzərə çarpdığı bir vəziyyətdə görə bilərdilər.

Xanım çox əziyyət çəkmişdi: gözləmə günləri! Son əzabverici günlər! Qoxular, iztirablar! Sonra isə dəhşətli gecə!

Həmin gecə o inləyir, qışqırırdı. Tez-tez əlini öpən sevgilisinin saralmış sifətini, həkimin tüksüz üzünü, gözətçi qadının ağ papağını hələ də görürdü.

Uşağın səsi, bu inilti, insanın tələffüz etdiyi bu ilk səs, ananın qəlbini elə döyündürdü ki!..

Ertəsi gün! Ertəsi gün isə oğlunu gördüyü, onu bağına basa bildiyi yeganə gün oldu! Həmin gündən sonra körpəni birçə dəfə uzaqdan da olsa görə bilməmişdi!

O vaxtdan bəri həyat onun üçün körpənin xəyalı dolanan bir boşluqdan başqa heç nə deyildi! O vaxtdan bəri körpəsinə, öz oğlunu görə bilməmişdi. Uşağı götürüb gizlicə aparmışdılar. Ana, ancaq onu bilirdi ki, oğlunu bir Normandiya kəndlisi böyüdü. Uşaq özü də böyüyüb bir kəndli olub, evlənib və adını bilmədiyi atası onu var-dövlət sahibi edib.

Qırx ildə o, dəfələrlə oğlunu görmək, onu bağına basmaq üçün çıxıb getmək istəmişdi! Heç təsəvvürünə belə gətirmirdi ki, oğlu böyümüş olar. Həmişə, birçə gün qucağında tutub bağına basdığı xırdaca insan haqda fikirləşirdi.

Dəfələrlə xanım sevgilisinə demişdi:

– Mən daha dözə bilmirəm, onun yanına getmək istəyirəm.

Hər dəfə D'Apröval onu saxlayırdı. Xanım özünü ələ ala bilməyəcək, o da başa düşüb dava sala bilirdi. Beləliklə, qadın məhv olardı.

Xanım dö Kadur soruşdu:

– O necədir?

– Bilmirəm. Həmin gündən mən də onu görməmişəm.

– Heç elə iş olar? Oğlun ola, heç tanımayasan. Ondan qorxasan, onu bir biabırçılıq kimi özündən kənar edəsən – dəhşətdir!

Onlar istidən yana-yana sonsuz yoxuşu qalxırdılar.

Xanım dö Kadur davam edirdi:

– Elə bunun özü bir cəza deyilmi? Mənim başqa uşağım olmayıb. Onu görmək arzusu qırx ildir məni rahat buraxmır. Daha tərəd-

düd cde bilməzdim. Siz kişiler bunu başa düşməzsiz. Təsəvvür edin ki, mən indicə öləcəyəm. Deməli, onu görə bilməyəcəyəm! Heç buna dözmək olar? Bu qədər vaxtı necə gözləmişəm? Bütün həyatım boyu onu düşünmüşəm. Hər səhər yuxudan ayılında, inanın ki, hər səhər mənim birinci fikrim o olub, mənim balam olub.

Görəsən o, necədir? Ah, mən onun yanında günahkaram. Heç qorxmağın yeri idimi? Gərək hər şeyi ataydım, onun yanına gedəydim, onu tərbiyə edəydim, onu sevəydim. Əlbəttə, bu cür daha xoşbəxt olardım. Mən bunu bacarmadım. Qorxaq oldum. Nə qədər iztirab çəkdim!.. Ah, bu zavallı, atılmış körpələr öz analarına nifrət etməlidirlər!

O, hönkürtüdən tənənfəs oldu, dayandı. Hava çox isti olduğundan bütün ətraf sakit və kimsəsiz idi. Yalnız yolun hər iki tərəfindəki sarı və seyrək otların arasından çeyirtkələrin cır səsləri eşidilirdi.

D'Apröval dedi:

– Bir az əyləşin.

Xanım xəndəyin kənarına qədər gəldi, əlləri ilə üzünü örtüb yere oturdu. Çal saçları hər iki tərəfdən üzünə tökülmüşdü, ürək yanğısı ilə ağlayırdı.

D'Apröval qadının qarşısında ayaq üstə dayanıb, narahatlıqla ona deməli olduğunu fikirləşirdi. Nəhayət, dilləndi:

– Sakit olun!.. Bir az cəsərtli olun.

Xanım ayağa qalxaraq dedi:

– Yaxşı, mən özümü saxlayaram!

Sonra gözlərini silərək asta addımlarla yola düzəldi. Yol uzanıb gedir, içində bir neçə ev gizlənmiş kiçik bir meşədən keçirdi.

Onlar zindanı cingildədən dəmirçi çəkicinin səsinə eşidirdilər. Yolun sağ tərəfində, qarşısında araba saxlanmış balaca bir koma və çardağın altında at nallayan iki adam gördülər.

Cənab D'Apröval onlara yaxınlaşıb ucadan soruşdu:

– Pyer Benediktin ferması hansı tərəfdədir?

Dəmirçilərdən biri dedi:

– Sol tərəfdəki balaca qəhvəxana ilə üzbəüz küçə ilə düz gedəcəksiniz. Poretin fermasından sonra üçüncü həyət. Doqqazın yanında balaca küknar ağacı da var. Düz getsəniz taparsınız.

Onlar sola döndülər. Xanım dö Kadur indi qıclarını sürüyə-sürüyə çox ləng gədirdi. Ürəyi elə bərk döyünürdü ki, güclə nəfəs alırdı.

Hər addımda o, Allahı çağırırdı:

– Aman Allah, İlahi!

Dözülməz bir həyəcan onun boğazını qovuşdurmuşdu. Ayaq üstə diz aşığı çıxarılmış adam kimi dururdu. Həyəcandan rəngi sapsarı saralmışdı.

D'Apröval da həyəcanlanmış və rəngi saralmışdı, ona baxıb dedi:

– Əgər özünüzü yaxşı apara bilməsəniz, biabır olacağınız. Çalışın özünüzü elə alınız.

Xanım mızıldadı:

– Elə bilirsən bacarıram. Mənim körpəm! Onu görəcəyimi təsəvvür edəndə!..

Onlar ferma həyətlərinin arası ilə iki cərgə fıstıq ağacının kölgəsində, kiçik kənd yolu ilə irəliləyirdilər.

Nəhayət, qarşısında küknar ağacı olan doqqaza çatdılar.

D'Apröval dedi:

– Buradır.

Xanım lal-dinməz dayanıb baxmağa başladı.

Həyət böyük idi, ətrafda əkilmiş alma ağacları, damına küləş yığılmış kiçik binaya qədər uzanıb gedirdi. Qarşıda tövlə, anbar, pəyə və toyuq damı yerləşirdi. Böyük bir talvarın altında yük arabası, el arabası, minik arabası düzülmüşdü. Ağacların altında dörd buzov otlayırdı. Həyətin hər tərəfində qara toyuqlar dənləyirdilər.

Səs-səmir eşidilmirdi. Evin qapısı açıq idi, amma heç kəs görünmürdü.

Onlar həyətə girdilər. İri armud ağacının altına diyirlənmiş çəlləkdən qara bir it çıxıb qəzəblə hürməyə başladı.

Evin divarı boyu taxtadan qayrılmış dayaq üstünə dörd arı pətəyi qoyulmuşdu.

Cənab D'Apröval evin qarşısında dayanıb qışqırdı:

– Ay ev yiyəsi!

Qapıda, on yaşlarında, balaca bir qız göründü. Əyninə yun köynək, uzun tuman geymişdi, ayaqları yalın və çirkli idi, utancaq uşağa oxşayırdı.

O, qapının ağzını kəsib dayanmışdı.

– Nə istəyirsiniz? – deyən qız soruşdu.

– Atan evdədirmi?

– Xeyr.

- Hara gedib?
- Bilmirəm.
- Bəs anan?
- Anam inək sağmağa gedib.
- Tez qayıdar?
- Bilmirəm!

Birdən yaşlı xanım, onu buradan zorla aparacaqlarından qorxurmuş kimi, tələsik dedi:

- Mən onu görməmiş buradan gedən deyiləm.
- Biz onu gözləyəcəyik, əzizim.

Onlar geri çevrilərkən əllərində iki tənəkə vedrə evə sarı gələn bir qadın gördülər. Hərdən günəşin şüaları vedrələrin üstündə əks edərək ağ, gözqamaşdırıcı işıq saçırdı.

Qadının sağ qıçı axsayırdı, cılız bədəni yağışların yuyub, günəşin qurutduğu, rəngi qaçmış, toxunma paltarının içində itmişdi. O, çirkli, yazıq bir qulluqçuya oxşayırdı.

- Anam gəlir, – deyə uşaq dilləndi.

Qadın evə çatanda yad adamlara pis və şübhəli bir nəzər salıb, onları görmürmüş kimi içəri keçdi.

O, batmış ovurdları, saralmış və yaraşıqsız sifəti, kəndlilərə xas olan ağac kimi ifadəsiz görkəmi ilə daha yaşlı görünürdü.

- D'Apröval onu səslədi:

– Xan m, gəldik xahiş edək ki, içmək üçün bizə bir stəkan süd satasınız.

Qadın vedrə'əri evə qoyandan sonra qapıda göründü və donquldandı:

- Mən süd satan deyiləm.

– Biz bərk susamışıq. Görürsünüz ki, xanım qocadır, özü də yaman yorulub. İçməyə heç bir şeyiniz yoxdur?

Kəndli qadın narahat və sönük baxışla onları bir də nəzərdən keçirdi.

- Nəhayət, ürəklənib dedi:

- İndi ki gəlmisiniz, sizə süd verərəm.

- O öz daxmasına girdi.

Uşaq evdən iki stul gətirib alma ağacının dibinə qoydu, anası isə iki qab köpüklü süd gətirib qonaqlara verdi. Sonra nəzarət edirmiş kimi onların qarşısında durub diqqətlə baxmağa başladı.

- Siz Fekandansınız mı? – deyə soruşdu.
- Bəli, biz Fekana istirahət üçün gəlmişik, – deyə D'Apröval cavab verdi. O bir qədər susduqdan sonra soruşdu:

- Bizə toyuq sata bilərsiniz mi?

Qadın bir az fikirləşib cavab verdi:

- Bəli, sata bilərəm, sizə yəqin ki, çolpa lazımdır.

- Bəli, çolpa istəyirik.

- Bazardan neçəyə alırsınız?

D'Apröval qiyməti bilmirdi, dostuna tərəf çevrildi:

- Əzizim, siz çolpanı neçəyə alırsınız?

Xanım dö Kadur gözləri yaşlı mızıldadı:

- Dörd franka, yaxud dörd frank yarım.

Fermaçı qadın təəccüblə qadına yanakı bir nəzər salıb soruşdu:

- Bu qadın xəstədir? Niyə belə kövrəlib?

D'Apröval nə cavab verəcəyini bilmirdi. Nəhayət, dili dolşa-dolaşa dedi:

- Xeyr... xeyr... yolda qol saatını itirib, çox gözəl saat idi, ona görə belə narahatdır. Əgər saati tapan olsa, bizə xəbər verərsiniz.

Benediktin arvadı cavab vermədi.

Birdən o dilləndi:

- Budur, ərim gəlir!

O, darvaza ilə üzbəüz olduğundan ərinin gəldiyini əvvəlcə özü görmüşdü.

D'Apröval diksindi. Xanım dö Kadur isə özünü itirmiş halda çevrilmək istəyəndə az qaldı stuldan yıxılsın.

Onların on addımında ikiqat əyilmiş bir kişi tövşüyə-tövşüyə bir inəyi arxasınca çəkirdi.

O qonaqlara fikir vermədən dedi:

- Ay sənə çər dəysin!

Fermer inəklə birlikdə pəyəyə girdi.

Qadının göz yaşları qəflətən çəkilməmişdi. O təəccübdən keyiyib dinməzəcə dayanmışdı: bu onun oğlu idi, onun oğlu!

Eyni fikirdən boğazı qurumuş cənab D'Apröval titrək səslə soruşdu:

- Bu, yəqin ki, cənab Benedikt dir?

Fermer qadın şübhə ilə soruşdu:

- Sizə onun adını kim dedi?

– Orada, böyük yolun kənarında dəmirçidən öyrəndik, – deyə o cavab verdi.

Sonra hamı gözünü pəyenin qapısına zilləyib susdu. Qapı divarda açılmış qara bir bacaya oxşayırdı. İçəridə heç nə görünmürdü, amma yerə tökülmüş samanın xışiltısı eşidilirdi.

Benedikt alınının tərini silə-silə çölə çıxdı və əyilib qalxa-qalxa iri addımlarla evə tərəf qayıtdı.

O, əvvəlki kimi yad adamları görmürmüş kimi onların yanından keçərək arvadını səslədi:

– Mən susamışam, gəl bir qab sidri çıxart ver.

Sonra o evə girdi. Arvadı parisiləri tək qoyub zirzəmiyə endi.

Xanım dö Kadur taqətsiz halda:

– Gedək buradan, Anri, – dedi, – gedək buradan.

D'Apröval onun qolundan tutub ayağa qaldırdı, stolun üstünə beş frank pul atdı, qadının səndələdiyini görüb onu bərk-bərk tutub yola düzəldi.

Onlar darvazadan çıxan kimi xanım dö Kadur hönkürməyə başladı, sonra kədərdən qəhərlənmiş səslə inildədi:

– Oh! Oh! Siz ancaq bunumu bacarmışdınız?

Rəngi ağarmış D'Apröval sərt səslə cavab verdi:

– Mən bütün bacardığımı etdim. Onun ferması səksən min frank dəyərindədir. Belə bir vərəseni hər meşşan uşağı ala bilmir.

Onlar dinib-danışmadan geri döndülər. Xanım dö Kadur hey ağlayırdı, gözünün yaşı sısqqa bulaq kimi axır, yanağına süzülürdü.

Nəhayət, göz yaşları qurudu. Onlar Fekana çatdılar.

Cənab dö Kadur nahar üçün onları gözləyirdi. O, gezintidən qayıdanları görəndə kimi gülməyə başladı və ucadan dedi:

– Çox gözəl, arvadımı gün vurub, mənim lap ürəyimdən olub. Doğrudan, daha inanıram ki, o ağlını itirib!

Onların heç biri cavab vermədi.

Cənab dö Kadur əllərini ovuşdura-ovuşdura soruşdu:

– Heç olmasa, yaxşı gözə bildinizmi?

D'Apröval cavab verdi:

– Əla, əzizim, lap əla!

QADIN ETİRAFI

Əziz dost, siz məndən həyatımın ən parlaq xatirələrindən birini söyləməyi xahiş etmişdiniz. İndi mən qocalmışam, heç kimim yoxdur, nə uşağım var, nə də qohum-əqrəbam, ona görə də sizin qarşınızda hər şeyi boynuma ala bilərəm. Ancaq söz verin ki, mənim adımlı heç kəsə deməyəcəksiniz.

Siz özünüz yaxşı bilirsiniz ki, mənə aşiq olanlar çox idi, elə mən özüm də tez-tez aşiq olurdum. Mən indi, əvvəlki gözəlliyimdən heç bir əsər-ələmət qalmadığı vaxtda, deyə bilərəm ki, cavanlığımnda çox gözəl idim. Məhəbbət mənim həyatımın canı idi, insan havasız yaşaya bilmədiyi kimi mən də məhəbbətsiz bircə gün də yaşaya bilməzdim. Mən bircə gün nəvazişsiz yaşamaqdan ölümü üstün tuturdum və mənim haqqında düşünən adamın olmamasını hiss etsəm, elə o gün öldüm. Qadınlar deyirlər ki, ömürlərində ancaq bircə dəfə dərin ehtirasla sevə bilirlər, amma mən dəfələrlə dəlicəsinə aşiq olmuşam və təsəvvürümə gətirə bilmirdim ki, mənim ehtirasımın sonu ola bilər, həm də həmişə mənim ehtirasım odunu qurtaran soba kimi, öz-özünə, təbii şəkildə sönmürdü.

Bu gün mən sizə günahkar olmadığımı, lakin sonrakı işlərlə bağlı olan başıma gələn ilk əhvalatlardan birini danışacağam. O, murdar Pekli əcazının dəhşətli intiqamı özümün də xəbərilmədən iştirak etdiyim müdhiş hadisəni yadıma saldı.

Məni qədim Breton nəslindən olan varlı qraf Erve de Kerə əre verdiklərindən bircə il keçmişdi və mən ərimi, heç şübhəsiz, sevmirdim. Mənim başa düşdüyümə görə əsil məhəbbət həm azad olmalıdır, həm də eyni zamanda müqavimətlərlə rastlaşmalıdır. Kilsə və qanunların təsdiq etdiyi məhəbbətə məgər məhəbbət demək olarmı? Ər qarşısında arvadlıq borcunu yerinə yetirmək xatirinə göstərilən məhəbbətə heç məhəbbət demək olarmı? Oynaş öpüşü ilə ər öpüşünü dünyada cyniləşdirmək olmaz.

Ərim ucaboyle, qəşəng, boy-buxunlu əsil zadəgan idi. Ancaq ağılsızdı. Həddindən artıq açıq danışan, sözü düz üzə deyən, köntöy bir adam idi. Hiss olunurdu ki, onun beynini ata-anası öz ata-analarından hazır şəkildə götürdükləri fikirlər və mühakimələrlə doldu-

rublar. O, başqalarının da müstəqil fikri ola biləcəyini heç ağlına belə gətirmədən özünün həddindən artıq məhdud mühakimələrini heç bir şübhə və tərəddüd etmədən asanlıqla, dərhal söyləyirdi. Hiss olunurdu ki, qraf məhdud adam idi və qapı-pəncərəsi açıq olan evin havasını təmizləyən külək kimi insan zəhnini zənginləşdirən, onu təzələyən ideyalar onun üçün anlaşılmazdır.

Bizim yaşadığımız qəsir sakit bir yerdə yerləşmişdi. Bura ətrafı uca ağaclarla əhatə olunmuş hüznü böyük bir bina idi. Ağacların gövdəsini basan mamırlar qocaların ağarmış saqqalına oxşayırdı. Meşəyə dönmüş parkın ətrafında "canavar dərəsi" adlandırılan dərin xəndəklər qazılmışdı. Parkın lap sonunda isə içini qamış və su otları barmış iki balaca göl vardı. Mənim ərim həmin gölləri birləşdirən çayın sahilində ördək ovlamaq üçün balaca bir pusqu daxması tikməyi əmr etdi.

Evdəki nöqərlərdən başqa ərimə tamamilə sadıq olan heyvan kimi qanmaz bir gözətçimiz və mənə can-dildən bağlı olan, demək olar ki, mənə sirdaşlıq eləyən bir qulluqçumuz vardı. Beş il əvvəl onu İspaniyadan gətirmişdim. Bu, ata-anasının atıb getdikləri bir uşaq idi. O, qaragözlü, qarayanız, meşə kimi qalın və həmişə pırpız olan qarasaçlı, bir sözlə qaraçıya oxşayan bir qızdı. Onun on beş yaşı vardı, amma üzdən lap iyirmi yaş da vermək olardı.

Payız girdi. Biz gah qonşuların parkında, gah da öz parkımızda ova çıxırdıq. Elə bu vaxtlar bizim qəsirə tez-tez gələn cavan baron S. mənim diqqətimi cəlb etdi. Sonra o bizdən ayağını kəsdi və mən onu tamamilə unutdum, ancaq hiss etdim ki, ərimin mənə olan münasibəti tamam dəyişmişdir.

Dinib-danışmır, həmişə fikirli-fikirli gəzir və məni öpmürdü. Mən tək qalmaq və dincəlmək üçün özümə ayrıca yataq otağı düzəltdim. Ərim mənim yanına gəlmirdi. Ancaq gecələr qapımın ağzında ayaq səsləri eşidirdim. Kimsə barmağının ucunda qapıya yaxınlaşır, bir neçə dəqiqə sakitcə dayanır və sonra gəlidiyi kimi də səssizcə uzaqlaşır.

Mənim yataq otağım aşağı mərtəbədə idi və mənə elə gəlirdi ki, gecələr kimsə qəsirin ətrafında dolaşır.

Mən bunu ərimə dedim və bir neçə saniyə diqqətlə üzümə baxdı və:

– Bizim keşikçidir! – deyə cavab verdi.

Bir dəfə, nahardan sonra həddindən artıq kefi kök olan, əslində isə o özünü şad göstərməyə çalışırdı, Erve məndən soruşdu:

– Gəlsənə, bir üç saatlığa daxmaya gedək. Hər axşam mənim toyuqlarımı yeməyə gələn tülkünə də vurarıq.

Mən təəccübləndim və fikrə getdim. Amma onun çox qərribə bir baxışla, həm də inadkarlıqla üzümə baxdığını görüb:

– Əlbəttə, gedərəm, əzizim, – deyə cavab verdim.

Onu da deyim ki, mən canavar və qaban ovlamaqda kişilərdən heç də geri qalmırdım. Ona görə də ərimin daxmaya getmək təklifi çox yerinə düşmüşdü.

Ərim özünü çox qərribə aparırdı: bütün gecəni həyəcanlandı, gah yerindən sıçrayıb dik qalxır, gah sakitcə qayıdıb otururdu. Saat ona yaxın mənə:

– Hazırsanmı? – dedi.

Mən qalxdım. Tüfəngimi özü gətirdiyindən:

– Güllə ilə, yoxsa saçma ilə doldurum? – deyə soruşdum.

O təəccübləndi, sonra cavab verdi:

– Səni inandırırım ki, elə təkə saçma da kifayət eləyər. – Bir dəqiqədən sonra isə çox soyuqqanlıqla əlavə etdi: – Siz öz təmkin və soyuqqanlılığınızla fəxr eləyə bilərsiniz.

Mən güldüm:

– Mən? Nəyə görə? Tülkü vurmağa gedəndə adama soyuqqanlılıq lazımdır? Bu sizin ağlınıza hardan gəldi, mənim əzizim?

Nəhayət, biz səssiz-səmirsiz daxmaya yaxınlaşdıq. Evdə hamı yatırdı. Damına döşənmiş şiferi parıldayan bu hüznü qədim qəsirin üzərinə yumurlanmış ay sarımtıl işıq çiləyirdi. Qəsirin hər iki tərəfindəki qoşa qülləsi ay işığını əks etdirirdi, bu hüznü, işıqlı, həzin və ətirli gecənin sakitliyini heç nə pozmurdu, ətrafa ölü sükut çökmüşdü. Hava durğun idi, nə qurbağalar quruldaşır, nə də bayquşlar ulayırdı, elə bil hər şey vahiməli bir durğunluğa qorq olmuşdu.

Biz parka, ağacların kölgəsinə gəldiyimiz zaman burnuma çürümüş yarpaqların təzə, ətirli qoxusu doldu. Ərim dinmirdi, ancaq bir ovçu cəhri ilə hər şeyi dinləyir, qoxulayır, hər şeyə qulaq kəsilib göz qoyurdu.

Biz göllərin yanına gəlib çıxdıq.

Suda bitən qamışlar azca da olsa, tərpenmirdi, külək onları sığalamırdı, amma hərdən bir suda xəfif bir titrəyiş baş verirdi, suyun

ortasında balaca bir nöqtə əmələ gəlir, sonra onun ətrafında dairə-ciklər görünür və bu dairəciklər qırıqlar kimi işıldayıb arası kəsilmədən genişləndirdi.

Biz pusquda durmaq üçün daxmaya yaxınlaşanda ərim məni qabağa saldı, sonra tələsmədən tüfəngini doldurdu, çaxmağın şaq-qılıtsı mənə çox qərribə bir təsir buraxdı. O, mənim titrədiyimi hiss etdi:

– Bəlkə elə bu sınaq səndən ötrü kifayətdir? Əgər elə isə gedin!
– dedi.

Mən həddindən artıq heyrətləndim və:

– Heç vaxt. Mən buraya əliboş geri qayıtmaq üçün gəlməmişəm. Bu gün sizə nə olub?

O donquldandı:

– Özüm bilən yaxşıdır.

Biz sakitcə dayandıq.

Bu işıqlı, cansızıcı payız axşamının sükutunu heç nə pozmadığına görə, təxminən yarım saatdan sonra pıçılıtlı ilə soruşdum:

– Heyvanın məhz buradan keçəcəyinə əminsinizmi?

Elə bil mən Erveni dişlədim. Dik atıldı və ağzını qulağıma yapışdırıb cavab verdi:

– Tamamilə əminəm.

Yeniden susduq.

Deyəsən bir azca mürgülədim. Birdən ərim əlimi sıxdı, səsi dəyişdi və fisiltı ilə dilləndi:

– Görürsənmi onu? Ağacın altındadır.

Nə qədər baxdımsa, heç nə görə bilmədim. Erve gözünü gözümün içinə zilləyərək, tüfəngi sakitcə çiyinə keçirdi. Mən əlimi tətiyə aparmaq istəyirdim ki, gözənilmədən, bizdən otuz metr aralı, ay işığında aydın seçilən bir adam görüldü, o, təqibdən qaçmaqla yaxasını qurtarmağa çalışan adam kimi, – əyilə-əyilə, tələsik addımlarla uzaqlaşdı.

Mən heyrətimdən qışqırdım və geri dönməyə macal tapmamış gözümün qabağından alov qalxdı, güllə səşindən qulağım tutuldu və mən gördüm ki, həmin adam güllə dəymiş canavar kimi yerə sərildi.

Dəhşətdən ağlımı itirərək, qışqırıb fəryad qopartdım, quduzlaşmış Ervenin əlləri boğazımdan yapışdı. O, əvvəlcə məni yerə yıxdı,

sonra göyə qaldırdı və havada yelləyə-yelləyə, otluğa sərilmiş meyitin yanına qaçdı və var gücü ilə məni onun üstünə çırpdı. Elə bil mənim başımı əzmək istəyirdi.

Mən hiss etdim ki, məhv oluram: o məni öldürməyə hazırlaşdı. O, ayağını yuxarı qaldırıb çəkməsinin dabanı ilə məni vurmaq istədi və elə bu an, gözənilmədən, mən özümə gələne qədər, kimsə ondan yapışb yerə sərtdi.

Mən dərhal sıçrayıb ayağa qalxdım. Mənim qulluqçum Pakita Ervenin sinəsinə çökmüşdü. Quduz pişik kimi özündən çıxmış halda, sir-sifəti əsə-əsə, Ervenin saqqalını yolur, bığını dartışıdırır və üzünün dərisini cırıq-cırıq edirdi. Sonra birdən başqa duyğu onun qəlbində baş qaldırdı və sıçrayıb meyitin üstünə yığıldı, onu bağına basdı, gözələrindən, ağzından öpdü, dodaqları ilə ölünün dodaqlarını araladı, elə bil onun nəfəsini axtardı, məhəbbətin ən ali nəvazişinə qərğ etdi.

Ərim ayağa qalxaraq, ona tamaşa edirdi. O, hər şeyi başa düşdü və mənim ayaqlarıma düşərək dilləndi:

– Bağışla məni, əzizim, mən bu qızın oynasına səni qısqanmışam, gözətçi məni çaşdırıb.

Mən isə canlı bir qadının ölünü qərğ etdiyi dəhşətli öpüslərə baxır, onun hıçqırıqlarını dinləyir, ümitsiz məhəbbətin coşqunluğuna tamaşa edirdim.

Elə bu andan başa düşdüm ki, ərimə mütləq xəyanət edəcəyəm.

BALACA ÇƏLLƏK

Adolf Tavern'yeyə

Eprovil karvansarasının sahibi Şiko balaca faytonunu Maqluar qarının fermasının qarşısında saxladı. Şiko qırx yaşlarında, yekə-qarın, qırmızısiyot bir adam idi, bir az da kələkbaz idi.

O, atı hasarın dirəyinə bağlayıb, heyətə girdi. Qarının malikənəsi onun mülkündən o yana başlanırdı. Şiko çoxdandı gözünü qarının torpağına dikmişdi. O, dəfələrlə bu torpağı almaq üçün söz açırdı, lakin hər dəfə də Maqluar qarı qəti etiraz edib deyirdi:

– Mən burada doğulmuşam, burada da öləcəyəm.

Qarı qarının ağzında oturub kartof soyurdu. O, arıq, üz-gözü qırışmış, beli bükülmüş, yetmiş iki yaşında oisa da, cavan qız kimi idi. Şiko mehribanlıqla əlini qarının kürəyinə vurub, onun yanında, kətilin üstündə əyləşdi.

– Hə, ana, kefin necədir, canınız sazdırımı?

– Pis deyil, Prosper kirvə, sən necəsən?

– Eh, bir az sümüklərim sızıdayır, qalan hər şey yaxşıdır.

– Çox gözəl!

Qarı daha dinmədi. Şiko da dinməzəcə onun necə işləməsinə tamaşa edirdi. Qarı əyri, cadarlanmış, xərçəng qısqaqları kimi quru barmaqları ilə kartofu səbətdən çıxarıb, hərleyə-zərleyə o biri əlində tutduğu bıçaqla soyur, qabıq şərid kimi uzanıb axırda qırılırdı. Soyulmuş kartofları su dolu vedrəyə atırdı. Dövrəsində üç sirtıq toyuq fir-fir fırlanırdı. Onlar qarıya yaxınlaşıb, kartof qabıqlarını qarının ətəyindən qayıb götürür, qaçırdılar.

Şiko bir az narahat idi, o nə isə demək istəyirdi, çəkinirdi, tərəddüd edirdi. Nəhayət, ürəklənib dedi:

– Maqluar ana, deyin görək...

– Buyurun, mən sizi eşidirəm.

– Deməli, bu fermanı mənə satmaq istəmirsiniz?

– Yox, satmıram, gözünüzü çəkin. Demişəm satmıram, vəssalam. Dəhə bu barədə danışmayın.

– Bilirsinizmi, mən bir iş fikirləşmişəm, hər ikimize sərfəlidir.

– O nə işdir?

– Bax, məsələ belədir, siz fermanı mənə satırsınız, amma ferma yenə sizin olur. Başa düşmədiniz? Yaxşı qulaq asın.

Qarı əlindəki işini yarımçıq qoydu, oynaq gözlərini qıyıb, mey-xana sahibinin üzünə zillədi.

Şiko sözüne davam etdi:

– İndicə başa salaram. Deməli, mən sizə hər ay yüz əlli frank verirəm. Eşidirsinizmi: hər ay faytonuma minib bura gəlirəm, sizə yüz suluq otuz ekü verirəm. Vəssalam, başqa heç nə dəyişmir, Siz öz evinizdə qalırsınız, nə mənimlə işiniz olur, nə də mənə borclu olursunuz. Siz pulu məndən alırsınız, vəssalam. Necədir, xoşunuza gəlir?

O gülümsünə-gülümsünə qarıya baxırdı. Qarı burada nə isə bir hiylə olduğundan şübhələnərək onu başdan-ayağacan süzdü, sonra soruşdu:

– Yaxşı, bu mənim xeyirim, bəs sizin xeyiriniz nədir, fermadan siz nə götürürsünüz?

Şiko dedi:

– Bu barədə narahat olmayın. Allah sizə nə qədər ömür veribsə, o qədər də yaşayacaqsınız. Amma görək notarius idarəsindən mənə bir kağız verəsiniz ki, sizdən sonra ferma mənə qalacaq. Sizin övladınız yoxdur. Bir-iki qohum-qardaşınız var, onlara da ürək qızdırmırsınız. Hə, necədir, ürəyinizə yatır? Nə qədər ömrünüz var, ömlakınız özünüzdür. Mən də sizə hər ay yüz suluq ekü verirəm. Məncə, sizin üçün sərfəlidir.

Qarı bayaqkı kimi çaşıb qalmışdı, həm də narahat idi, amma tamah ona üstün gəldi. Dedi:

– Mən etiraz eləmirəm. Amma görək bu barədə yaxşı-yaxşı fikirləşəm. Gələn həftə gəlin, bir də söhbət edərək. Sizə qəti cavab verərəm.

Şiko çıxıb getdi, özündən elə razı idi ki, elə bil dünyanın yarısını almışdı.

Maqluar qarını fikir götürdü. Gecəni də yata bilmədi. Sonra dörd gün qızdırmalı adam kimi ağına cürbəcür şübhəli fikirlər gəldi. O hiss edirdi ki, burada nə isə bir kələk var, amma hər ay alacağı otuz ekünü, havayı yerdən ətəyinə töküləcək sikkələrin cingiltisini eşidir, ağzı sulanırdı.

Axırda qarı notarius idarəsinə gedib əhvalatı danışdı. Ona məsləhət verdilər ki, Şikonun təklifini qəbul etsin. Amma yüz suluq otuz ekünün əvəzinə əlli ekü tələb etmək lazımdır, çünki fermanın dəyəri ən azı altmış min frankdır. Notarius deyirdi:

– Əgər siz on beş il yaşasanız, o sizə cəmisi qırx beş min frank vermiş olacaq.

Hər ay yüz suluq əlli ekü ala biləcəyini eşidəndə qarı sevinirdi, amma ehtiyat da edirdi, qorxurdu ki, kələk işlədilmiş ola, gözlənilməz hadisə baş verə, ona görə də axşama qədər notarius idarəsində qalıb sorğu-sual elədi. Axırda göstəriş verdi ki, müqaviləni hazırlasınlar, evə qayıdanda başı gicəllənirdi, elə bil dörd dolça təzə sidr içmişdi.

Şiko cavab almaq üçün gələndə qarı bir xeyli məzə verməyə başladı, dedi ki, razı deyil, amma əslində qorxurdu ki, Şiko yüz suluq əlli ekü verməyə razı olmaya. Şiko çox yalvardıqdan sonra qarı öz şərtini dedi:

Şiko gözlənilməz bu şərti eşidəndə hirsindən dik atıldı, sonra qəti etiraz elədi.

Qarı onu yumşaltmaq üçün ömrünün axırına lap az qalmasından danışmağa başladı:

– Mənim çox olsa beş-altı il ömrüm qalıb. İndi yetmiş iki yaşım var, canım da saz deyil. Keçən həftə elə bildim ki, ölürem, mədəm doğranırdı. Özümü güc-bəla ilə çarpayımaya çatdırdım.

Şiko isə yumşalmırdı:

– Yaxşı, yaxşı kələkbaz qarı, canımız polad kimi möhkəmdir! Heç olmasa yüz on il yaşayacaqsınız. Hələ mənim kimilərin çoxunu o dünyaya yola salacaqsınız.

Bütün günü mübahisə etdilər. Qarı güzəştə getmək istəmirdi. Axırda Şiko əlli ekü verməyə razı oldu.

Ertəsi gün müqaviləyə qol çəkdilər. Maqluar qarı on ekü çaxır pulu da tələb elədi.

Üç il keçdi. Qarı gündən-günə cavanlaşırdı, sanki keçən illərin onun ömrünə dəxli yox imiş. Şiko dilxor olmuşdu, elə bilirdi ki, yüz ildir qarıya pul verir, onu aldadıblar, soyublar, müflis ediblər. Hərdən faytonuna minib qarıya baş çəkməyə gəlirdi. Onun bu səfəri, taxılın yetişib biçilən vaxtının çatıb-çatmadığını yoxlamaq üçün iyul ayında tarlaya baş çəkən kəndlilin səfərinə oxşayırdı. Hər dəfə gələndə qarı ona bic-bic baxırdı. Elə bil gizli bir oyunda udduğu üçün üreyində sevinirdi. Şiko tez qayıdıb faytonuna minir, dodaqaltı deyiniirdi:

– Bəs nə vaxt gəbərəcəksən, ay ifritə?!

Şiko başını itirmişdi. Hər dəfə qarını görəndə istəyirdi onu boğub öldürsün...

Şiko baş sındırır, çıxış yolu axtarırdı. Nəhayət, günlərin birində, ilk dəfə öz təklifini bildirməyə gələndə elədiyi kimi əllərini ovuşdura-ovuşdura qarıya yanaşdı. Bir az ordan-burdan danışandan sonra dedi:

– Bura bax, anacan, Eprevilə yolunuz düşəndə niyə gəlib meyxanada nahar eləmirsiniz? Camaat arasında söhbət gəzir, deyirlər guya, bizim aramız deyib, mən pərt oluram. Bilirsiniz ki, bizdə nahar eləsəniz, sizdən pul alası deyiləm. Mən belə xırda şeylərə fikir vermirəm. Nə vaxt üreyiniz istədi gəlin, utanıb eləməyin, mən çox şad olaram.

Maqluar qarı təklifi unutmadı. İki gündən sonra nökrəri Selesinin sürdüyü təkətli faytonla bazara gedəndə birbaşa Şiko kirvənin meyxanasına gəldi. Çəkinib eləmədən atı tövləyə saldı. Sonra vəd edilmiş naharı istədi.

Meyxana sahibi əl-ayağa düşüb, ona əsil xanımlara layiq xidmət göstərdi; toyuq əti, kolbasa, qızardılmış qoyun əti və duza qoyulmuş kələm gətirdi. Amma qarı heç nə yəmədi, uşaqlıqdan öz rejimini bilirdi, azacıq şorba və bir tikə yağ-çövrəklə dolanırdı.

Qarı qaralan Şiko israr edirdi. Qarı heç bir şey içməmişdi, hətta qəhvəni də rədd eləmişdi.

Şiko soruşdu:

– Bəlkə bir qədəh şərab içəsiniz?

– Hə! Buna sözüüm yoxdur, olar.

Şiko səsi gəldikcə ucadan çığırdı:

– Rozali, şərab gətir, ən yaxşısından, sürfin filəndis şərabından gətir.

Xidmətçi uzun bir şərab şüşəsi gətirdi. Şüşə kağızdan düzəltilmiş “üzüm yarpağına” bükülmüşdü.

Şiko iki balaca qədəh doldurdu:

– Dadına baxın, anacan, əla şərabdır.

Qarı aram-aram içməyə başladı. O, ləzzət almaq üçün xırda qurtumlarla içirdi. Qədəh boşalanda qarı ağzını marçıldadıb dedi:

– Doğrudan da gözəl şərabdır.

O, sözünü qurtarmamış Şiko qədəhi bir də doldurdu. Qarı istədi etiraz eləsin, amma gec idi. O yenə aramla içməyə başladı.

Şiko istəyirdi üçüncü qədəhi içirtsin, amma qarı etiraz elədi. Şiko israr edirdi:

– Axı bu lap süd kimidir. Gördünüz nə dadlıdır! Mən bundan dalbadal on-on iki qədəh içirəm, heç nə olmur. Şəkər kimidir. Nə mədəyə əziyyət verir, nə də baş ağrıdır: adamın dilinin üstündə yağ kimi əriyib gedir. Bundan faydalı içki tapılmaz!

Qarının yenə də tamahı çəkirdi, ona görə də güzəştə getdi. Üçüncü qədəhin də yarısını içdi.

Şiko əliaçıqlıq edirdi, özündən çıxmışdı:

– Yaxşı, indi ki bu şərab xoşunuza gəlir, ondan sizə bir çəllək verərəm, bilərsiniz ki, biz doğrudan da dostuq.

Qarı etiraz eləmədi, azacıq keflənmişdi, çıxıb evlərinə getdi.

Ertəsi gün Şiko Maqluar qarının yanına gəldi. Faytonundan dəmir çənberli kiçik bir çəllək düşürdü. Sonra istədi ki, qarı dadına baxıb şərabin dünənki şərabdən olduğunu təsdiq eləsin. Hərəsi üç qədəh içdilər. Şiko getməyə hazırlaşanda dedi:

– Qurtaranda xəbər eləyin, hələ varımdır, utanıb eləməyin. Mən xəsis deyiləm. Şərabı nə qədər tez içib qurtarsanız, bir o qədər mənim ürəyimə yatar.

Şiko faytonuna minib getdi.

Dörd gündən sonra yenə gəldi. Qarı qapının ağzında oturmuşdu. Şorbaya tökmək üçün çörək doğrayırdı.

Şiko qarıya yanaşdı salama verdi. Lap yaxınlıqda durub danışdı ki, qarının ağzından iy gəlib-gəlmədiyini bilsin. Qarıdan şərab iyi gəlirdi. Şikonun kefi kökəldi:

– Bəlkə, məni bir qədəh şəraba qonaq edəsiniz?

Onlar iki, ya üç dəfə qədəh-qədəhə vurdular.

Tezliklə ətrafa səs yayıldı ki, Maqluar qarın evdə tək içib sərxoş olur. Onu gah mətbəxdə, gah da heyətində kefli tapırdılar, bəzən də yaxın yol-rizdə yıxılıb qalırdı, camaat onu sürüyə-sürüyə evinə gətirməli olurdu.

Şiko daha ona qonaq gəlmirdi. Elə ki qarı barədə söhbət düşürdü, o qəmli-qəmli deyirdi:

– Bu yaşda içkiyə belə qurşanmaq bədbəxtlikdir. Adam qocalanda canı da zəifləyir. İçki qarının axırına çıxmasa yaxşıdır.

Doğrudan da, içki qarının axırına çıxdı. Sonrakı qış, milad bayramına az qalmış o, bərk keflənmiş, qarın altında qalıb ölmüşdü.

Onun fermasına yiyələnmiş Şiko kirvə deyirdi:

– Bu səfeh qarı içməseydi, hələ bir on il də yaşaya bilərdi.

ŞEYTan

Kəndli ayaq üstə, həkimlə üzbəüz durmuşdu. Xəstə qarı çarpayısında uzanmışdı. O halsızdı, sakit-sakit qarşısındakı iki kişiyyə baxırdı. Bilirdi ki, öləcək, amma heç əl-ayağa düşmürdü, özü bilirdi ki, vaxtı bitib, doxsan iki yaşı var.

Qarı və pəncərə də açıq idi. İçəri dolan qızmar iyul günəşi evin dörd kəndli nəslinin yəndəmsiz çəkmələri altında tapdanmış çalaçuxur, gil döşəməsini yandırır. İsti nəfəsli meh çöldən otun, taxılın, günorta istisindən ütölmüş yarpaqların iyini gətirirdi. Cırcıramalar gücləri gəldikcə cırıldaşaraq, aləmi başlarına götürmüşdü. Elə bil bir dəstə uşaq bazardan təzə aldıqları “cığcıqları” həvəslə cırıldadırdılar.

– Yox, Onore, siz ananızı bu vəziyyətdə qoyub gedə bilməzsiniz. Onun ömrü lap lap az qalıb.

Qarı qaralmış kəndli sözünün üstündə dururdu:

– Axı mən taxılı çöldə qoya bilmərəm, vaxt keçir. Hava da yaxşıdır, elə deyilmi, ana?

Can versə də hələ normand xəsisliyi canından çıxmamış qarı gözü ilə oğluna razılıq verdi ki, gedib taxılı yığsın, özü də ölə bilər.

Amma həkim hirsələnir, təpiyini yerə vururdu:

– Siz qansız adamsınız, eşidirsinizmi, mən icazə vermərəm, vəsalam! Əgər taxılı mütləq bu gün yığmalısınızsa, cəhənnəm olsun! Heç olmasa Rape qarını tapıb gətirin, ananızın yanında qalsın. Mən tələb edərəm, eşitdinizmi! Əgər sözüme qulaq asmasanız, özünüz xəstələnəndə yaxın gəlməyəcəyəm. Sahibsiz it kimi gəbərəcəksiniz, eşidirsinizmi?

Uzun, arıq kəndli ləng-ləng gözlerini döyürdü. O, həkimdən qorxur, amma bir qərara da gələ bilmir, xərcini hesablayır, tərəddüd edir, mızıldayırdı:

– Rape qarı keşik çəkmək üçün nə qədər pul alır?

Həkim qışqırdı:

– Mən nə bilim? Keşikdə olacağı vaxtdan asılıdır. Öz aranızda razılaşarsınız. Lənət şeytana! Bir saatdan sonra qarı burada olmalıdır, eşidirsinizmi?

Nəhayət, oğul razılaşdı:

– Gedirəm, gedirəm, cənab həkim, hirs-lən-məy-in.

Həkim çıxıb gedərkən onu bir də hədələdi:

– Bura baxın, yadınızdan çıxmasın, mən hirs-lən-ən-də heç kəsi tanıyan deyiləm:

Həkim gedən kimi oğul anasına tərəf çevrildi və məyus bir səslə dedi.

– İndi ki, kişi belə istəyir, gedim Rapeni çağırım, mən gəlincə gözle.

O da çıxıb getdi.

Rape qarının peşəsi paltar ütüləmək idi. O, kəndin və ətraf kəndlərin ölümləri və can verənlərinə də xidmət göstərirdi. Qarı öz müştərilərini kəfəne salıb ağzını tıkdıkdən sonra yenidən öz işinə – dirilərin paltarını ütüləməyə başlayırdı. O, bir il saxlanılmış alma kimi qırıxmışdı, qəddar və paxıl adamdı. Həm də yaman xəsisdi. Qəddi ikiqat əyilmişdi, elə bil dəmir ütü öz ağırlığı ilə onu əyib həmişəlik ikiqat elemişdi. Qarının ölümə sirli bir rəğbəti vardı, onu vəhşi bir ehtirasla izləyirdi. O, yalnız gözü qarşısında ölmüş adamlardan, şahidi olduğu müxtəlif növ ölümlərdən danışır-dı. Ovçu öz macərələrindən danışdığı kimi o da bir-birinə oxşar ölüm səhnələrini təsvir edirdi.

Onore Bontan gələndə qarı kənd adamlarının paltarını boyamaq üçün mavi su hazırlayırdı.

Onore salamlaşdı:

– Hə, salam, Rape xala, işlər nə təhər gedir, pis deyil ki?

Qarı üzünü ona tərəf çevirdi:

– Pis deyil, pis deyil, siz necəsiniz?

– Mən babatam, amma anamın işi xarabdır.

– Anamın?

– Hə, anamın!

– Nə olub anana?

– Can verir!

Qarı əllərini sudan çıxartdı. Mavi su damcıları qolundan süzülüb barmaqlarının ucundan qaba damcılayırdı. O, sirli bir maraqla soruşdu:

– Yeni halı o qədər pisdirdi?

– Həkim dedi ki, sabaha qalmaz.

– Deməli, doğrudan da, vəziyyəti xarabdır! – Onore tərəddüd edirdi. İstəyirdi öz təklifini demək üçün söhbəti bir az uzatsın. Amma başqa bir söz tapa bilmədiyinə görə birbaşa məqsədə keçdi:

– Anam ölün-cə yanında qalsan, məndən nə qədər alarsan? Özü-nüz bilirsiniz ki, mən varlı deyiləm. Heç qulluqçu saxlamağa da imkanım yoxdur. Elə anam da onun üçün əldən düşdü, çox işlədi, çox yoruldu! Doxsan iki yaşı olsa da on adamın işini görürdü. İndi işlər tökülüb qalıb!

Rape ciddi səslə dilləndi:

– İki qiyməti var: varlılar üçün gündüzlər qırx su, gecələr isə üç frankdır. Başqaları üçün gündüz iyirmi su, gecə isə qırx sudur. Siz-dən gündüz iyirmi, gecə qırx su alaram.

Kəndli fikrə getdi. O, anasını yaxşı tanıyırdı. Bilirdi ki, dözümlüdür, canı bərkdir. Həkim nə deyir desin, qarı hələ səkkiz gün də yaşaya bilər.

Onore qətiyyətlə dedi:

– Yox, yaxşısı budur, mənə bir məbləğ deyin, ölənə qədər nə qədər alarsınız, onu deyin. İkimizdən birimizin bəxti gətirər. Həkim deyir ki, tez öləcək. Əgər belə olsa, sizə xeyir olar, mənə zərər. Əgər sabaha qədər, yaxud daha çox yaşasa, mən udaram, siz udursunuz!

Qarı təəccüblə ona baxırdı. O indiyə qədər belə məsələdə riskə getməmişdi. Tərəddüd edirdi. Amma bəxtinin gətirəcəyinə də ümidi vardı. Sonra şübhəyə düşdü, fikirləşdi ki, onu aldatmaq istəyirlər.

– Ananıza baş çəkməmiş, bir söz deyə bilmərəm.

– Yaxşı, gedək, özünüz baxın.

Qarı əlini silib onun arxasınca getdi. Yolda heç biri dinib danış-mırdı. Kəndli elə iri addımlarla yeri yirdi ki, elə bil hər addımda bir arxın üstündən tullanırdı, qarı da onun arxasınca qaçmalı olurdu.

İstidən halsızlaşıb çöldə uzanmış inəklər başlarını ağır-ağır qaldırıb yanlarından keçən bu iki nəfərə baxır, astadan böyürüb, sanki təzə ot istəyirdilər.

Onore Bontan evlərinə yaxınlaşanda mızıldadı:

– İndi bəlkə də, ölüb.

Səsindən duyulurdu ki, o özü bu ölümü arzulayır.

Amma qarı ölməmişdi. Çarpayıda arxası üstə uzanmışdı. Az qala sümükləri görünən əllərini bənövşəyi yorğanının üstündən sinəsinə qoymuşdu. Bu əllər qərribə bir heyvancığa oxşayırdı; elə bil sinə-

sində cüt xərcəng yatmışdı. Yeldən, yorğunluqdan az qala bir əsrdən beri işləməkdən qınışmış, bükülmüşdü.

Rape qarı çarpayuya yaxınlaşıb xəstəni nəzərdən keçirdi. Nəbzini yoxladı, əlini sinəsinə qoyub nəfəsini yoxladı, səsine qulaq asdı, dayanıb bir az da baxdıqdan sonra Onorenin arxasınca çölə çıxdı. O inanmışdı. Xəstə sabaha qalmazdı.

Onore soruşdu:

– Hə, necədir?

Rape qarı cavab verdi:

– Hələ iki gün çəkər, bəlkə də üç gün. Sizdən altı frank alaram, hər iş mənim boynuma.

Kəndli qışqırdı:

– Altı frank! Altı frank! Dəli olmusunuz nədir? Mən sizə deyirəm beş–altı saatdan artıq yaşamaz!

Onlar çox mübahisə elədilər, ikisi də özündən çıxmışdı. Axırda Onore gördü ki, qarı çıxıb getmək istəyir, vaxt keçir, taxıl da qalıb çöldə, əlacsızlıqdan razılaşıdı.

– Yaxşı, danışdıq, altı frank verirəm, hər iş sizin boynunuza, cənazə qaldırılınca buradasınız.

– Razılaşıdıq, altı frank.

Onore iri addımlarla tarlaya, biçilib yerə sərilmiş, qızmar günəşin altında quruyan taxılını yığmağa getdi. Keşikçi qarı otağa qayıtdı. O lazım olan şeyləri gətirmişdi. Ölülərin və can verənlərin yanında qarı bekar qalmırdı, ya özü üçün işləyir, ya da dəvət olunduğu evdə başqa işlərə də kömək edib əlavə pul alırdı.

O qəfildən soruşdu:

– Keşikçiyə gəlibmi, Bontan qarı?

Qarı başını tərpedib “yox” dedi. Rape dindar adamdı, həyəcanla ayağa qalxdı.

– Aman Allah, belə iş olar? Mən gedirəm keşikçi çağırım.

Rape tələsik ruhani evinə yollandı. Elə bərk gedirdi, küçədəki uşaqlar onu görüb fikirləşirdilər ki, nə işə bir bədbəxtlik üz verib.

Keşikçiyə əbasını çiyinə salıb o saat yola düzəldi. Kilsə xorundan olan kiçik bir uşaq işə onun arxasınca gedir, zəng çalıb istidən yanan bu sakit çöldən Allah adamının keçdiyini xəbər verirdi. Tarlada işləyənlər uzaqdan keşikçinin ağ əbasını görüb, iri şlyapalarını əllərinə alır, dinməz durur, onun gözdən itməsini gözləyirdilər.

Dərzləri toplayan qadınlar qədlərini düzəldib xaç çevirirdilər. Qara rəngli toyuqlar hürküb qanadlarını cırpa–cırpa çəpər boyu qaçır, bir dəlik tapıb gözdən itirdilər. Kola bağlanmış bir toyuq əbanı görüb qorxuya düşdü, ayağındakı ipi darta–darta kolun başına fırlandı, uca–dan qaqqıldadı.

Kilsə xorunun qırmızı paltarlı uşağı irəlində, başına dördkunc papaq qoymuş keşikçi işə boynunu büküb dua oxuya–oxuya arxada gedirdi.

Rape qarı işə gedə–gedə səcdə edirmiş kimi ikiqat əyilib, əllərini kilsə adəti ilə cütləmişdi, lap arxada qalmışdı.

Onore uzaqdan onları gördü və yanındakılardan soruşdu:

– Görəsən, keşikçi hara gedir belə?

– Sənin ananın yanına Allah kəlamı aparır, lənət şeytana!

Onore heç təəccüblənmədi də:

– Hə, yəqin elədir, ola bilər!

Sonra öz işinə qurşandı.

Bontan qarı günahlarını etiraf etdi, xeyir–dua aldı, sonra keşikçiləri isti daxmada tək qoyub getdi.

Rape gözlərini can verən qarıya zilləyib durmuşdu, fikirləşirdi, görəsən, çox çəkməz ki.

Axşam düşürdü, içəriyə sərin külək dolur, Epinalın iki sancaqla divara bərkidilmiş şəklini yellədirdi. Pəncərənin saralmış, milçək zibilindən xal–xal olmuş xırdaca ağ pərdələri çırpınır, elə bil qarının ruhu kimi çıxıb getməyə, göylərə uçmağa çalışırdı.

Qarı işə gözləri açıq, sakit uzanmışdı, gecikmiş ölümü laqeydliklə gözləyirdi. Nəfəsi qurumuş boğazında xıçıldayırdı. Az sonra nəfəsi kəsiləcək, dünyada bir qadın azalacaq, heç ağlayan da olmayacaq. Qaranlıq düşəndə Onore qayıtdı. Çarpayuya yaxınlaşıb gördü ki, anası hələ sağdır, soruşdu:

– İşlər necədir?

Əvvəllər anası xəstə olanda da Onore bu cür hal–əhval tuturdu.

Rape qarı evlərinə qayıdanda Onore ona tapşırırdı:

– Səhər saat beşdə gəlməlisiniz, gecikməyin.

Qarı dedi:

– Yaxşı, səhər saat beşdə gələrəm.

Qarı səhər açılarda gəldi. Onore işə yollanmazdan əvvəl özü bişirdiyi şorbani içirdi.

Rape qarı soruşdu:

– Hə, nə oldu, ananız canını tapşırıldı?

Onore gözlərində qərribə bir hiylə cavab verdi:

– Vəziyyəti bir az yaxşılaşdı.

O çıxıb getdi.

Rape narahatlıqla can verən qarıya yaxınlaşdı. Xəstənin halı dəyişilməmişdi, əvvəlki kimi gözləri açıq, yumulmuş əlləri yorğanın üstündə, sakit-sakit uzanmışdı.

Kəşikçi qarı başa düşdü ki, bu vəziyyət iki gün, dörd gün, bəlkə, səkkiz gün davam edə bilər. Xəsis qarı narahat oldu. Sonra onu aldatmış Onoreyə və ölmək bilməyən bu qarıya bərk acığı tutdu.

Rape gözləyə-gözləyə öz işini görür, gözlərini Bontan qarının qırışmış üzündən çəkmirdi.

Onore səhər yeməyi üçün evə gəldi. Kefi kök idi, yeməkdən sonra çıxıb getdi. O, öz məhsulunu toplayırdı, yəqin ki, başqa işləri də yaxşı gedirdi.

Rape qarı özündən çıxırdı, fikirləşirdi ki, keçən vaxtın hər dəqiqəsi onun itirilmiş vaxtı, oğurlanmış puludur. Rape qəzəblənmişdi, istəyirdi bu kaftarın, səfch qarının, inadkarın boğazından yapışsın, azacıq sıxıb vaxtını və pulunu oğurlayan bu zəif nəfəsi birdəfəlik kəssin.

O, işin gerisindən qorxurdu, bir az da fikirləşəndən sonra çarpayıya yaxınlaşdı və soruşdu:

– Şeytanı hələ görməmişiniz ki?

Bontan qarı mızıldadı:

– Yox.

Rape söhbətə başladı, qarının halsız, ölümcül ürəyinə vəlvələ salmaq üçün cürbəcür əhvalatlar danışdı.

O söyləyirdi ki, adam ölməmişdən bir neçə dəqiqə əvvəl Şeytan gəlir. Şeytanın əlində süpürgə, başında qazança olur, özü də bərk-bərk qışqırır. Şeytanı gördün – qurtardı, deməli, bir-iki dəqiqə ömrün qalıb. Sonra o, bu il ölməzdən əvvəl Şeytanı görmüş qarıları saydı; Jozefin Luazel, Öləli Ratye, Sofi Padano, Scrafın Qrospys.

Bontan qarı narahat olmağa başladı, axır ki, tərpendi, əllərini tərpetdi, başını çevirib otağın küncünə baxmaq istədi.

Birdən Rape çarpayının yanından yoxa çıxdı. O, şkafdan bir mələfə götürüb ona büründü, üç əyri qıçı xırda buynuz oxşayan qazançanı başına keçirtirdi, sağ əlinə süpürgə aldı, sol əlinə dəmir vedrəni götürdü ki, yuxarıdan otağın ortasına atıb bərk səs salsın.

Doğrudan da, vedrə torpaq döşəməyə düşüb gurultulu bir səs çıxardı. Rape qarı stulun üstünə çıxdı, çarpayının ayaq tərəfindəki pərdəni çəkib qarının gözləri qarşısında durdu. Əl-qolunu oynadıb, başına qoyduğu qazançanı çənəsinə kimi endirib içindən boğuc, dəhşətli səslər çıxardı, əlindəki süpürgə ilə qarını hədələyib kukla tamaşasındakı cinlər kimi atılıb düşdü, can verən qarını vahiməyə saldı.

Qarı özünü itirdi, gözləri kəlləsinə çıxdı, qeyri-adi bir qüvvə ilə özünü yığışdırdı, qalxıb qaçmaq istədi, hətta sinəsi, çiyinləri də yorğanın altından çıxmışdı, sonra dərindən nəfəs alıb yerinə yığıldı. Hər şey bitdi.

Rape sakit-sakit şeyləri yerbəyer elədi. Süpürgəni şkafın küncünə söykədi, mələfəni şkafın içinə, qazançanı sobanın üstünə, vedrəni taxçaya qoydu, stulu da divara söykədi. Sonra adətincə, ölünün geniş açılmış gözlərini örtüdü, çarpayının üstünə bir qab qoyub içərisinə müqəddəs su tökdü, kürsünün üstündən şümşad ağacını suya saldı, diz çöküb ölümlər üçün oxunan duaları əzbərdən söyləməyə başladı.

Axşam düşəndə Onore qayıtdı, qarı dua oxuyurdu. Onore həmin dəqiqə hesablayıb gördü ki, qarı iyirmi su artıq qazanıb. Axı o cəmişi üç gün, bir gecə keşik çəkmişdi; cəmişi beş frank eləyirdi, amma altı frank almalı idi.

AT BELİNDƏ

Bütün ailə ərin azacıq maaşı ilə dolanır, kasıb güzəran keçirirdi. Evlənəndən bəri iki uşaqları olmuşdu. İlk gündən əsas belə köhnə, hörmətli ailənin adını qorumaq, təvazökar, ləyaqətli bir ömür sürmək idi.

Ektor dö Kribelən kənddə atasının malikanəsində böyümüş, təhsilini qoca bir keşişdən almışdı. Ailəsi varlı deyildi, abır-həya ilə dolanır, birtəhər günlərini keçirirdilər.

İyirmi yaşında ikən ona iş axtardılar. Ektor min beş yüz frank maaşla dənizçilik nazirliyində məmur işləməyə başladı.

Həyatın kəskin mübarizəsinə hazırlığı olmayan, həyatı dumanlı gören, çıxış yolu tapmaq və müqavimət göstərməyi bacarmayan Ektor, çox əziyyət çəkdi. Əvvəlcədən xüsusi bacarıq, ayrı-ayrı fəndlər öyrədilməmiş, mübarizədə aciz, silahsız, əliboş adamlar kimi çəşib qalmışdı.

Qulluğunun əvvəlki üç ili çox pis keçdi. O özü kimi kasıb, köhnə ailə dostları ilə tapışmışdı. Hamısı Sen Jermen məhəlləsinin adlı-sanlı, sonralar kasıblanmış küçələrində yaşayırdı və öz aralarında əlaqə saxlayırdılar.

Müasir həyata nabeləd, təvazökar və məğrur olan bu kasıb aris-tokratlar, sakit görünən binaların yuxarı mərtəbələrində yaşayırdılar. Bu evlərdə kirayəninlər yuxarıdan aşağı təbəqələni, amma birinci mərtəbədə olduğu kimi altıncı mərtəbədə də puldan korluq çəkirdilər.

Əvvəllər cah-cəlal içərisində yaşamış, sonradan müflisləşmiş ailələr, indi ancaq öz rütbələri ilə adlarının qeydinə qalırdılar. Ektor dö Kribelən həmin ailələrdən birində gənc, özü kimi alicənab və kasıb bir qıza rast gəldi, evləndilər.

Dörd ildə onların iki uşaqları oldu. Dörd il ərzində həyat sürmüş bu gənc ailə, yalnız bazar günləri Şan-Elizeyə gəzməyə çıxardı. Hər dənbir qışda, dostlarından birinin verdiyi pulsuz biletlə teatra gedərdilər.

Bir gün yazqabağı, müdiri gənc qulluqçunun vəzifəsini böyütdü və o, gözlənilməz bir mükafat – üç yüz frank pul aldı.

Pulu gətirərkən Ektor arvadına dedi:

– Anriyet, əzizim, gerek özümüze fikir verək. Məsələn, uşaqları əyləndirmək üçün bir iş görək.

Uzun mübahisədən sonra gəzintiyə çıxıb çəmənləkdə nahar etməyi qərara aldılar.

– Doğrudan da, bir dəfə gəzintiyə çıxsaq günah olmaz ki, – deyərək Ektor həyəcanla danışdı. – Sənə, uşaqlara və xidmətçi qıza bir fayton tutarıq. Mən isə atla gedərəm, ləzzət verəcəm.

Bütün həftəni qarşdakı gəzintidən danışdılar.

Hər axşam işdən qayıdanda Ektor böyük oğlunu dizinin üstündə oturdur, onu dizi ilə atıb tuta-tuta deyirdi:

– Bax, gələn bazar, gəzintidə atan belə çapacaq.

Uşaq da bütün günü stulları minib sürüyə-sürüyə otaqda dolanıb qışqırırdı:

– Atam belə çapacaq.

Qulluqçu qızın özü də ağasının faytonun yanına atla gətirib ona heyran-heyran baxırdı. Həmişə yemək vaxtı qız, ağasının necə at oynatması, subay vaxtı göstərdiyi qoçaqlıqlar haqda söhbətlərinə qulaq asırdı.

O, çox gözəl təlim keçmişdi, elə ki, atın belinə qalxdı, heç nədən qorxmaz, heç nədən!

O, əllərini ovuşdura-ovuşdura arvadına deyirdi:

– Əgər mənə bir az xam at versəydilər, ürəyimdən olardı. Görərdin ata necə qalxıram. Əgər istəyirsənsə, meşədən qayıdanda Şan-Elize ilə gedək. Bizə baxanlar heyran qalacaq. Nazirlikdən rast gələn olsa daha yaxşı, müdirlərin yanında hörmət qazanmaq üçün bundan yaxşı fürsət olmaz.

Təyin olunmuş gün fayton və at eyni vaxtda qapının ağzına gətirildi. Həmin saat Ektor öz miniyini yoxlamaq üçün aşağı endi. O, şalvarına ayaqlıq tikdirmiş, əvvəlcədən yüyən almışdı.

Atın ayaqlarını bir-bir qaldıraraq yoxladı, boynunu, sağrısını sığaladı, barmağı ilə qayıqları çəkib yoxladı, atın ağızını açıb dişlərinə baxdı və onu bəzi xırda-para sınaqlardan keçirdi.

Hamı faytonda yerini tutdu. O, üzəngiləri və yüyeni yoxladı, üzənginin birinə ayağını qoyub özünü atın üstünə saldı. Heyvan yükün altında oynaqlayıb az qaldı üstündəkini yıxsın.

Ektor onu sakit etməyə çalışdı.

– Dayan, dostum, çox gözəl, bax belə.

At sakitləşdikdə Ektor, öz müvazinətini saxladı və soruşdu:

– Hazırsınızmı?

Hamı cavab verdi:

– Bəli.

O əmr elədi:

– İrəli!

Atlar uzaqlaşdı.

Bütün nəzərlər Ektora dikilmişdi. O, ingilislər kimi at belində özünü dartmışdı, hər addımda qalxıb-enirdi. Hər dəfə yenidən yəhərin üstünə düşdükdə göyə qalxacaqmış kimi yenidən yuxarı atılırdı. Hərdən atın yalmanına yatmaq istəyirdi. Gözlərini qarşıya zilləmişdi, yanaqları saralmış, sir-sifəti keyləşmişdi.

Arvadı uşaqların birini, qulluqçu isə o birisini dizləri üstündə tutub tez-tez Ektoru göstərirdilər:

– Atanıza baxın, bircə atanıza baxın!

Şənlikdən ağılı itirmiş balacalar, tez-tez cır səsle qışqırırdılar. At səsdən hürküb götürüldü. Atın başını yığmağa çalışanda, Ektorun papağı yerə düşüb diyirləndi. Faytonçu düşüb papağı götürməli oldu və onu yiyəsinə qaytardıqda, atlı uzaqdan arvadını səslədi:

– Uşaqları qışqırmağa qoyma, at məni qaçırdar!

Bağlamalarda gətirdikləri yeməyi Vezinə meşəsində, otun üstündə yedilər.

Faytonçu faytona qoşulmuş üç ata qulluq edirdi. Ektor isə tez-tez qalxıb öz atına baş çəkir, boynunu sıgallaya-sıgallaya ona çörək, pirojna və qənd yedirirdi.

O lovğalanırdı:

– Belə atı hər adam minə bilməzdi. Əvvəlcə bir az məni silkələdi, amma gördünmü nə tez ələ aldım, indi sahibini tanıyıb, daha şıltaqlıq eləməz.

Qərara aldıkları kimi Şan-Elize ilə qayıtdılar.

Prospektdə faytonlar qaynaşırdı. Gəzməyə çıxanlar səkiləri ilə doldurmuşdular ki, elə bil qara bir lent Qələbə tağından Konkord meydanına qədər uzanıb gedirdi. Qızmar günəş aləmi qızdırır, faytonların bəzəklərini, qoşqu qayıqlarının polad haşiyələrini, qapılının cəftələrini parıldadırdı.

Bu, insan, at və araba dəstəsini cuşa gətirən gəzmək həvəsi, həyat sərməstliyi idi. Obelisk aşağıda, qızıl duman içərisindən göyə ucalırdı.

Qələbə tağını yenice keçmişdilər ki, Ektorun atı yenidən coşdu. O, faytonların arası ilə sürətlə qaçırdı. Ektor çox çalışdı, amma atın başını saxlaya bilmədi.

Fayton artıq uzaqda idi, çox geridə qalmışdı. Sənaye sarayının qarşısında at özünü meydanda görüb sağa döndü və dördnala çapmağa başladı.

Əyni döşlüklü qoca bir arvad sakit addımlarla küçəni keçirdi. Qarı çapa-çapa gələn atının yolunun tən ortasında idi. Atın başını yığa bilməyən Ektor var gücü ilə qışqırmağa başladı:

– Ey, qaç, ey, yoldan çıx!

Bəlkə də, qarın karı idi, at da sürət qatarı kimi onun üstünü alıb, sinəsi ilə vurana qədər sakit-sakit addımlayırdı. O, üç dəfə başı üstə diyirləndikdən sonra on addım kənarda düşüb qaldı.

Hər tərəfdən qışqırdılar:

– Tutun onu!

Özünü itirmiş Ektor atın yalmanına yatıb bağırırdı:

– Kömək edin!

Güclü bir təkən onu atın üstündən top kimi irəli atdı və o, yolu kəsmiş polis qolları üstünə düşdü.

Bircə dəqiqədə əl-qol ölçən, hay-küylü bir dəstə adam onu araya aldı. Yaxası girdəmedallı, uzunbiğli qoca bir cənab özündən çıxmışdı. O deyirdi:

– Qərribə işdir, belə fərsizsən, yıxıl qal evdə. At sürə bilmirsən, daha yola çıxıb camaatı niyə qırırsan?!

Dörd kişi qarını gətirdi. O, ölüyə oxşayırdı. Rəngi saralmış, pal-tarı tozdan bozarmış, papağı aşağıya sürüşmüşdü.

– Qadını həkimin yanına aparın, siz isə mənimlə polis idarəsinə gedək, – deyər qoca cənab əmr verdi.

Ektor iki polis arasında yola düşdü. Üçüncü bir polis nəfəri onun atını apardı.

Camaat da onların arxasınca gedirdi, fayton gəlib çatdı.

Arvadı irəli atıldı, qulluqçu başını itirmişdi, uşaqlar qışqırırdılar.

O, arvadını başa saldı ki, indicə qayıdacaq, bir qarını at vurub yıxıb, elə bir şey deyil. Arvad-uşaq karıxmış halda uzaqlaşdı.

Polis rəisinin yanında izahat az çəkdi. O, özünü Ektor Qribelən olduğunu, dənizçilik nazirliyində işlədiyini dedi, sonra xəstədən xəbər gözlədilər. Xəstənin əhvalını öyrənməyə göndərilmiş polis nəfəri qayıtdı. Qarı huşa gəlmişdi, amma dediyinə görə mədəsi bərk incidirdi. Simon adlı altmış beş yaşlı qoca bir qulluqçudur.

Qarının ölmədiyini eşitdikdə Ektor sevindi, onu özü müalicə etdirəcəyinə söz verdi və həkimin yanına qaçdı.

Qarının ağzında səslə-küylü bir dəstə dayanmışdı. Qoca qulluqçu bir kresloya sərilib şikayətlənirdi. Qolları taqətsiz idi, sirsifəti kobudlaşmışdı. İki həkim onu hələ də müayinə edirdi. Sınan yeri yox idi, amma daxili zədədən qorxurdular.

Ektor soruşdu:

– Bərk ağrıyır?

– Ah, əlbəttə.

– Haranız ağrıyır?

– Elə bil mədəmə od tökülüb.

Həkimlərdən biri Ektora yanaşdı:

– Cənab, hadisənin səbəbkarı sizsiniz?

– Bəli, cənab.

– Bu qadını sağlamlıq evinə göndərmək lazımdır, mən elə bir ev tanıyıram, günü altı franka qəbul edirlər. İstəyirsinizmi düzəldim?

Ektor sevincək təşəkkür etdi və arxayın-arxayın evinə qayıtdı.

Arvadı göz yaşını içində onu gözləyirdi. O, arvadını sakitləşdirdi:

– Heç nə yoxdur, Simon qarını daha yaxşıdır, üç gündən sonra çıxıb gedəcək, mən onu sağlamlıq evinə göndərmişəm, heç nə yoxdur!

Ertəsi gün işdən çıxarkən o, Simon qarının əhvalını soruşmağa getdi. Xəstə şorba içirdi.

– Necəsiniz? – deyərək soruşdu.

Qarı cavab verdi:

– Ah, cənab, heç nə dəyişmiş, deyəsən, öləcəyəm. Heç yaxşılaşmıram.

Həkim də dedi ki, gözləmək lazımdır, xəstəlik çevrilə bilər.

O üç gün gözlədi, sonra gəldi. Rəngi açılmış, gözləri işıqlaşmış qarını, onu gören kimi inildəməyə başladı.

– Daha tərpenə bilmirəm, zavallı cənab, daha bacarmıram. Ömrümün axırına qədər tərpenə bilməyəcəyəm.

Ektorun sümükləri gizlədildi. O, həkimdən soruşdu. Həkim əllərini oynatdı:

– Nə etmək olar, cənab, mən özüm də baş çıxarmıram. Onu qaldırmaq istəyəndə bağırır. Kreslonun yerini dəyişdikdə elə bağırır ki, adamın tükü ürperir. Onun dediklərinə inanmalıyam, cənab, mənim ki, daxildən xəbərim yoxdur. Durub gəzdiyini görməyincə, yalan danışdığını söyləməyə haqqım yoxdur.

Qarı gözlərini qıyıb sakitcə qulaq asırdı. Səkkiz gün keçdi, sonra on beş gün, daha sonra bir ay keçdi. Simon qarını kreslosundan tərpenmədi. O, səhərdən axşamcaqan yeyir, kökəlir, başqa xəstələrlə söhbət edib şən-şən gülürdü. Arxayın-arxayın bir yerdə oturmağa adət etmişdi. Elə bil əlli ildə pilləkənləri qalxıb-ənərəkən, döşəkləri söküb-çırparkən, mərtəbədən-mərtəbəyə kömür daşıyarkən, ev süpürərkən, paltar təmizlərkən çəkdiyi zəhmətin əvəzində indi istirahət edirdi.

Ektor hər gün gəlir, hər dəfə də onu sakit, eyni açıq, amma şikayətlənən görürdü.

– Daha tərpenə bilmirəm, zavallı cənab, daha bacarmıram.

Hər axşam, xanım dö Kribelən dərddli-dərddli soruşurdu:

– Simon qarını necədir?

O da hər dəfə ümitsiz-ümitsiz cavab verirdi:

– Əvvəlki kimidir, heç nə dəyişməyib!

Xərcə dözə bilmədikləri üçün qulluqçunu qovdular. Daha çox qənaət etdilər, mükafat xəstəyə xərcləndi.

Axırda Ektor dörd məşhur həkim getirdi və onlar qarının ətrafına topladılar. Həkimlər onu yoxladılar, hərtərəfli müayinə etdilər. Xəstə hiyləgər gözləri ilə onların hərəkətlərini izləyirdi.

– Onu yeritmək lazımdır, – deyərək həkimlərdən biri dilləndi.

Qarı qışqırdı:

– Yox, yox, bacarmaram, əziz cənablar, mən bacarmaram.

Onlar qarını tutub ayağa qaldırdılar, onu bir-neçə addım sürüdülər. Lakin xəstə qışqıra-qışqıra onların əlindən çıxıb özünü döşəmənin üstünə sərdi. Elə dəhşətlə bağırırdı ki, həkimlər əlləri əsə-əsə onu yenidən öz yerində əyləşdirməyə məcbur oldular.

Onlar fikirlərini söyləyib, belə qərara gəldilər ki, qarın daha işləyə bilməz.

Ektor bu xəbəri evdə söyləyəndə arvadı taqətsiz halda özünü kürsüyə salıb astadan dedi:

– Onu evə gətirsəydik, daha yaxşı olardı, bizə bir az ucuz düşərdi.

Ektor diksindi:

– Bura, bizəmi, doğrumu deyirsən?

İndi hər şeylə razılaşmağa hazır olan xanım gözləri yaşlı cavab verdi:

– Nə edək, əzizim. Başqa əlacımız yoxdur.

MARTİNA

Əhvalat bir dəfə bazar günü ibadətindən sonra baş vermişdi. Benua kilsədən çıxıb evlərinə gedirdi. Birdən irəlində madmazel Martinanı gördü. O da evlərinə qayıdırdı.

Atası qızın yanında idi, varlı kəndlilər kimi lovğa-lovğa yeriyirdi. Kişinin əynində boz pencek, başında enliqanad şlyapa vardı. Həftədə birçə gün geydiyi korset qızın belini sıxır, qamətini şuxlandırır. Onun küreyi enli, əndamı ətli görünürdü. Yeriyəndə bir az dingildəyirdi də.

“İveto” adlanan moda evindən alınmış güllü papağı saçını yuxarı yıxmışdı. Ətli, təravətli boynunda gündən yanmış qızılı cığalar oynayırdı.

Benua qızı ancaq arxa tərəfdən görürdüsə də, ona elə gəlirdi ki, üzünü həmişəkindən yaxşı görür.

Birdən öz-özünə dedi: “Lənət şeytana, bu Martina əntiqə qız imiş”. Heyran-heyran qızın yerişinə tamaşa edir, ehtirasdan qulağı cingildəyirdi. Qızın üzünü görməyə ehtiyac duymurdu. Gözlərini onun bədəninə zilləyib öz-özünə təkrar edirdi: “Lənət şeytana, əntiqə qızıdır”.

Madmazel Martina sağa buruldu, atası Jan Martinin “Martinyer” adlanan fermasına tərəf dönərkən çevrilib arxaya baxdı. Benuanın çaşqın sifətini görüb salam verdi:

– Salam, Benua.

Benua:

– Salam, madmazel Martina, salam Martin əmi, – deyib keçib getdi.

Evə qayıdanda nahar süfrəsi hazır idi. Anası ilə üzbəüz, xidmətçi və çobanla yanaşı oturdu. Xidmətçi qız isə sidr içkisi çıxarmaq üçün zirzəmiyə düşmüşdü.

Bir-iki qaşığı şorba içib boşqabı kənara itələdi. Anası soruşdu:

– Xəstəsən, nədir?

– Yox, ürəyim bulanır, ona görə iştaham yoxdur, – deyər cavab verdi.

Sonra süfrə başındakılara baxa-baxa fikrə getdi. Hərdən çörək-dən bir loğma qoparıb ağızına atır, uzun-uzadı gövşəyirdi. Martina gözləri önündən çəkilmirdi: “Doğrudan, gözəl qızıdır”. İşə bax ki, indiyə qədər fikir verməyib. İndi qəfildən qız onu bir hala salıbdır ki, iştahı da kəsilib.

O, ot xörəyinə əl də vurmadi.

Anası dilləndi:

– Yaxşı, Benua, zorla da olsa bir az ye. Qoyun ətidir, ye canına qüvvə olsun. İştah olmayanda gərək birtəhər yeyəsən.

O, bir-iki tikə udub, qabını yenə kənara itələdi. Doğrudan da, boğazı tıxanmışdı.

Axşamüstü gəzintiyə çıxdı. Naxırçını evlərinə buraxdı, qayıdanda inəkləri özü gətirəcəyinə söz verdi.

Bazar günü olduğundan çöl-bayır boş idi. Yoncahıqda təkəmsəyrek, yeməkdən qarnı şişmiş inəklər günün altında tənbel-tənbel gəzinirdi. Qoşqudan açılmış kotanlar şumun qırağına səpələnmişdi. Şumlanıb səpinə hazırlanmış tarla ot-ələflə sarı haşiyəyə alınmışdı.

Çöldə quru külək əsib, axşamın sərin keçəcəyini xəbər verdi. Benua ot dərzinin üstündə oturub başını havaya vermək istəyirmiş kimi papağını çıxarıb dizinin üstünə qoydu. Sonra köksünü ötürüb uca səslə ətrafdakı sükutunu pozdu: “Yox, gözəl olmağına gözəl qızıdır”.

O, gecə yatanda da, səhər yuxudan oyananda da qız haqda fikirləşirdi. Benuanın əhvalı dəyişmişdi. Heç özü də bilmirdi nə olub. Qəmgin deyildi, bir narazılığı da yox idi. Elə bil məngənəyə düşmüşdü, ürəyinə nə işə yükləmişdilər. Fikir onu rahat buraxmır, ürəyi həyəcanla döyünürdü. Bağlı otaqda qalmış iri milçək uçur, vızıldayır, qanadlarının səsi ilə adamı bezikdirir, cana gətirir. Bəzən milçək dayanır, vızıltısı yaddan çıxır. Sonra yenə uçur, yenə adamı bezikdirir. Milçəyi nə tuta bilirsən, nə qovur, nə öldürür, nə də bir yerdə saxlaya bilirsən. Qonduğu yerdə bircə an dayanıb yenə uçur, vızıldayır.

Martinanın fikri də bağlı otaqda qalmış milçək kimi Benuaya rahatlıq vermirdi.

Qızı yenə görmək istədi. Martinlərin qapısının ağızında fırlandı. Axır ki, gördü. Qız, alma ağaclarına bağlanmış ipin üstünə paltar səirirdi.

Hava isti idi. Qızın əynində gödək çit tuman vardı, köynəyinin altından da heç nə geyməmişdi, qollarını qaldırıb dəsmalları sərəndə köynəyi dartıb dolğun döşlərini tərpedirdi.

Benua hasarın qırağında keyləşib qalmışdı. Qız gedəndən sonra da bir saat yerindən tərpenmədi. Evə qayıdanda əvvəlkindən də hal-sız idi.

Bir ay qızı fikrindən çıxara bilmədi. Qızın adı çəkiləndə həyəcandan titrəyirdi. İştahı tamam pozulmuşdu. Gecələr bədənini tər basır, yuxusu ərşə çəkilirdi.

Bazar günləri ibadət vaxtı gözünü qızdan çəkmirdi. Qız bunu duydu, oğlanın baxışlarından təsirlənib üzünə güldü.

Bir axşam, küçədə qız ilə üz-üzə gəldi. Qız onun gəldiyini görüb dayandı. Benua düz onun üstünə getdi. Qorxudan və həyəcandan nəfəsi tengimişdi, amma qızla danışmağı qərara almışdı. Dili dolaşadolaşa sözə başladı:

– Bilirsinizmi, Martina, bu işi belə qoymaq olmaz.

Qız kinayə edirmiş kimi soruşdu:

– Nəyi belə qoymaq olmaz, Benua?

– Bütün günü sizi fikirləşirəm.

Qız əllərini yambızları üstünə qoydu:

– Mən ki sizi məcbur etmirəm.

O mızıldadı:

– Yox, siz məcbur edirsiniz; mənim yuxum, iştahım, rahatlığım, hər şeyim əldən gedib.

Qız lap asta səslə soruşdu:

– Sizi bu dərddən qurtarmaq üçün nə lazımdır?

Benua domub qaldı, qolları yanına düşdü, gözləri halqalandı, ağızını açıb durdu.

Qız onun qarnına bir dürtmə vurub, şən-şən qaçıb uzaqlaşdı.

Həməndən onlar, çəpər arxasında, xəlvət küçələrdə görüşməyə başladılar. Bəzən axşamlar çöldə görüşür, qayıdanda isə oğlan atları, qız isə inəkləri sürüb həyətlərinə gətirirdi. Benua duyurdu ki, bütün hissələri, bütün varlığı onu qıza tərəf sürükləyir. O istəyirdi qızı bağına basıb saxlasın, sıxıb əzsən, öz varlığında gəzdərsin. Hərdən coşur, həyəcanlanır, ikisi bir varlıq olsa da, həmişə bir yerdə olmadıqlarına əsəbiləşirdi.

Kənddə söz-söhbət başlamışdı. Hamı deyirdi ki, elə bir-biri üçün yarımlar. Oğlan qızdan evlənməyə razılıq almışdı. Qız “hə” vermişdi.

İkisi də valideynlərinə söz açmaq üçün imkan gözləyirdi.

Sonra qəfildən qız yoxa çıxdı, görüşə gəlmədi. Benua evlərinin ətrafında fırlananda da qızı görə bilmirdi. Ancaq bazar günləri ibadət vaxtı gözücü baxa bilirdi. Bir bazar günü ibadətdən sonra keşiş elan elədi ki, Viktuar-Adelayd Martina ilə Jozefin-İzidor Vallip nişanlanıblar.

Benua hiss elədi ki, əlləri keyləşib, elə bil qanı bədənindən çəkirdi. Qulaqları guruldayır, heç nə eşidə bilmirdi. Bir azdan hiss etdi ki, gözünün yaşı ibadət kitabının üstünə süzülür.

Benua bir ay evdən çölə çıxmıdı. Sonra yenə işləməyə başladı.

Amma Benuanın yarası sağalmamışdı, qızı yadından çıxara bilmirdi. Onların evinin yanından keçən küçələrlə də getmirdi ki, heyətdəki ağacları görəndə gecə-gündüz çəkdiyi əzab təzələnər. Qız ətraf kəndlərdə ən varlı fermer sayılan Vallinə ərə getmişdi. Benua Vallinlə uşaq vaxtından yoldaş olsa da, indi salanı kəsmişdi.

Bir axşam Benua bələdiyyə idarəsinin qarşısında eşitdi ki, Martina hamilədir. O qəhərlənməkdənsə sevindi. İndi hər şey bitmişdi. Qız ərə getdiyi gündən indi daha yad olmuşdu. Fikirlişirdi ki, elə belə yaxşıdır.

Aylar gəlib keçdi. Benua kənd içində gəzinəndə hərdən Martinanı görürdü. Qız onu görəndə qızarıb, başını aşağı salıb addımlarını yeyinlədirdi. Benua da onunla göz-gözə gəlməmək üçün yolunu dəyişirdi.

Amma hərdən qorxuya düşürdü ki, günlərin birində Martina ilə üz-üzə çıxıb danışmalı olar. Əvvəllər əllərini əlində tutub üz-gözünü öpdüyü vaxt dediyi sözlərdən sonra indi ona nə deməliydi? Hələ də çəpər arxasındakı görüşləri unuda bilmirdi. Hər halda o, əhd-pcymandan sonra yaxşı iş görməmişdi.

Benuanın dərdi yavaş-yavaş dağılmış, yüngül bir qüسسə qalmışdı. Günlərin bir günündə, o ilk dəfə yolunu qızın yaşadığı evin qarşısından saldı. Uzaqdan evin damına baxırdı. Deməli, yenə oradadır! Orada başqa birisi ilə yaşayır! Alma ağacları çiçək açmışdı. Xoruzlar pəyənin üstündə banlayırdılar. Ev boş görünürdü, adamlar çölə, yay işinə getmişdilər. O, çəpərin qırağında dayanıb heyətə

baxdı. İt damın qarşısında yatmışdı. Heyətdəki üç buzov bir-birinin arxasında tənbel addımlarla gölməçəyə tərəf gedirdilər. Qapının qabağında bir hind xoruzu özünü şişirdib, səhnəyə çıxmış müğənni kimi toyuqların qarşısında fırlanırdı. Benua hasara söykənib durdu, hiss etdi ki, gözləri yaşla dolur. Elə bu vaxt bir qışqırıq eşitdi. Evdə kimse ucadan qışqıraraq köməyə çağırırdı. O çaşıb qalmışdı, söykəndiyi payadan yapışb qulaq asırdı. Uzun, ürəkparçalayan bir qışqırıq onun qulaqlarını, ürəyini, bütün bədənini lərzəyə saldı. Qışqıran Martina idi. O irəli atıldı, otluğu keçib qapını açdı. Martina yerde uzanmışdı, rəngi qaçmışdı, gözləri halqalanmışdı, doğuş ağrısından qıvrılıb-açılırdı.

Benua donub qalmışdı, rəngi ağarmış, bədənini titrəyirdi. O mızıldandı:

– Mən buradayam, mən buradayam, Martina.

Martina tənəffəs dilləndi:

– Məni tək qoyma, getmə, Benua.

O nə deməli, nə etməli olduğunu bilmədən Martinaya baxırdı. Qadın yenidən qışqırmağa başladı.

– Ah! Uf! Parçalanıram! Ah! Benua?

Martina ağrıdan çapalayır. Qəfildən Benua ona kömək etmək, sakitləşdirmək, ağrısını yoxa çıxarmaq fikrinə düşdü. Aşağı əyilib qadını qucağına alıb yerdən qaldırdı, gətirib çarpayının üstünə qoydu. Martina inildəyir, Benua isə onu soyundurur, köynəyini, donunu, alt paltarını çıxarırdı. Qadın qışqırmamaq üçün əlini ağzına tıxayırdı. Benua doğan inəklərə, qoyunlara, madyanlara kömək etdiyi kimi Martinaya da kömək elədi və uşağı tutdu. Körpə inildəyirdi.

Benua uşağı sildi, ocağın qabağında bir əsgə götürüb bükdü, masanın üstünə yığılmış ütülənəsi paltarın üstünə qoyub, Martinanın yanına qayıtdı.

O, qadını çarpayından düşürdü, ağrı dəyişib onu yenidən çarpayına qoydu.

Martina mızıldayırdı: “Sağ ol, Benua. Sən ürəyitemiz adamsan” Sonra nəyəsə təəssüf edirmiş kimi, bir az ağladı.

İndi Benua onu sevmirdi, daha heç sevmirdi. Hər şey qurtarmışdı. Nə üçün? Nəyə görə? Özü də bilmirdi. İndicə baş vermiş hadisə onu Martinadan elə soyutmuşdu ki, onillik ayrılıq adamı belə soyuda bilməzdi.

Qadın zəif, üzgün səsle soruşdu:

– Nəyim olub?

O sakit səsle cavab verdi:

– Qızıdır, sağlam bir qızıdır.

Yenə susdular. Bir az sonra körpənin anası halsız–halsız dilləndi:

– Göstər onu mənə, Benua.

O gedib uşağı götürdü, əlində müqəddəs bir şey tutubmuş kimi, anasına göstərdiyi vaxt qapı açıldı və İzidor Vallin qapıda göründü.

Əvvəl o heç nə anlamadı, sonra qəfildən işin nə yerdə olduğunu başa düşdü.

Özünü itirmiş Benua mızıldayırdı:

– Yoldan keçirdim, elə–belə yoldan keçirdim, birdən eşitdim ki, qışqırır, mən də gəldim... bu da sənin uşağın, Vallin.

Martinanın əri gözüyaşlı bir addım irəli çıxdı. Benuanın təqdim elədiyi xırdaca varlığı əlinə aldı, öpdü, bir–iki dəfə dərinədən nəfəs alıb körpəni çarpayının üstünə qoydu, hər iki əlini Benuaya uzadıb dedi:

– Vur bura, əl ver, Benua. İndi görürsənmi bizim aramızda hər şey həll olunub. İstəyirsən, gəl dost olaq. Biz məhriban dostlar olarıq!..

Benua cavab verdi:

– Mən razı, doğrudan, gəl dost olaq.

MÜNDƏRİCAT

Ön söz	4
Gonbul (<i>tərcümə edəni İ.Şixli</i>)	7
Simonun atası (<i>tərcümə edəni H.Qocayev</i>)	48
Pyero (<i>tərcümə edəni H.Qocayev</i>)	56
Ay işığı (<i>tərcümə edəni H.Qocayev</i>)	61
Daş-qaş (<i>tərcümə edəni H.Qocayev</i>)	66
İp (<i>tərcümə edəni H.Qocayev</i>)	73
Boyunbağı (<i>tərcümə edəni İ.Şixli</i>)	80
Qəbirbazlar (<i>tərcümə edəni H.Qocayev</i>)	89
Bir yaz axşamında (<i>tərcümə edəni İ.Şixli</i>)	97
Kəndə səfər (<i>tərcümə edəni H.Qocayev</i>)	102
Eybəcərlər anası (<i>tərcümə edəni İ.Şixli</i>)	113
Həsirçi qadın (<i>tərcümə edəni H.Qocayev</i>)	119
Ehtiras (<i>tərcümə edəni İ.Şixli</i>)	126
Atılmış uşaq (<i>tərcümə edəni H.Qocayev</i>)	135
Qadın etirafı (<i>tərcümə edəni İ.Şixli</i>)	143
Balaca çəllək (<i>tərcümə edəni H.Qocayev</i>)	148
Şeytan (<i>tərcümə edəni H.Qocayev</i>)	153
At belində (<i>tərcümə edəni H.Qocayev</i>)	160
Martina (<i>tərcümə edəni H.Qocayev</i>)	167

Gİ DE MOPASSAN
HEKAYƏLƏR VƏ NOVELLALAR
“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKI-2006

Buraxılışa məsul: *Əziz Güləliyev*
Texniki redaktor: *Rövşan Ağayev*
Tərtibatçı-rəssam: *Nərgiz Əliyeva*
Kompüter sahifələyicisi: *Rəvan Mürsəlov*
Korrektorlar: *Elnaz Xəlilqızı*
Tutu Məmmədova